UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

Cu titlu de manuscris

C.Z.U. 340:115.6:347.99(478)

CHISARI-LUNGU OXANA

DEBUTUL PROCESULUI DE MODERNIZARE A JUSTIȚIEI NAȚIONALE

SPECIALITATEA: 551.01 – TEORIA GENERALĂ A DREPTULUI

TEZĂ DE DOCTOR ÎN DREPT

Conducător ştiinţific: Elena Aramă,
doctor habilitat în drept,
profesor universitar

Autorul: Chisari-Lungu Oxana

CHIȘINĂU, 2016

© Chisari-Lungu Oxana

CUPRINS:

ADNOTARE 5
LISTA ABREVIERILOR 8

INTRODUCERE 9

CAPITOL I. ANALIZA STUDIILOR ȘTIINȚIFICE PRIVIND PROCESUL DE MODERNIZARE A JUSTIȚIEI

1.1. Analiza cercetărilor ştiinţifice cu privire la modernizarea justiţiei prin prisma interacţiunii statului, dreptului şi justiţiei 17
1.2. Evaluarea studiilor ştiinţifice vizând debutul modernizării justiţiei naţionale şi identificarea problemelor de cercetare 25
1.3. Concluzii la capitolul I 37

CAPITOL II. FUNDAMENTE TEORETICE ȘI PREMISE ALE MODERNIZĂRII JUSTIȚIEI NAȚIONALE

2.1. Polivalenţa fenomenului judiciar în contextul puterii de stat 39
2.2. Coordonate teoretico-juridice ale procesului de modernizare a justiţiei. Principiile moderne ale organizării şi funcţionării justiţiei 46
2.3. Elemente ale procesului de modernizare a justiției în Moldova și Valahia până la unirea Principatelor 55
2.4. Organizarea judecătorească în Basarabia după 1812 și conștientizarea necesității reformei judiciare 63
2.5. Concluzii la capitolul II 72

CAPITOL III. ORGANIZAREA ȘI FUNCȚIONAREA INSTANȚELOR JUDICIARE GENERALE ÎN BASARABIA ÎN A II-a JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-lea - ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-lea

3.1.Organizarea şi funcţionarea Tribunalului Chişinău 74
3.1.1. Componenţă și competenţă a Tribunalului Chișinău 75
3.1.2. Funcţionarea Tribunalului Chişinău 83
3.1.3.Măsurile antireformă și evoluția Tribunalului Chişinău 86
3.2.Curtea cu juraţi 91
3.3. Curtea de Apel Odesa și Senatul 96
3.4. Organe ce participă la realizarea justiţiei 100
3.4.1.Procuratura 100
3.4.2.Avocatura 102
3.4.3.Anchetatorii judiciari (**sudebnîe sledovateli**) 105
3.4.4.Executorii judiciari (**sudebnîe pristavî**) 110
3.5.Concluzii la capitolul III 115

CAPITOL IV. ORGANIZAREA ȘI FUNCȚIONAREA INSTANȚELOR JUDICIARE LOCALE ÎN BASARABIA ÎN A II-a JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-lea - ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-lea

4.1. Organizarea şi funcţionarea judecătoriilor de pace 117
4.2. Justiţia pentru ţărani 129
4.3. Particularităţile exercitării justiţiei în sudul Basarabiei 133
4.4. Antireforma şi justiţia locală la începutul secolului al XX-lea 138
4.5. Concluzii la capitolul IV 144

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI 146
BIBLIOGRAFIE 149
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII 166
CV-ul AUTORULUI 167

ADNOTARE

Oxana Chisari-Lungu. Debutul procesului de modernizare a justiției naționale. Teză pentru obținerea gradului științific de doctor în drept. Specialitatea – 551.01 – Teoria generală a dreptului.

Structura tezei : Introducere, patru capitole, bibliografie din 310 de titluri. Rezultatele cercetării sunt expuse în 7 publicații, în culegeri de articole științifice și reviste de specialitate.

Cuvinte - cheie: modernizare, organizare judecătorească, instanțe judiciare, Tribunal, judecători de pace, independența justiției.

Domeniul de studiu al tezei de doctor se referă la studierea începutului procesului de modernizare al justiției naționale din perspectivă istorică, punând accent pe elementele moderne ale organizării judecătorești, care s-au implementat treptat. Caracterul de justiție națională este atribuit pe temeiul caracterului național al băștinașilor basarabeni pentru care ar fi trebuit să activeze justiția.

Scopul și obiectivele tezei. Scopul tezei este de a prezenta pe baza izvoarelor primare (publicate și inedite) şi literare o caracterizare integrală a proceselor complexe ce au avut loc în spaţiul naţional (Basarabia) în domeniul sistemului judiciar, și anume a organizării judecătoreşti în prima etapă a perioadei moderne, în special, în a II-a jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea. Obiectivele urmărite pentru atingerea scopului: dezvoltarea concepţiilor teoretice şi a modelelor practice propuse pentru reformarea sistemului judiciar în Imperiul Rus (a cărui parte era la acel moment Basarabia) la mijlocul secolului al XIX-lea, aprecierea obiectivă a proceselor de modificare a organizării judecătoreşti în Basarabia şi a factorilor care influenţau aceste modificări, atât în sensul avansării pe calea modernizării justiţiei, cât şi a limitării potenţialului democratic al modelului teoretic.

Noutatea ştiinţifică a rezultatelor obţinute rezidă în faptul că teza constituie un prim studiu amplu ce reflectă în conexiunea diverselor momente evoluţia organizării judecătoreşti pe teritoriul național la începutul procesului de modernizare, demonstrează dependenţa gradului de eficienţă a reglementărilor normativ-juridice în funcţie de factorii sociali-politici, concretizând termenul de modernizare a justiției în spațiul național în raport cu perioada cercetată, introduce în circuitul ştiinţific unele documente inedite din Arhiva Naţională a Republicii Moldova.

Problema ştiinţifică soluţionată, determinată de scopul şi obiectivele tezei, rezidă în valorificarea învățămintelor bazate pe experienţa istorică din spaţiul naţional: într-o perioadă de dominaţie străină (în Basarabia) și depistarea elementelor structurale şi funcţionale ale procesului de modernizare a justiţiei, precum și a dificultăților apărute în calea modernizării.

Semnificația teoretică a lucrării este determinată de noutatea ştiinţifică şi actualitatea temei de cercetare, rezultatele ei pot servi pentru elaborarea unor lucrări de sinteză de teoria generală a dreptului și de istoria dreptului, căci vizează modernizarea justiţiei şi rezultatele acestui proces în funcţie de politica statului în domeniul social şi naţional.

Valoarea aplicativă a lucrării rezidă în prezentarea justiţiei în strânsă conexiune cu evenimentele social-politice din perioada respectivă, ceea ce extinde instrumentariul de cercetare atât în plan doctrinar-teoretic, cât și practic, căci valorificarea acestor rezultate este în măsură să ghideze în procesul perfecţionării şi dezvoltării organizării judecătoreşti actuale.

Implementarea rezultatelor științifice avansate pe parcursul realizării studiului au fost implementate în cadrul activităţii didactico-ştiinţifice a autorului, au fost expuse în luările de cuvânt la conferinţele ştiinţifice naţionale şi internaţionale şi în articolele ştiinţifice publicate în reviste ştiinţifice de specialitate şi în culegeri de articole. Ele pot servi în continuare pentru perfecționarea și îmbogățirea doctrinei și practicii juridice naționale, atât în direcția conceptualizării fenomenului justiției, cât și a avansării pe calea reformelor în justiție.

ANNOTATION

Oxana Chisari-Lungu. Onset of the Process ofNational Justice Modernisation . Ph.D. Thesis in Law Science. Speciality 551.01 – General Theory of Law.

Thesis structure: Introduction, four chapters, bibliography composed of 310 references. The research results have been presented in 7 publications in the collections of scientific articles and in the specialised scientific journals.

Tag words: modernisation, judicial organisation, court instances, Tribunal, magistrates, independence of justice.

The **sphere of study**of the Ph.D. Thesis refers to study of onset of the process of national justice modernisation from the historical perspective, with an emphasis on contemporary elements of judicial organisation that were implemented on a step-by-step basis. The character of national justice was attributed basing on the national character of Bessarabian inhabitants, whom the justice had to work for.

Goal and objectives hereof. The goal hereof is to present, relying on regulatory (both published and unpublished) and literary sources, an overall characteristic of the complex processes that took place within the national territory (Bessarabia) in the sphere of judicial system, namely – judicial organisation at the first stage of the contemporary period, in the latter half of the XIXth century – beginning of the XXth century. The objectives followed to achieve this goal were: development of the theoretical concepts and practical models proposed for judicial system reforming in the Russian Empire (a part of which Bessarabia was at that moment) in the middle of the XIXth century and objective assessment of the processes of judicial organisation modification in Bessarabia and of the factors influencing on such modifications, both with regard to advancement in the way of justice modernisation and with regard to limitation of the democratic potential of the theoretical model.

Scientific novelty of the obtained results is reflected in the connexion of various moments within development of judicial organisation, in presentation of the degree of efficacy of regulatory and legal provisions, depending on social and political factors, in a more precise definition of the notion of judicial organisation in correlation to the period under research, and in introduction in the scientific turnover of some unpublished documents from the National Archive of the Republic of Moldova.

The **scientific problem solved**, determined by the goal and objectives hereof, lies in valuation of the studies based on historical experience within the national territory, during the period of foreign domination (in Bessarabia),as well as in identification of the structural and functional elements of the process of justice modernisation, and of the difficulties occurred during modernisation.

Theoretical significancehereof is determined by scientific novelty and relevancy of the researched theme, but findings hereof may serve for development of some roundup works on general theory of law and history of law, since such findings refer to justice modernisation and results of this process, depending on the state policy in the social and national sphere.

Applicative value hereof lies in presentation of justice in close connexion with social and political events of the relevant period, this expanding the research tools both in the view of doctrines and theory and in the view of practice, since use of such results is able to serve as a guide within the process of improvement and development of actual judicial organisation.

Implementation of the scientific results advanced during conduct of the study was realised within didactical and scientific activities of the author hereof. Such results were presented in the speeches at national and international scientific conferences and in the scientific articles published in specialised scientific journals and collections of articles. They may further serve for improvement and enrichment of the national legal practices and doctrines both in the direction of justice conceptualisation and in the direction of advancement of reformsin justice.

АННОТАЦИЯ

Оксана Кисарь-Лунгу. Начало процесса модернизации национальной юстиции в Бессарабии (середина XIX-го –начало XX-го века). Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. Специальность – 551.01 – Общая теория права.

Структура работы: введение, четыре главы, библиография из 310 источников. Результаты исследования изложены в 7 публикациях в сборниках научных статей и специализированных журналах.

Ключевые слова: модернизация, судебная организация, судебные инстанции, Трибунал, мировые судьи, независимость юстиции.

Область исследования докторской работы связана с изучением начала процесса модернизации национальной юстиции с точки зрения исторической перспективы, с акцентом на элементы судебной организации нового времени, внедрявшиеся постепенно. Национальной юстиции приписывается её характер, исходя из национального характера коренных бессарабских жителей, для которых и должна была работать юстиция.

Цель и задачи работы. Цель работы, – исходя из нормативных и иных (как изданных, так и архивных) и литературных источников, дать общую характеристику комплексным процессам, проходившим в национальном пространстве (Бессарабии) в сфере судебной системы, а именно судебной организации, на первом этапе периоданового времени, т.е. во 2-ой половине XIX-го века – начале XX-го века. Задачи, поставленные для достижения цели: разработка теоретических концепций и практических моделей, предложенных для реформирования судебной системы в Российской Империи (частью которой являлась на тот момент и Бессарабия) в середине XIX-го века; объективная оценка процессов изменения судебной организации в Бессарабии и факторов, влиявших на подобные изменения в том, что касается как продвижения модернизации юстиции, так и ограничения демократического потенциала теоретической модели.

Научная новизна полученных результатов отражена во взаимосвязи различных моментов в ходе развития судебной организации, в демонстрации степени эффективности нормативно-юридических положений в зависимости от социально-политических факторов, в уточнении понятия судебной организации соотносительно с исследуемым периодом и во введении в научный оборот неизданных документов из Национального архива Республики Молдова.

Решённая научная проблема, обусловленная целью и задачами работы, состоит в выявлении ценности учений, основанных на национальном опыте в пределах национальной территории и в период иностранного господства (в Бессарабии), и в выявлении структурных и функциональных элементов процесса модернизации юстиции, равно как и трудностей, возникших на пути модернизации.

Теоретическая значимость работы обуславливается научной новизной и актуальностью темы исследования, а её результаты могут помочь в разработке обобщающих работ по общей теории права и истории права, поскольку они касаются модернизации юстиции и результатов данного процесса в зависимости от политики государства в социальной и национальной сфере.

Прикладная ценность работы состоит в представлении юстиции в тесной связи с социально-политическими явлениями соответствующего периода, что расширяет инструментарий исследования как в плане доктрин и теории, так и в практическом плане, поскольку использование данных результатов вполне может служить руководством в процессе совершенствования и развития современной судебной организации.

Внедрение научных результатов, совершенствовавшихся в ходе выполнения исследования, осуществлялось в рамках научно-преподавательской деятельности автора; результаты использовались в рамках национальных и международных научных конференций, равно как и в научных статьях, опубликованных в специализированных научных журналах и в сборниках статей. Они могут и далее служить для усовершенствования и улучшения национальной судебной практики и доктрины как в сфере концептуализации феномена юстиции, так и при продвижении реформ юстиции.

LISTA ABREVIERILOR

ANRM - Arhiva Națională a Republicii Moldova

ROM- Regulamentul Organic al Moldovei

ROV- Regulamentul Organic al Valahiei

Reg. inst. jud.- Regulamentul privind organizarea instituțiilor judecătorești

Reg. ped. pace - Regulamentul cu privire la pedepsele aplicate de judecătorii de pace

Reg. proc. pen. - Regulamentul de procedură penală

Reg. proc. civ. - Regulamentul de procedură civilă

Reg. ped. pen.- Regulamentul pedepselor penale și corecționale

ПСЗРИ - Полное Собрание Законов Российской Империи

INTRODUCERE

Actualitatea temei de cercetare. Statul de drept reprezintă idealul spre care tind statele contemporane cu regimuri politice democratice. Populaţia Republicii Moldova, după înlăturarea regimului totalitar sovietic, a manifestat ferma doleanță de a porni pe calea reformelor, a edificării unui stat de drept, în care în calitate de valori supreme să triumfe echitatea, dreptatea, drepturile şi libertăţile omului, supremaţia dreptului. Istoria a mai adăugat unele învăţăminte la tezaurul înţelepciunii politice și a conștiinței civice, astfel încât devine clar că accelerarea procesului de edificare a statului de drept nu depinde numai de guvernanţi, ci şi de vigilenţa şi acţiunea guvernaţilor, inclusiv a oamenilor de ştiinţă, care prin analiza ştiinţifică a fenomenului statului de drept și a trăsăturilor sale caracteristice pot şi trebuie să participe la acest proces.

Printre exigenţele statului de drept o cerinţă indispensabilă o reprezintă necesitatea creării unei justiţii independente, imparţiale, aptă a soluţiona litigiile corect, conform legii, indiferent de statutul juridic, social etc. al justiţiabililor.

Reforma judiciară şi de drept a fost iniţiată după declararea independenţei Republicii Moldova, dar și actualmente mai există dificultăţi (de ordin obiectiv, dar şi subiectiv) în promovarea ei, ceea ce nu contribuie la intensificarea protecţiei drepturilor persoanelor şi nici la sporirea gradului de încredere a populaţiei faţă de justiţie. Reticența față de justiție și chiar absenţa încrederii poporului nostru în justiţie este un fenomen ce are origini îndepărtate, cu rădăcini adânci în istorie.

Justiţia în sens de dreptate este valoarea cea mai profundă la care oamenii, organizaţi în societate, au aspirat pe parcursul istoriei, de-a lungul secolelor. Sentimentul de dreptate, aspiraţia către dreptate sunt nişte permanenţe ale fiinţei umane şi ale societăţii contemporane. Nevoia societăţii de stabilitate în instituţiile sale, de siguranţă a persoanelor pentru a perpetua existenţa sa, (stabilitatea asigurând că activitatea lor se va desfăşura în linişte şi drepturile persoanelor vor fi respectate), nu se poate realiza decât pe baza ideii de justiţie.

Experienţa trecutului ne demonstrează că există o legătură directă între transformările social-economice şi instituţiile puterii de stat, inclusiv a puterii judiciare, fiindcă de ea depinde în cel mai înalt grad ce valori va proteja judecătorul, cu ajutorul căror mijloace şi ce rezultate în consecință vor fi atinse.

Elaborarea unui studiu care, pe baza materialelor concrete, să determine schimbarea de paradigmă în ceea ce priveşte potenţialul social, politic şi juridic al modificărilor din sfera justiţiei, perceperea acesteia în manifestarea ei doctrinară plenară, precum şi relevanţa ei pentru societate şi, concomitent, pentru fiecare persoană în parte, dificultăţile de promovare a măsurilor noi pot avea un rol important în demersul de concepere şi dezvoltare a complexităţii procesului

de modernizare a justiţiei, de reglementare legislativă a domeniului respectiv şi de implementare practică a acestor măsuri în viaţa social-politică. Dezvoltarea democratică a unui stat și societăți este posibilă cu condiția luării în considerare și aprecierii corecte a trecutului juridic, pentru că în domeniul juridic o componentă importantă o reprezintă tradițiile, obiceiurile, moravurile, care stau la fundamentul formării concepției despre dreptate și echitate.

Scopul şi obiectivele lucrării. Scopul tezei este de a prezenta pe baza izvoarelor normative, de arhivă şi literare, o caracterizare integrală a proceselor complexe ce au avut loc în spaţiul naţional (Basarabia) în domeniul sistemului judiciar, în special, a organizării judecătoreşti în prima etapă a perioadei moderne şi anume în a II-a jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea.

Pentru realizarea scopului propus au fost avansate următoarele **obiective**:

- Examinarea doctrinei juridice cu privire la conceptul de modernizare a justiţiei, principiile şi trăsăturile relevante ale acestui proces;

- Dezvoltarea concepţiilor teoretice şi a modelelor practice propuse pentru reformarea sistemului judiciar în Imperiul Rus (a cărui parte era la acel moment Basarabia) la mijlocul secolului al XIX-lea;

- Determinarea sistemului de organe ce exercitau puterea judecătorească în Basarabia în a II-a jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea;

- Caracterizarea evoluţiei componenţei şi competenţei organelor judecătoreşti şi a organelor ce contribuiau la înfăptuirea justiţiei în Basarabia în a II jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea;

- Aprecierea obiectivă a proceselor de modernizare a organizării judecătoreşti în Basarabia şi a factorilor care influenţau aceste modificări, atât în sensul avansării pe calea modernizării justiţiei, cât şi a limitării potenţialului democratic al modelului teoretic;

- Stabilirea legăturii indestructibile între organizarea de stat, gradul de democraţie al regimului politic şi organizarea judecătorească;

- Dezvăluirea contradicţiei principale între caracterul privind gradul de modernitate al reformei judiciare ruse din anii 60 ai secolului al XIX-lea şi rezultatul implementării acesteia la nivel basarabean;

- Argumentarea dependenţei rezultatelor implementării reformei judiciare în Basarabia de politica antinaţională promovată de ţarism;

- Valorificarea experienţei istorice și a învățămintelor acesteia în vederea redresării situației în domeniul actual al justiției Republicii Moldova.

Noutatea ştiinţifică a rezultatelor obţinute se manifestă în faptul că teza constituie un prim studiu amplu ce reflectă în conexiunea diverselor momente evoluţia organizării judecătoreşti pe teritoriul național la începutul procesului de modernizare, demonstrează dependenţa gradului de eficienţă a reglementărilor normativ-juridice în funcţie de factorii socialipolitici, concretizând termenul de modernizare a justiției în spațiul național în raport cu perioada cercetată, introduce în circuitul ştiinţific unele documente inedite din Arhiva Naţională a Republicii Moldova.

Problema ştiinţifică soluţionată, determinată de scopul şi obiectivele tezei, rezidă în valorificarea învățămintelor bazate pe experienţa istorică din spaţiul naţional într-o perioadă de dominaţie străină (în Basarabia) și depistarea elementelor structurale şi funcţionale ale procesului de modernizare a justiţiei, precum și a dificultăților apărute în calea modernizării.

Importanţa teoretică şi valoarea aplicativă a lucrării este determinată de noutatea ştiinţifică şi actualitatea temei de cercetare; rezultatele ei pot servi la elaborarea unor lucrări de sinteză, nu numai pentru istoria dreptului, dar şi pentru teoria generală a dreptului, fiindcă prezintă fenomenul justiţiei în strânsă conexiune cu evenimentele social-politice. Mai mult decât atât, valorificarea acestor rezultate, este în măsură să ghideze în procesul perfecţionării şi dezvoltării organizării judecătoreşti actuale.

Concluziile generale îmbogăţesc substanţial temele din cadrul Teoriei generale a dreptului cu privire la apariţia şi evoluţia statului şi dreptului, perioadele evoluţiei aparatului de stat, principiile şi funcţiile organizării puterii judecătoreşti, particularităţile realizării justiţiei, tezele vizând modernizarea justiţiei şi rezultatele acestui proces în funcţie de politica statului în domeniul social şi naţional.

Implementarea rezultatelor ştiinţifice. Rezultatele cercetării ştiinţifice, concluziile şi recomandările avansate pe parcursul realizării studiului au fost implementate în cadrul activităţii didactico-ştiinţifice a autorului în calitate de lector universitar la catedra Teorie şi istorie a dreptului a Universităţii de Stat din Moldova, au fost expuse în luările de cuvânt la conferinţele ştiinţifice naţionale şi internaţionale şi în articolele ştiinţifice publicate în reviste ştiinţifice de specialitate şi în culegeri de articole.

Aprobarea rezultatelor cercetării. Teza a fost realizată la catedra Teorie şi istorie a dreptului a Facultăţii de Drept a Universităţii de Stat din Moldova, discutată la şedinţa Departamentului Drept public al Facultăţii de Drept a USM din 10 decembrie 2015 şi în cadrul Seminarului Ştiinţific de Profil interuniversitar la specialitatea 551.01 – Teoria generală a dreptului, la 18 martie 2016, fiind recomandată spre susținere publică.

Sumarul compartimentelor tezei. Structura lucrării este determinată atât de conținutul acesteia, cât şi de scopul, obiectivele cercetării temei. Lucrarea constă din introducere, patru capitole, concluzii generale și recomandări, finalizându-se cu lista surselor bibliografice.

Compartimentele lucrării, prin conținutul lor, reflectă contribuţiile doctrinare din domeniul de cercetare, expus într-un areal politico-geografic vast şi o dimensiune temporală relativ largă, dar și investigații științifice proprii, bazate pe materiale primare, atât publicate, cât şi inedite din Arhiva Naţională a Republicii Moldova.

Concluziile referitoare la diferite aspecte ale tematicii cercetate sunt prezentate pe larg la finele fiecărui capitol şi în concluzii finale şi recomandări, relevând concomitent problema științifică soluționată și perspectivele legate de tema de cercetare.

Introducerea vizează fundamentarea și argumentarea necesităţii cercetării temei supuse studierii și dezvoltării și include în sine următoarele compartimente: actualitatea și importanța problemei abordate, scopul și obiectivele tezei, noutatea științifică a rezultatelor obținute, problema științifică soluționată, importanța teoretică și valoarea aplicativă a tezei, aprobarea rezultatelor cercetării.

În ***Capitolul I,*** **„Analiza studiilor ştiinţifice privind procesul de modernizare a justiţiei”,** a fost realizată o succintă trecere în revistă a rezultatelor cercetărilor ştiinţifice pe tematica privind modenizarea justiţiei prin prisma interacţiunii statului, dreptului şi justiţiei. S-a subliniat faptul că această perspectivă de abordare epistemologică a preocupat cele mai luminate minţi ale ştiinţei universale, începând cu antichitatea greacă și până în prezent. Necesitatea de a accentua unul din aceste trei aspecte ca fiind prioritar şi funcţiile pe care le îndeplineşte acest element în complexul social şi statal a condus, de-a lungul timpului, la avansarea unor teorii referitoare la finalitatea statului şi dreptului, în care justiţia era privită ca având un rol prioritar. O atenţie aparte s-a concentrat asupra publicaţiilor din ultimii ani ce au tangenţă cu problematica supusă cercetării. Retrospectiva doctrinară a vizat publicaţiile în care au fost expuse rezultatele cercetărilor în domeniu ale autorilor din Republica Moldova, România, Federația Rusă, dar şi din alte ţări europene cum ar fi: Franţa și Italia. Drept rezultat, s-a formulat concluzia, că cercetări detaliate cu referință la procesul de debut al modernizării justiţiei naţionale nu s-au elaborat; au fost studiate doar unele aspecte de către cercetătorii ruşi care nu au examinat problema reformei judecătoreşti în teritoriile neruse, implicit, în Basarabia, iar cercetătorii autohtoni deși au iniţiat cercetarea reformei judecătoreşti în Basarabia, nu au finalizat acest demers științific, dat fiind faptul că problema organizării judecătoreşti la începutul procesului de modernizare a justiţiei naţionale nu se reduce doar la reforma judiciară, ci şi la implementarea ei şi la modificările care i s-au adus pe parcursul timpului. În plus, pentru prima dată, în prezenta teză se realizează o analiză amplă a începuturilor procesului de modernizare a justiţiei în Basarabia aflată în cadrul

Imperiului Rus, dar și a sudului Basarabiei, aflat timp de 22 ani în cadrul statului național român, fiind depistate atât elemente modernizatoare, cât şi regrese în acest domeniu. În concluzie, s-a conturat problema științifică de cercetare şi s-au nominalizat scopul şi obiectivele tezei.

În ***Capitolul II,*** **„Fundamente teoretice și premise ale modernizării justiţiei naționale”,** este prezentată analiza unui ansamblu de contribuţii doctrinare axate pe definirea fenomenului judiciar și determinarea accepțiunilor acestui fenomen. În rezultatul analizei s-a evidențiat polivalenţa justiției, atât ca realitate socio-politică, cât și în calitate de concept, ale căror diverse semnificaţii au dreptul la viaţă, astfel demonstrându-se caracterul polivalent al conceptului şi fenomenului. În contextul principiului separării puterilor în stat, menţionăm că puterea judiciară este o ramură a puterii de stat, la fel ca şi puterea legislativă şi executivă. Puterea înseamnă aplicarea forţei, iar aplicarea forţei are loc şi se face şi pe baza deciziei judecătoreşti. Este clar că doar puterea executivă este cea care aplică nemijlocit forţa prin aparatul de constrângere, astfel încât nici puterea legislativă nu aplică ea însăşi forţa, ceea ce nu duce la negarea caracterului de putere a autorității legislative, deci, prin analogie, nici nu trebuie negat caracterul de putere al autorității judecătorești. Puterea judecătorească se manifestă faţă de celelalte două puteri ca un factor de limitare a puterii legislative şi executive; ea se poziţionează între cele două puteri, echilibrându-le şi temperându-le tendinţa spre abuzuri.

În plan epistemologic conceptul puterii judiciare se deosebeşte de cel al sistemului judiciar, sistemul judiciar reprezintă construcţia internă a puterii judiciare, dar aceasta nu înseamnă că cele două concepte nu au tangențe, căci conceptul de sistem judiciar este derivat de la cel al puterii judiciare.

Tinzând spre caracterizarea deplină a justiției moderne, în cadrul capitolului respectiv a fost inclusă și o caracteristică generală a principiilor justiției. Organizarea şi funcţionarea justiţiei moderne se bazează pe anumite principii, care în literatura de specialitate sunt prezentate într-o modalitate variată de opinii, iar această varietate are ca rezultat perceperea justiției moderne ca un fenomen polivalent, bogat în semnificații.

În capitol s-a urmat o clasificare a principiilor justiţiei în trei grupuri. Principiile generale se atribuie tuturor ramurilor puterii (deci inclusiv celei judiciare), iar principiile speciale, se referă doar la puterea judecătorească. Unii autori consideră că principiile speciale, la rândul lor, pot fi clasificate în trei grupuri: 1. principii ale *organizării justiţiei (sistemului de organe) 2.* principii *ale funcţionării* justiţiei; 3. principii referitoare *la statutul* judecătorilor.

O sinteză a principiilor justiţiei avansată actualmente de specialiştii în materie enumeră următoarele principii: simplificarea organizării judiciare, egalitatea în faţa legii şi a instanţelor, instituirea dublului grad de jurisdicţie şi dreptul de a face apel, instituirea juraţilor în materie penală, profesionalismul şi independenţa magistraţilor. Principiul egalității în faţa legii şi a

justiţiei a fost unul dintre primele asupra căruia şi-au canalizat energia elitele politice la începutul perioadei moderne, fiindcă anume inegalitatea era cel mai vizibil fenomen și era într-o modalitate simplă și clară percepută de majoritatea populaţiei discriminată anterior.

Egalitatea în faţa justiţiei presupune existenţa reală a egalei vocaţii pentru orice persoană de a-i fi examinat litigiul de către aceleaşi jurisdicţii şi conform aceloraşi reguli de procedură fără nici un fel de discriminare, dar nu numai. Egalitatea a avut ca un corolar libertatea, astfel încât dreptul a început a fi conceput ca formă normativă a libertăţii, iar statul – ca formă instituţională a ei. Egalitatea juridică tratată doar ca egalitate în faţa legii, ca fapt că toţi se supun aceleiaşi legi, legii unice, este insuficientă astăzi, dacă natura acestei legi nu se analizează pentru a depista dacă ea este justă sau nu.

Principiul independenţei justiţiei are un potenţial mare de dezvoltare. Independenţa puterii judiciare ca independenţă a instanţelor, dar şi independenţa magistraţilor, poate fi afectată de posibilităţile celorlalte două puteri de a o influenţa şi deci, independența se impune, în primul rând, faţă de alte organe ale statului din celelalte două ramuri ale puterii, dar are și un aspect intern, adică independența se manifestă şi din interiorul puterii judecătoreşti, faţă de judecătorii de la instanţele superioare. Instanţa judiciară inferioară este independentă în deciziile sale nu numai în ceea ce priveşte administrarea, aprecierea probelor, dar şi aplicarea în general a legii cu determinarea sancţiunilor şi motivarea deciziilor.

Aceste principii și idei au pătruns și în spațiul național, astfel încât am realizat și o analiză succintă a evenimentelor din domeniul juridic a primei jumătăți a secolului al XIX-lea. O importanță deosebită pentru acea perioadă au servit modificările reformatoare introduse de Constantin Mavrocordat. O atenție aparte a fost oferită procesului de pregătire a reformei judecătorești în Imperiul Rus și în Basarabia și analizei premiselor reformei, cu evidențierea diferitor opinii ale juriștilor și doctrinarilor de renume din acea perioadă.

În ***Capitolul III,*** **„Organizarea şi funcţionarea instanţelor judiciare generale în Basarabia în a II-a jumătate a secolului al XIX-lea - începutul secolului al XX-lea”,** se evidențiază sistemul de instanțe judecătorești instituit după implementarea reformei judecătorești și, în special, s-a venit cu o analiză detaliată a competenței și a componenței instanțelor judecătorești generale. Pentru a o realiza s-a lucrat asupra materialelor de arhivă, a actelor normative, a literaturii de specialitate și în rezultatul acestei analize au fost descrise organele judecătorești generale pentru justițiabilii din Basarabia și anume: Tribunalul Chișinău, Curtea cu jurați, Curtea de Apel de la Odesa și Senatul Imperiului Rus. S-a urmărit minuțios procesul de reglementare legislativă și de implementare practică în spațiul național a principiului independenţei justiţiei și a egalității în faţa justiţiei, observând evoluția acestora în sensul diminuării potențialului democratic pe măsura înăspririi regimului politic în Imperiul Rus, astfel

încât competența Tribunalului Chișinău, a Curții cu juraţi a fost limitată, o parte a atribuțiilor sale fiind transmise Curții de Apel Odesa care le examina cu participarea reprezentanților stărilor, adică s-a revenit la o trăsătură medievală în exercitarea justiției.

Sunt cercetate atât acele particularități ale organizării și funcționării justiției care aveau menirea de a schimba radical instituția organizării judecătorești, cât și acele trăsături ce împiedicau buna funcționare a instanțelor judecătorești la nivel de imperiu, dar și în teritoriul basarabean.

A fost examinată și importanța introducerii în sistemul judecătoresc a instituției juraților, instituție nouă pentru Imperiul Rus, care a activat și în Basarabia. S-a analizat și aportul la realizarea justiției a organelor ce participau la înfăptuirea justiției, organe numite și auxiliare. În calitate de organe de acest tip au fost analizate: procuratura, avocatura, anchetatorii judiciari (judecătorii de instrucție) și executorii judiciari.

Pe baza materialelor de arhivă s-a determinat politica de cadre judecătorești promovată de Imperiul Rus în domeniul judiciar, politică care demonstrează clar intențiile de rusificare a populației prin intermediul instituțiilor statului. În rezultatul cercetării tuturor materialelor a fost făcută concluzia despre neluarea în considerare a cerințlor intelectualilor basarabeni cu privire la codificarea legilor locale, la organizarea a două tribunale pe teritoriul Basarabiei și la introducerea limbii române ca limbă a procedurii judiciare.

Este de remarcat în calitate de contribuție a tezei la soluționarea problemei de cercetare faptul că analiza juridică a evoluției instituțiilor evidențiate mai sus, nu s-a limitat la perioada efectuării reformei judecătorești, ci s-a extins acoperind și începutul secolului al XX-lea, adică practic până la finele perioadei de aflare a Basarabiei în cadrul Imperiului Rus.

În ***Capitolul IV,*** **„Organizarea şi funcţionarea instanţelor judiciare locale în Basarabia în a II-a jumătate a secolului al XIX-lea- începutul secolului al XX-lea”,** a fost realizat un studiu al tuturor organelor judecătorești locale. În calitate de instanțe de judecată locale conform Reg. inst. jud. au existat Judecătoria de Pace și Congresul Județean al Judecătoriilor de Pace. Au fost evidențiate atribuțiile și obligațiile judecătorilor de pace. Au fost delimitate atribuțiile judecătorului de pace de sector de atribuțiile judecătorului de pace de onoare și a fost examinată procedura de ocupare a funcției de judecător de pace.

În urma analizei detaliate a legislației aplicabile în domeniu și, în special, a Reg.inst. jud., în acest capitol s-a determinat care instanțe de judecată existente la acea perioadă puteau fi considerate instanțe locale. Dacă ne referim doar la regulament, atunci în calitate de instanțe judecătorești locale apăreau doar cele evidențiate anterior. Însă, analizând situația reală din acea perioadă, evident, suntem obligați să recunoaștem și judecătoriile de voloste, fiindcă s-au menținut și au activat și după implementarea reformei în calitate de rămășițe ale fostului sistem.

Un loc aparte în studiul efectuat în cadrul acestui capitol a avut-o organizarea judecătorească la sudul Basarabiei, care s-a dezvoltat între anii 1856-1878 în cadrul statului național român, astfel fiind posibilă compararea a două modele de organizare judecătorească (imperial și românesc) care s-au aplicat basarabenilor.

Contribuția tezei la soluționarea problemei cercetate se evidențiază și în atenționarea asupra legii țariste din 15 iunie 1912. Pentru prima data în literatura de specialitate se face analiza conținutului ei, din care rezultă indubitabil că s-a încercat eliminarea neajunsurilor pe care le avea sistemul judecătoresc rus prin introducerea unor reglementări juridice similare celor din sistemul judecătoresc românesc. Neaplicarea acestei legi pe teritoriul basarabean demonstrează neglijarea de către autoritățile țariste a intereselor basarabenilor, ci doar luarea în considerare a populației din guberniile centrale.

De asemenea, a fost evidențiată modalitatea de aplicare în practică a principiilor separării puterii în stat, inamovibilității judecătorului, publicității ședințelor de judecată. Scopul primordial ce a stat la baza instituirii unor astfel de organe judecătorești locale a fost de a găsi modalități mai simple și accesibile de soluționare a cauzelor cu valoare sub o anumită limită, răspunzând astfel unor indicații ale țarului de a avea o justiție accesibilă, echitabilă, rapidă și care să facă posibilă împăcarea părților. Contribuția tezei la soluționarea problemei de cercetare se relevă și în faptul că în rezultatul examinării materialelor de arhivă au fost descoperite nu numai părțile pozitive, ci și părțile slabe ale procesului de organizare și funcționare a judecătoriilor de pace. Aceste elemente negative erau mai numeroase decât celelalte și afectau direct majoritatea populației – țăranii basarabeni.

1. ANALIZA STUDIILOR ŞTIINŢIFICE PRIVIND PROCESUL DE MODERNIZARE A JUSTIŢIEI

1.1. Analiza cercetărilor ştiinţifice cu privire la modernizarea justiţiei prin prisma interacţiunii statului, dreptului şi justiţiei

Pentru evaluarea contribuţiilor cercetătorilor ştiinţifici referitor la debutul procesului de modernizare a justiţiei naţionale este oportună, în primul rând, examinarea contribuțiilor doctrinare, pe baza aprecierilor savanţilor, a corelaţiei stat-drept-justiţie, drept urmare este imperativ necesară elucidarea succintă a prezentărilor doctrinare ale fiecărei categorii aparte.

Societatea reprezintă un fapt natural, apărut din nevoia firească a oamenilor unii faţă de alţii, considera Georgio del Vecchio. Omul se află în conexiune cu alţi oameni, el simte nevoia de a se asocia şi din această asociaţie rezultă colectivitatea umană, societatea. [118, p. 276]

Statul este principala instituţie politică a societăţii umane, instrument de organizare şi dirijare a societăţii. El are o natură istorică în sensul apariţiei şi evoluţiei în urma unor transformări social-istorice, atunci cînd prevalează raţiunea în faţa barbariei, statul fiind identificat cu ansamblul de instrumente și mijloace prin care se creează şi se menţine ordinea în limitele unui spaţiu şi a unei populaţii determinate la modul concret. Doctrina s-a preocupat de acest subiect deja din antichitate, când termenul de stat încă nu era formulat, când fenomenul pe care îl numim astăzi stat era cunoscut sub numele de polis, cetate, republică etc. În acest domeniu de cercetare s-au formulat mai multe probleme, printre care: a apariţiei statului, esenţei, funcţiilor, locului şi rolului statului pentru oameni.

Marii filosofi ai antichităţii au abordat problema statului din diverse unghiuri, inclusiv din cel al interconexiunii dintre stat şi drepturile cetăţenilor săi. În dialogul “Republica” Platon arăta că mai presus de orice trebuie pusă coeziunea cetăţii, iar pentru ca un stat (cetate) să fie drept (în sens de just) este necesar ca cetăţenii lui să fie educaţi în spiritul dreptăţii, acest spirit fiind singurul care poate înălţa cetatea la ideea de Bine. [144, p.30]

Statul reprezenta pentru Platon absolutul, iar individul era perceput ca mijloc în realizarea scopurilor sale. Unitatea celor trei virtuţi – temperanţa, curajul şi înţelepciunea – se găseşte în justiţie, ca o valoare mai înaltă. Platon considera justiţia o virtute individuală, dar totodată şi socială, care în viaţa polisului înseamnă echilibru şi armonie, iar toate acestea pot fi obţinute prin guvernarea condusă de raţiune. Mai mult decât atât: justiția, considera Platon, reprezintă medicina socială, o medicină contra răutății. [120, p. 15-16]

În conformitate cu concepţia lui Aristotel statul este rezultatul unei evoluţii, de la căsătorie și sclavie, ca două "moduri de tovărăşie”, la casă, comunitatea cărora alcătuieşte satul, comuna, iar comunitatea formată din mai multe comune reprezintă statul complet. Cercetătorii

au observat contradicţia acestei teze din "Politica" cu cea potrivit căreia statul, privit ca un organism complet, este anterior individului uman (privit ca o parte a acestui organism). Argumentul logic avansat de Aristotel era că întregul este anterior părţii, dar, aşa cum au remarcat autorii "Filosofiei dreptului. Marile curente", logicul nu are de fiecare dată acoperire în realitate. [144, p.53]

Spre deosebire de Platon, Aristotel considera fericirea individului normă de bază în numele căreia trebuie să acţioneze statul. În general, marele filozof considera că justiţia reprezintă scopul dreptului, astfel fundamentând aspectul interacţiunii dreptului şi justiţiei, dar, totodată, soluţionând şi problema succesiunii temporare a elementelor acestei dimensiuni. Tratarea dreptului în termenii scopului, al unei orientări și chiar al unei tendințe naturale către perfecţiune a omului şi a societăţii, se face din perspectiva teleologică, căci fiecare lucru tinde să-şi realizeze natura. Centrul teoriei aristoteliene despre justiţie este bazat pe egalitate, care, conform Stagiritului, este de două feluri: numerică şi proporţională. Pe distincţia dintre aceste două tipuri Aristotel întemeiază distincţia dintre două tipuri de justiţie: corectivă (comutativă) şi distributivă. Justiţia distributivă presupune a da fiecăruia ce i se cuvine (conform meritelor, adecvat valorii sale în comunitate). Funcţia cetăţii (statului) este de a da sau a recunoaşte fiecăruia ceea ce este drept să îi aparţină.

Justiţia comutativă intervine pentru a aplana dezechilibrele, veghează ca părţile ce se află într-o relaţie să se găsească în condiţii de paritate reciprocă, astfel încât nici una dintre ele să nu fi dat nici mai mult, nici mai puţin, decât a primit. Aceste idei că justiția corectivă presupune o măsurare obiectivă, impersonală și că reprezintă rezultatul căutării unei medii între două extreme injuste sunt redate prin balanță ca simbol al ei. [120, p.20-21]

Ideile lui Aristotel au fost urmate de Sfîntul Toma d' Aquino în sensul considerării omului ca fiinţă socială, o parte a societăţii, care, la rândul său, este "o mulţime organizată sub o lege a justiţiei în consens cu un interes comun". Rolul statului este de a asigura ordinea în societate, de a organiza desăvârşirea umană. Anume scopul desăvârşirii naturii umane presupune necesitatea existenţei statului, însă puterea statului trebuie limitată în primul rând, prin ordinea divină, dar şi prin drept şi morală. Dreptul, prin intermediul legii naturale, considera Toma d' Aquino, oferă cadrul de organizare a statului şi acesta trebuie să se întemeieze pe raţiune. "Raţiunea dreaptă, evoca Sfântul Toma, gândeşte că binele comun este mai plăcut decât binele celui de unul singur". [144, p.84]

Ca şi Platon, Aristotel şi Sfîntul Toma considera libertatea individuală subordonată interesului cetăţii, individul fiind un mijloc şi nu un scop în sine. Justiţia este modelul perfect, faţă de care dreptul pozitiv este o copie, caracterizată prin tendinţa de a semăna cât mai bine cu

modelul. În concepţia tomistă, ordinea juridică este concepută ca rezultat al înclinării naturale a oamenilor spre justiţie. [120, p.43]

Ideile marilor filosofi ai antichităţii şi perioadei medievale cu privire la stat, drept și justiție au fost dezvoltate şi în perioada modernă şi contemporană, accentul fiind stabilit pe căutarea unui model de stat capabil să asigure fericirea oamenilor.

Curentul raţionalist a amplasat în centrul cercetărilor sale omul cu raţiunea şi voinţa sa. Statul însuşi este întemeiat printr-un act de voinţă, prin care fiecare om se angajează față de fiecare altul de a învesti un terţ (viitorul suveran) cu dreptul de a-l guverna, considera T. Hobbes, pentru a avea o viață socială sigură, în condiții de securitate. Statul devine o persoană transcedentă, distinct de persoanele ce o compun (însăşi denumirea operei sale "Leviathan" – monstru format din indivizi lipiţi de carapacea sa şi care ţine crosa şi sabia în mîini – demonstrează această poziţie a lui Hobbes). Suveranul este autorizat să acţioneze şi el acţionează doar în numele supuşilor, iar supuşii acţionează prin suveran. Astfel, în concepţia lui Hobbes, există două contracte: cel prin care indivizii se asociază între ei şi cel prin care ei cedează toate drepturile suveranului.

Şi J. Locke întemeia statul pe baze contractuale, statul provenind în urma unui consens general, dar autorul scoate în prim plan faptul că obiectul contractului este garanţia drepturilor individuale. Scopul puterii statului trebuie să fie conservarea vieţii, a libertăţii, a bunurilor, iar dacă acest scop nu este respectat de către guvernare, atunci contractul este încălcat. J. Locke considera că în această situaţie intervine consecinţa similară încălcării situaţiei contractuale dintre orice părţi – dacă o parte a încălcat prevederile contractului şi cealaltă nu este obligată să-l respecte, adică în cazul încălcării de către guvernanţi a contractului şi guvernaţii nu mai sunt ţinuţi să-l respecte. Pentru ca aceasta să nu se întâmple, J. Locke arăta importanţa majoră pe care o au judecătorii care trebuie să menţină un echilibru între părţi.

J. J. Rousseau, în monumentala sa operă Contractul social, și-a îndreptat atenția spre găsirea originii și esenței statului. Spre deosebire de J. Locke, contractualistul J. J. Rousseau, punea accentul pe recunoaşterea şi garantarea deplină a drepturilor naturale ale omului, încercând să îmbine „ceea ce dreptul permite cu ceea ce impune interesul, astfel încât justiţia şi utilitatea să nu se afle în contrazicere". Voința liberă, iar nu forța, constituie temelia statului. Forța nu face dreptul, menționa J. J. Rousseau, dar trebuie și ne putem supune doar puterii legitime. [99, p.81]

Concepţia lui Immanuel Kant despre stat a fost influenţată foarte mult de teoria contractului social; în concepţia marelui filosof statul se prezenta ca o multitudine de oameni, trăind după legile dreptului şi asociate prin contract. Rolul statului este acela al asigurării protecţiei dreptului, căci statul este, după Kant, dreptul afirmat şi realizat. Spre deosebire de

autorii antici, Imm. Kant avertiza în mod categoric asupra faptului că omul trebuie privit întotdeauna ca scop şi niciodată ca mijloc.

Statul şi dreptul sunt indisolubil legate, ceea ce l-a determinat pe Mircea Djuvara să afirme: „Realitatea, desigur, cea mai puternică şi cea mai interesantă în drept, cea mai pasionantă de studiat, este statul". Referitor la justiţie, aceasta, remarca autorul, nu este un sentiment, ci o idée raţională şi un ideal, care cuprinde în sine ideea de egalitate, echitate şi proporţionalitate, achiesând la teza lui G. Jeze, conform căreia justiţia este ceea ce oamenii, la un moment dat, într-un stat dat, consideră a fi just. Mircea Djuvara a stabilit legătura dintre justiţie şi democraţie, subliniind faptul că progresul în domeniul juridic s-a realizat atunci când s-a recunoscut că justiţia îşi are izvorul în voinţa poporului. [110, p.105, 252]

Un alt neokantian celebru, Giorgio del Vecchio, vedea în stat „unitatea unui sistem juridic care închide în el însuşi propriul său centru autonom şi care este înzestrat în consecinţă cu calitatea supremă de persoană, în sens juridic," iar dreptul era privit ca o emanaţie a statului, care trebuie să încurajeze peste tot binele, dar întotdeauna sub forma dreptului în aşa fel încât fiecare act al său să se întemeieze pe lege, care e manifestarea voinţei generale. [118, p.274] Urmând concepţia lui Imm.Kant, Giorgio del Vecchio considera că scopul statului este numai protecţia dreptului, statul de drept era presupus a avea mai degrabă o funcţie negativă, exprimată prin abţinerea de la orice acţiune care ar limita libertatea individuală. În această opinie, statul se prezintă ca instituţie care se obligă să le asigure cetăţenilor posibilitatea de a se bucura de drepturile lor fără însă a interveni.

Referitor la binomul Stat-justiţie Cicero a opinat că temelia statului este justiţia, statul fiind „res publica " - lucrul public, lucrul poporului, dar „poporul nu este orice ceată de oameni, adunaţi la întâmplare, ci o mulţime unită într-un sistem juridic întemeiat printr-un acord comun în vederea utilităţii comune". [82, p.258]

Statul trebuie guvernat, existând posibilitatea instiurii diverselor forme, dar indiferent de forma de guvernământ, legea trebuie să fie elementul de coeziune al comunităţii, iar partea legii trebuie să fie aceeaşi pentru toţi. Ordinea în stat trebuie să fie asigurată printr-o judicioasă distribuire a funcţiilor: "Este necesar să li se arăte magistraţilor cum să-şi exercite puterea, dar totodată, şi cetăţenilor cum trebuie să se supună". [144, p.64]

Cicero, sub influenţa filosofiei greceşti (a celei stoice, în mod special), definea justiţia ca stăpâna şi regina tuturor virtuţilor, menţionând, totodată, că ea este dependentă de utilitatea comună, şi aceasta pentru că justiția constă în a atribui fiecăruia ceea ce-i aparţine – "*suum cuique tribuere*". Romanii, în general, concepeau *suum cuique tribuere* sub forma justiţiei proporţionale, care a fost definită încă de Aristotel ca justiție comutativă, însemnând a da fiecăruia după meritele sale.

Contrar opiniei actuale că însăşi termenul de justiţie - "justitia"- provine de la termenul "jus", adică drept, autorii romani vedeau originea dreptului în justiţie (Ulpian), deci nu de la drept la justiţie, ci de la justiţie la drept - acesta ar fi parcursul istoric în câmpul istoric al dreptului roman.

Dintr-o succintă analiză a concepţiilor anticilor asupra justiţiei, întreprinsă de autorul A.Vălimărescu, se desprinde ideea că, deşi variabilă după autori, popoare şi epoci, a existat şi elementul comun, ce a unit antichitatea cu Evul mediu şi anume perceperea justiţiei sub forma egalităţii, ceea ce se baza pe conceptele lui Aristotel despre justiţie comutativă şi justiţie distributivă, coroborate cu preceptele religiei creştine, această fiind considerată concepţia egalitară a justiţiei.

Începând cu Hugo Grotius, în conţinutul noţiunii de justiţie pătrunde o nouă idée: ideea libertăţii, pe care o preia şi J. Locke, care considera libertatea ca primul drept al omului, iar justiţia urmând să garanteze fiecăruia posibilitatea de a se folosi de facultăţile sale. Respectiva concepţie liberală a justiţiei a fost împărtăşită şi de renumiţii autori ai perioadei moderne: Montesquieu, Rousseau şi Kant, iar Marea revoluţie franceză a făcut să triumfe în realitate această concepţie a justiţiei, proclamând ca prim drept al omului libertatea. Între aceste două mari direcţii de cercetare a justiţiei au existat confruntări multiple şi, drept urmare, s-a prefigurat o concepţie medie a justiţiei, în care individul nu este cu totul sacrificat societăţii, dar nici activităţilor individuale nu li se dă frîu liber. [161, p.74-75]

Problema legăturilor dintre stat, drept şi justiţie la etapa actuală este vizată de un şir de autori autohtoni, atât din domeniul teoriei generale a dreptului, cât şi din arealul dreptului constituţional.

Autori consacraţi, savanţii-teoreticieni Gh. Avornic, B. Negru, A. Smochină, D. Baltag, A. Negru, V. Zaharia, în cadrul lucrărilor de tip didactic uiversitar şi cele ştiinţifice, au conturat imaginea statului de drept, din care nu lipseşte menţiunea despre interacţiunea dintre stat şi drept.

Profesorul universitar, doctor habilitat în drept Gheorghe Avornic califică teoria statului de drept ca „o sinteză superioară a două elemente componente – statul şi dreptul", adăugând că statul de drept ca un concept politico-juridic defineşte „o formă a regimului democratic de guvernământ din perspectiva raporturilor dintre stat şi drept, dintre putere şi lege prin asigurarea domniei legii şi a drepturilor, a libertăţilor fundamentale ale omului în exercitarea puterii". [10, p. 292] Este important a reţine două elemente relevante ale acestei constatări şi anume: primul, referitor la dependenţa directă între statul de drept şi regimul democratic de guvernământ şi al doilea - dintre statul de drept şi asigurarea drepturilor, libertăţilor fundamentale ale omului. În procesul de realizare a asigurării drepturilor un rol de frunte aparţine „limitării puterilor prin drept, independenţei judecătorilor, posibilităţii fiecărui cetăţean de a se adresa justiţiei în cazul în

care i se încalcă drepturile legitime de către un organ de stat, un organism social sau alt cetăţean". [10, p. 293] Din această teză desprindem rolul deosebit al justiţiei, ce se afirmă în dimensiune dublă: o dată ca instituţie către care se îndreaptă speranta celor nedreptăţiţi, şi a doua oară – ca particularitate a realizării dreptăţii de către judecători independenţi.

Doctorul habilitat în drept Raisa Grecu în lucrarea "Stere în luptă pentru drepturile omului" direcţionează atenţia cititorului asupra actualităţii şi importanţei concepţiei renumitului savant şi om politic român, de origine basarabeană, Constantin Stere, privitor la ponderea drepturilor şi libertăţilor omului pentru opera de edificare a statului de drept, de o deosebită valoare şi actualitate stringentă fiind delimitarea şi tratarea comparativă a capacităţii dreptului de a contribui la progresul social în societăţile tranzitive spre statul de drept. [123, p. 164-165]

Profesorul Boris Negru accentuiază aspectul corelaţiei dintre statul de drept şi "justiţia fondată pe recunoaşterea şi acceptarea deplină a valorii supreme a persoanei umane", astfel încât nici nu putem concepe fenomenul statului de drept fără o justiţie care pune în centrul activităţii sale protecţia drepturilor persoanei umane, de aceea ca o regulă generală se impune accesul liber la justiţie şi înfăptuirea justiţiei în numele legii de instanţe judecătoreşti independente şi imparţiale. [136, p.307]

Aspectul valoric al justiţiei ca "acea stare generală ideală a societăţii, realizabilă prin asigurarea pentru fiecare individ în parte şi pentru toţi împreună a satisfacerii drepturilor şi intereselor lor legitime" este semnalat şi de doctorul habilitat, profesorul universitar Dumitru Baltag, [75, p.109-114] problemă abordată şi de autorul Victor Zaharia în lucrarea "Accesul la justiţie ca principiu al statului de drept", care, deşi se axează pe un principiu al statului de drept referitor la justiţie, evidenţiază o trăsătură predominantă a justiţiei şi anume cea de balanţă a pretenţiilor sociale, de instrument de compatibilizare a intereselor membrilor societăţii, în cazul în care ele pot apărea ca divergențe. [163, p. 21]

Doctorul habilitat în drept Andrei Negru în monografia sa "Consolidarea justiţiei în statul contemporan democratic", [138, p. 93] efectuând o amplă analiză a fenomenului justiției, prezintă manifestarea valorică a justiţiei şi consideră rolul justiţiei contemporane drept unul principial pentru identificarea statului de drept contemporan, justiţia consolidată fiind şi o caracteristică calitativă a statului de drept. Autorul supune cercetării fenomenul justiției și atenţionează asupra interdependenţei acesteia de gradul de democratizare a societății contemporane.

Nu numai savanţii-teoreticieni, dar şi ceilalţi savanţi-jurişti în cercetările lor vizând diverse ramuri ale dreptului au acordat atenţie sporită problemei statului de drept şi rolului justiţiei în contextul evoluţiei contemporane a statului nostru – Republica Moldova. Astfel, profesorul universitar doctorul habilitat în drept E. G. Martîncik încă la începuturile procesului

de democratizare a statului, după declararea independenţei statului Republica Moldova, a exprimat idei relevante pentru domeniul justiţiei, printre care cea referitor la statutul de putere judiciară, exprimând dezacordul privind confuzia dintre „putere judiciară" şi „sistem judiciar", susţinând că acestea sunt noţiuni diferite, schiţând totodată direcţiile prioritare ale activităţii de reformare a justiţiei, fiind şi unul din autorii ce au înaintat un proiect de concepţie a reformei judiciare autorităţilor statale ale Republicii Moldova. [253, p. 44-51] În această lucrare prof. E. G. Martîncik a semnalat un pilon important în cercetarea ştiinţifică şi în procesul de implementare practică a reformei justiţiei - luarea în considerare a parcursului istoric naţional, posibilităţile de implementare, dând trimitere la reforma judiciară de 40 de ani din Moldova medievală. [252, p. 40]

Doctorul în drept Victor Puşcaş, utilizând informaţiile de care dispunea, având la începutul anilor 90 ai secolului al XX-lea calitatea de preşedinte al comisiei parlamentare pentru elaborarea concepţiei reformei judiciare, a accentuat de asemenea aspectul dimensiunii temporale a reformei respective. [149, p.9]

Profesorul universitar, doctor habilitat în drept, membru corespondent al Academiei de Ştiinţe a Moldovei, Ion Guceac aprofundează conceptul statului de drept prin intermediul corelării justiţiei, drepturilor omului şi libertăţii. Pe această direcţie de cercetare autorul apreciază accesul la justiţie în scopul apărării împotriva hotărârilor nelegitime, acţiuni abuzive sau infracţiuni ale unor organe sau persoane cu funcţii de răspundere ca o condiţie esenţială a oricărei libertăţi. [124, p.46] Consecvent în afirmaţiile sale, autorul relevă caracterul periculos al neîncrederii cetăţenilor faţă de activitatea sectorului judiciar, neîncredere care poate provoca dezamăgiri profunde ale poporului în autorităţile statului şi chiar în stat.

Doctorul habilitat în drept Alexandru Arseni consideră statul de drept ca principiu al regimului politic democratic, în care domnește dreptul, conținutul căruia valorifică dimensiunile reale ale drepturilor și libertăților cetățenești, realizează echilibrul, colaborarea și controlul reciproc al puterilor, se realizează accesul liber la justiție. [12, p.493]

Investigînd fenomenul legitimităţii puterii de stat, autorul apreciază complexitatea sporită a fenomenului justiţiei direcţionat spre realizarea plenară a procesului de asigurare a garantării drepturilor şi libertăţilor fundamentale. Pornind de la funcţia Curţii Constituţionale, autorul răspunde pozitiv la întrebarea, dacă Curtea Constituţională face sau nu parte din puterea judecătorească. [13, p.16-25; 14, p.48-54]

Doctorul habilitat în drept Teodor Cârnaț consideră că în perioada contemporană prin justiție se înțelege ideea de dreptate, echitate și că în sens larg justiția semnifică actul de dreptate înfăptuit de magistrat în litigiul care opune două părți cu interese contrarii, litigiu cu a cărui soluționare a fost sesizat potrivit procedurii legale. Autorul susține ideea despre calitatea de

putere a justiției, pledând pentru schimbarea denumirii capitolului IX al Constituției Republicii Moldova din Autoritate judecătorească în Putere judecătorească. [95, p. 453-454]

În lucrările ştiinţifice publicate de autori din România problema justiţiei și a rolului său într-un stat de drept este intens studiată atât de teoreticieni, cât şi de practicieni. Chiar din primii ani de după revoluţia din 1989 o contribuţie esenţială la investigarea acestei problematici a avut-o profesorul Tudor Drăganu care primul a apreciat rolul și valoarea justiției în statul de drept în lucrarea sa „ Introducere în teoria şi practica statului de drept", subliniind atât importanța domniei legii, cât și posibilitatea valorificării drepturilor și libertăților inerente ființei umane prin intermediul accesului liber la justiție. [111]

Un alt autor român consacrat, profesorul Ion Deleanu, printre condiţiile necesare constituirii unui stat de drept enumera următoarele:

- o atitudine cordială, deschisă, cooperantă a statului faţă de societatea civilă;
- valorizarea principiului separaţiei puterilor în stat;
- democraţie autentică şi reală;
- instituţionalizarea şi garantarea drepturilor şi libertăţilor omului şi cetăţeanului;
- o ordine juridică coerentă şi ierarhizată;
- un sistem de reglare internă a autorităţilor publice prin control politic, prin control administrativ ierarhic, prin control jurisdicţional;
- controlul constituţionalităţii legilor;
- accesul liber la justiţie şi organizarea activităţii de judecată în mai multe grade de jurisdicţie [106, p. 108].

Relativ recent a văzut lumina tiparului o importantă publicație în domeniul cercetării justiţiei - monografia „Ipostazele justiției", elaborată prin contribuția autorilor Ion Craiovan și Monica Istrate. Lucrarea respectivă reprezintă o cercetare ştiinţifică de amploare, dedicată diverselor ipostaze ale fenomenului judiciar. [101]

Monografia cercetătoarei Steluţa Ionescu se evidenţiază în mod clar şi destul de pregnant printre alte lucrări din domeniul de cercetare a justiţiei, fiind una dintre puţinele studii monografice, în cadrul căreia justiția se analizează în structura complexă a puterii de stat, în plus fiind considerată și în calitate de serviciu public. [129] Aici trebuie să exemplificăm prin două sensuri ale termenului "serviciu public": în accepţiunea funcţională "serviciu public" înseamnă activitatea organizată de un organ public în scopul satisfacerii unui interes public legitim, iar în cea organizaţională indică asupra organelor, organizaţiilor, organismelor care urmăresc scopul satisfacerii unui interes public legitim.

Merită remarcat şi aportul esențial al judecătorului Cristian Dănileţ, autor al mai multor publicaţii şi conferinţe publice la tema justiţiei şi modalităţilor de reformare a acestui sector. În

particular, în lucrarea „ Independenţa justiţiei în statul de drept (I). Standardele de independenţă structurală”, accentul este pus pe esenţa principiului independenţei judecătorilor, atrăgând în mod deosebit atenţia asupra faptului că acest principiu nu a fost conceput în beneficiul personal al judecătorilor înşişi, ci pentru a proteja oamenii împotriva abuzurilor de putere. [103]

În literatura ştiinţifică juridică din Federaţia Rusă problemele actuale ale reformei şi politicii în domeniul organizării judiciare contemporane sunt reflectate într-un număr mare de studii. Aceste studii pot fi repartizate în trei grupuri:

1. Publicaţii în care se pune accent asupra semnificaţiei separaţiei puterilor şi a calităţii de putere a justiţiei în structura trihotomică a puterii de stat, idee cu care toţi autorii sunt de acord, suportul cel mai viguros fiind Constituţia Federaţiei Ruse în care justiția este în mod direct și fără echivoc numită putere – (I.L.Petruhin, I.B.Mihailovskaia, I.I. Steţovski, Iu.A.Dmitriev, G.G.Ceremnîh, R.Z.Livşiţ). [223; 258, p. 199; 264; 247, p. 21-30; 282]

2. Studii în care se caracterizează reforma judiciară în Federația Rusă după destrămarea Uniunii Sovietice. Printre ele se evidenţiază lucrările ce aparţin autorilor A.V.Maliko, D.V.Hramov , Terehin V.A., Salimzeanova R.R.. [257, 284, 280]

3. Cercetări ştiinţifice în care se analizează probleme ce ţin de corectarea unor deficienţe ale sistemului judiciar rus contemporan şi sporirea calităţii actului de justiţie în Federaţia Rusă (lucrările E.G.Tutînina „Ţeli i sredstva sudebnoi politiki v sovremennoi Rossii” , M.N. Marcenko „Sudebnoe pravotvorcestvo i sudeiskoe pravo”). [254; 285, p. 86-88]

1.2. Evaluarea studiilor ştiinţifice vizând debutul modernizării justiţiei naţionale și identificarea problemelor de cercetare

După cum rezultă din paragraful anterior, tematica justiţiei a fost şi rămâne a fi şi în prezent în centrul dezbaterilor ştiinţifice şi a preocupărilor practice în domeniul reformării ei, activitate necesară pentru ca aceasta să-și realizeze întregul potenţial valoric. Totuşi, elucidarea dinamicii fenomenului judiciar rămâne oarecum în umbra cercetărilor despre justiţia actuală, cu toate că acesta, ca orice alt fenomen social, reprezintă şi un proces, care ocupă un segment relevant din istoria umanităţii. Referitor la procesul de modernizare, putem constata că renumitul dicţionar francez Larousse indică trei sensuri ale acestui termen:

1. A da un aspect modern;

2. A organiza unele lucruri de-o manieră conformă necesităţilor zilei de astăzi;

3 A înlocui echipamente şi instalaţii degradate cu altele moderne. [300]

Modernizarea, conform DEX, este acţiunea de a moderniza şi rezultatul ei, iar a moderniza înseamnă:

1. A da un caracter, un aspect modern, a modifica actualizând;

2. A adapta la realităţile, la exigenţele prezentului, a înnoi;

3. A adopta obiceiuri, comportamente moderne. [108]

Observăm că ambele dicţionare prezintă trei accepţiuni, dintre care primul şi al treilea sens nu clarifică propriu zis conţinutul termenului, căci explică, folosind acelaşi cuvânt pe care îl explică - comportamente şi obiceiuri moderne, caracter, aspect modern, ceea ce îndreptăţeşte cititorul să pună întrebarea: dar ce înseamnă modern? Doar a doua accepţiune explică termenul modernizare, folosind alte cuvinte şi anume: de a adapta la realităţile prezentului, a organiza unele lucruri de o manieră conformă necesităţilor zilei de astăzi. În acest sens trebuie înţeleasă modernizarea ca un proces permanent, ce se produce în diverse domenii, proces aflat în permanentă şi continuă evoluţie ca şi societatea însăşi. În calitate de exemplu putem aduce cel mai nou act normativ din Franţa - Legea franceză din 16 februarie 2015 ce poartă titlul de Lege privind modernizarea şi simplificarea dreptului şi procedurilor în domeniul justiţiei şi al afacerilor interne. [302]

Deci atît DEX-ul, cît şi Larousse, ne prezintă doar accepţiunile comune uzuale şi de aceea clarificările respective au caracter general fiind necesare, dar nu şi suficiente pentru a dezvolta conceptul modernizării justiţiei. Pentru a da curs realizării acestui scop este relevantă examinarea corelaţiei dintre drept şi justiţie, o justiţie modernă sau în curs de modernizare este cea înfăptuită în conformitate cu un drept modern.

Tipologia istorică a dreptului delimitează patru tipuri istorice ale dreptului: dreptul antic, dreptul medieval, dreptul modern şi dreptul contemporan. Sintagma „justiţie modernă”, utilizată în teză, vizează un cadru cronologic concret, anume ea se referă la etapa în care statul prin intermediul dreptului, instituţiilor sale recunoaşte ca valori supreme egalitatea, dreptatea, libertatea şi le erijează la nivelul principiilor generale. Doar examinarea concretă a evoluţiei dreptului pentru orice perioadă poate depista prăpastia care intervine între principii şi implementarea lor în societate, adică între prevederile principiilor generale şi interpretarea, aplicarea lor în conjunctura concretă și situaţia reală.

Dreptul are un caracter istoric, el însoţeşte istoria umanităţii, fiind el însuşi expresia juridică a vieţii social-politice, economice, culturale etc. şi la diferite etape ale istoriei exprimă gradul de evoluţie al societăţii.

Fondatorii şcolii istorice a dreptului (F. C. von Savigny şi G. Puchta) considerau dreptul un produs istoric, dar nu unul arbitrar, de aceea, în opinia lor, istoria dreptului este strâns legată de istoria poporului şi se schimbă odată cu schimbarea vieţii poporului.

F.C.von Savigny atribuia istoriei dreptului rolul de regină a disciplinelor juridice, nodul dur al ştiinţei dreptului, fiind sigur că istoria dreptului dezvăluie adevăratul sens al dreptului, iar

G. Fr.Puhta pe lângă faptul că rezerva istoriei dreptului un loc central în ştiinţa dreptului, o aprecia ca fiind cheia de înţelegere a prezentului. [120, p.101-104] Astfel din cercetările lui Savigny şi Puhta se evidenţia tripla utilitate a istoriei dreptului - pentru jurist-filosof, jurist-practician şi pentru legiuitor. Această abordare a predominat și până la etapa actuală, când juriști de renume, ca, spre exemplu, autorul francez contemporan J.L.Halperin, menţionează necesitatea cercetării dreptului în evoluţie, remarcând că prezenţa sau absenţa unui fenomen juridic într-un timp anume și studierea lui contribuie la cunoaşterea mai bună a dreptului prin contribuţia istoriei dreptului, căci dreptul este un rezultat al procesului de creaţie umană. Istoricitatea dreptului ca operă şi rezultatul creaţiei umane nu poate fi situată în afara investigaţiilor ştiinţifice serioase şi nici a preocupărilor practice, căci studiul istoriei dreptului contribuie la aflarea marilor adevăruri ale dreptului. [299] În literatura juridică italiană s-a insistat asupra unei metodologii adecvate în studierea dreptului, care constă în alegerea între două modalități de studiere : 1. dogmatică - care se bazează doar pe studierea textului legii și legile logicii ; 2. istorică - care nu se limitează la logică și normativitate, ci analizează dreptul în contextul istoric, pe perioade, cu explicarea evoluției sale. [307, p.22]

Astfel atribuind locul necesar analizei parcursului istoric al diferitor elemente ale realităţii juridice în investigarea ştiinţifică, tratăm *modernizarea justiției, implicit - modernizarea dreptului* în prezenta teză în sensul unui proces istoric, care se distanţează de dreptul medieval şi denotă o altă calitate a dreptului – cea de a realiza egalitatea şi libertatea oamenilor.

Încă la începutul anilor 90 ai secolului al XX-lea profesorul rus O. Leist a criticat tipologia dreptului care avea ca şi criteriu formaţiunile social-economice, conform acelei tipologii pe parcursul istoriei dreptul sclavagist a fost înlocuit cu dreptul feudal, apoi acesta – cu dreptul burghez şi apoi – cu dreptul socialist. Într-un mod convingător O.Leist a arătat că pentru a caracteriza esenţa dreptului nu este suficientă descrierea trăsăturilor societăţii care se conduce de acel sistem de drept, ci este necesară cercetarea calităţilor însăşi a dreptului. [245, p. 3-4]

Problema privită din această perspectivă poate conduce la concluzia, că dreptul statelor antice şi cele medievale aveau o particularitate comună şi anume – inegalitatea, dreptul avea un caracter inegal: dreptul trata diferit persoana umană în funcţie de apartenenţa la diferite componente ale structurii sociale, consacrând pentru unele dintre acestea drepturi, privilegii, iar pentru altele – lipsa acestora sau doar unele drepturi trunchiate. Din aceste postulate derivau şi cele cu privire la libertate şi dreptate ca fiind protejate și promovate doar pentru unele elemente componente ale societății.

După cum menționează doctorul habilitat în drept, profesorul universitar Andrei Smochină într-o analiză științifică, evenimentele juridice trebuie privite în contextul lor istoric,

nici o epocă nu poate fi caracterizată exclusiv prin elemente negative, ci printr-un ansamblu de semne variate. [154, p.10]

Esenţa dreptului a evoluat pe parcursul istoriei, astfel încât dreptului medieval bazat pe privilegii pentru unele grupuri sociale în detrimentul altora i-a luat locul dreptul modern, formal egal, adică dreptul egalităţii generale, a drepturilor şi libertăţilor, ceea ce deosebeşte calitativ dreptul modern de cel medieval.

Dreptul perioadei moderne reflectă o cotitură radicală în istoria umanităţii, când pentru prima dată în istorie a fost înaintată, argumentată şi justificată pe larg concepţia egalităţii în drepturi a tuturor oamenilor. Egalitatea juridică nu este echivalentă și nu trebuie confundată cu egalitatea de fapt, ea reprezintă egalitatea şanselor, posibilităţilor pentru toți. Consacrarea legislativă a egalităţii şi libertăţii a constituit un pas mare înainte în istoria omenirii, astfel încât s-a prefigurat o nouă arhitectură a relaţiilor interumane, în primul rând, între guvernanţi şi guvernaţi, adică între cei ce exercită puterea în stat şi cei ce se supun puterii, iar în al doilea rând și între diferiți membri ai societății.

Aceste teze sunt consonante ideii lui Hegel privitor la drept ca măsură a libertăţii, care era organic legată de concepţia generală asupra istoriei ca proces de evoluţie a ideii libertăţii şi întruchiparea ei în relaţiile sociale.

Referitor la calificativul de "justiţie naţională" trebuie semnalată o anumită posibilă rezervă asupra caracteristicii de "naţională" a justiţiei în Basarabia, justiţia de atunci fiind tributară politicii coloniale ţariste, a Imperiului Rus, dar această semnificaţie de justiţie naţională o atribuim în vederea calităţii naţionale a justiţiabililor – anume datorită faptului că generaţii de români basarabeni au trăit sub imperiul acelor legi şi acelor instituţii ce înfăptuiau justiţia, iar unora dintre ei istoria le-a dat şansa să trăiască și să activeze sub auspiciile unor legi şi justiţii cu adevărat naţionale - este vorba de românii de la sudul Basarabiei (judeţele Ismail, Bolgrad, Cahul), asupra cărora s-au răsfrânt rezultatele tuturor reformelor marelui domnitor Alexandru Ioan Cuza, inclusiv a celei judiciare.

Profesorul universitar Gh. Avornic consideră statul de drept ca devenind noua entitate caracteristică epocii moderne, dar în special, al celei contemporane, unde s-a ajuns la o armonizare a acestor raporturi, la stăpânirea, organizarea şi controlul puterii prin intermediul dreptului. Începutul acestui proces este stabilit la momentul pregătiri şi înfăptuirii revoluţiilor democratice din Anglia, SUA, dar, în mod deosebit, a Revoluţiei franceze din 1789 care s-a manifestat pregnant ca o luptă decisivă împotriva arbitrariului, privilegiilor şi dependenţei personale din feudalism. **[**10**,** p. 292]

Profesorul universitar A. Smochină, doctor habilitat în drept, analizând revoluția franceză din 1789, accentuiază faptul că ea a respins samovolnicia și fărădelegile caracteristice

regimului medieval, revoluționarii asumându-și obligația de a constitui o nouă ordine de drept pe baza solidă a legii. [153, p.60-61]

În această ordine de idei merită citată teza autorului francez A. Castaldo despre rolul esențial al originilor revoluției franceze care se regăsește într-un curent de idei (a autorilor Diderot, d' Alembert, Montesquieu, Voltaire, Rousseau) cu privire la libertatea și egalitatea persoanelor, ce au accentuat predominarea rațiunii pentru a asigura progresul social și fericirea oamenilor. [296, p. 414-416]

Autorul D. Grama arată ca o sursă de răspîndire în Principatele Române a ideilor iluministe vest-europene despre dreptate, libertate și egalitate Nakazul Ecaterinei II, care a fost adus de ofițerii ruși în 1768 cu ocazia războiului împotriva Imperiului Otoman și tradus în limba română la Iași în 1773. Nakazul era, de fapt, o plagiere a ideilor lui Montesquieu și Beccaria. Aceste concepții erau cunoscute și mai devreme de data pătrunderii în Principate a Nakazului împărătesei ruse, dovadă fiind proiectul de reformă a orânduirii de stat a Principatului Moldovei din 1769 înaintat de boierii moldoveni, în care se cerea ca judecățile să fie înfăptuite conform dreptății de pravile. [121, p. 152-153]

Ideile de dreptate, libertate și egalitate au stat la baza abolirii privilegiilor sociale și a modificării arhitecturii puterii, astfel încât aceasta să servească poporului. Declarația franceză a drepturilor omului și cetățeanului (1789) a stipulat ferm (art.XVI) că orice societate ce nu asigură garanția drepturilor și nu statornicește separația puterilor nu are constituție (în mod special de subliniat formula « orice societate », nu « orice stat »).

Este relevant faptul că un autor rus consacrat al perioadei presovietice, N.M. Korkunov, aplecându-se asupra esenței principiului separării puterilor, diviza separarea puterilor în materială și formală, deci, trata separarea puterilor ca delimitare a funcţiilor în sensul că un organ poate avea mai multe funcţii, iar o funcţie poate fi îndeplinită de mai multe organe și aceasta trebuie privită ca separare materială, pe când separarea formală era considerată ca repartizare a atribuţiilor. [240, p. 278]

Literatura juridică rusă clasică de la începutul secolului al XX-lea definea rolul instanţei judecătoreşti prin intermediul descrierii calităţilor acesteia. Astfel autorul I.Foiniţki arăta că justiţia: este un intermediar neutru, imparţial, care nu serveşte interesele private ale unor oameni, asociaţii, departamente, ci serveşte intereselor generale ale statului. Deci, ideea principală este preponderenţa intereselor statului asupra celor private, înclinaţia fundamentală spre identificarea intereselor statului cu cele ale societăţii. [287, p. 193]

Această idee a fost preluată şi de alţi autori din acea perioadă, fiind dezvoltată de autorul S. A. Kotlearevski, care caracteriza în mod similar lui I. Foiniţki organul de justiţie, dar suplimentar vedea în el şi un asigurător al răspunderii reciproce a statului şi persoanei. [235, p.

17] Totuși, cel de al doilea aspect nu a putut fi dezvoltat în doctrina rusă în legătură cu evenimentele istorice din Rusia din timpul primului război mondial și a revoluției bolșevice. În scopul aprecierii comparative a manifestărilor doctrinare din spaţiul Imperiului Rus şi cel al Franţei în aceiaşi perioadă vom accentua atenţia asupra doctrinei franceze, care a analizat profund natura fenomenului justiţiei. Unul din exponenţii remarcabili ai acelei epoci, autorul francez L.Jousserandot, scria despre trei particularităţi ale instituţiilor judiciare:

1. Ele se prezintă ca arbitri, căci rezolvă conflictele juridice concrete care pot apărea între persoane (fizice sau juridice), între persoane şi organe ale statului;
2. Ele nu stabilesc reguli generale, ci doar le aplică pe cele generale;
3. Instituţiile judiciare activează doar la sesizare, ele nu se pot autosesiza. [304, p. 13]

Analiza comparativă a opiniilor autorilor ruşi şi francezi demonstrează în mod extrem de clar distincţia dintre cele două abordări doctrinale: în doctrina rusă justiţia era privită în primul rând, ca un susţinător al puterii statului (personalizat de împărat – ţarul), pe când în cea franceză – ca un arbitru echidistant de părţi, indiferent dacă acestea sunt particulari (persoane fizice sau juridice) sau însăşi organele statului, astfel instituţiile judiciare realizează dreptatea, fundamentând deciziile sale pe principiile libertăţii şi egalităţii.

În România a fost urmată de asemenea abordarea franceză a justiției, în acest sens trebuie menționată lucrarea academicianului Andrei Rădulescu, în care s-a cercetat problema înființării Curții de Casație din România, rezultatele cercetării fiind publicate în 1932. În studiul său A. Rădulescu s-a axat pe exigenţele ce erau cerute pentru candidaţii la funcţia de judecător, accentuând în mod special subiectul inamovibilităţii magistraţilor.

Această direcție de cercetare a fost preluată și de George A. Petrescu, consilier la Curtea de Apel Bucureşti, care, în studiul "Evoluţia organizării judecătoreşti în România", publicat în Revista de drept public nr.3-4 din 1942 pe 32 pagini a realizat o scurtă trecere în revistă a actelor normativ-juridice prin care s-au adus modificări organizării judiciare româneşti de la unirea Principatelor pînă în 1940, insistând asupra contenciosului administrativ. Prin aceasta se realiza descrierea calității justiției ca una echidistantă pusă în serviciul persoanelor și nu doar a statului.

Imperiul Rus, la care a fost anexată Basarabia în 1812, către mijlocul secolului al XIX-lea era un stat cu o formă de guvernământ monarhică şi un regim politic autoritar, conducerea căruia a sesizat totuși necesitatea reformării vieţii publice. Însă acest proces era gândit şi realizat în cadrul aceluiaşi sistem statal şi regim politic, fără a schimba bazele autoritare ale exercitării puterii, ceea ce complica sau chiar deturna de la scopurile şi obiectivele iniţiale ale reformelor. Puterea judecătorească trebuia să fie exercitată în temeiul unor principii moderne pentru a fi utilă societăţii şi fiecărui membru al ei, dar nu doar guvernanților.

Problema organizării judecătoreşti bazată pe principii moderne în Imperiul Rus a suscitat demult interesul cercetătorilor, debutând cu începutul reformelor judiciare. Renumiţi autori din perioada de până la revoluţia bolşevică (Djanşiev G., Ghessen I. V., Korkunov N. M., Koni A. F. ş.a.) au publicat lucrări vizând reforma judiciară din anii 60 ai secolului al XIX-lea din Imperiul Rus. Totuşi, ei nu preconizau justiţia ca putere desinestătoare, accentuând în special elementul funcţional, de serviciu public. În plus, principiul separării puterilor era interpretat într-un mod distinct. Spre exemplu, așa cum am mai arătat deja, N. M. Korkunov considera că separarea puterilor are un aspect material, care constă în faptul că acelaşi organ poate îndeplini mai multe funcţii, de asemenea că o funcţie poate fi realizată de mai multe organe ale statului, astfel încît nu se evidenția principala caracteristică a acestui principiu. [240, p.278]

În fosta Uniune Sovietică problema organizării judecătoreşti pe principii moderne a fost cercetată preponderent cu privire la guberniile centrale ale Imperiului Rus şi mai puţin referitor la periferiile naţionale. În perioada sovietică au fost publicate studii juridice în temei despre reforma judecătorească din Rusia centrală (Vilenski B. V., Şuvalova V. A.). [219, p. 400, 292.]

Dată fiind în acea perioadă lipsa de libertate a savanţilor, ideologizarea masivă a ştiinţelor sociale, unii autori care examinau aspecte particulare ale reformei, erau nevoiţi cu orice preţ să le critice pentru a scoate în evidenţă superioritatea sistemului judiciar sovietic, în acest scop erau exagerate trăsăturile negative, dificultăţile de implementare, astfel încît era afectată imaginea obiectivă a procesului integral de reformare a justiţiei.

După prăbuşirea regimului comunist, destrămarea Uniunii Sovietice şi aderarea fostelor republici sovietice socialiste (inclusiv a Federaţiei Ruse) la valorile democratice paradigma ştiinţifică s-a început a schimba în sensul unei abordări conceptuale diferite, bazată pe o metodologie nouă, care tinde să interpreteze normele civilizate ale realizării justiţiei prin abordarea integrală, netrunchiată a tuturor aspectelor, inclusiv şi elementele pozitive pentru a le arăta rolul lor în limitarea atotputerniciei aparatului administrativ şi a funcţionarilor, relaţiile de tip nou dintre puterea de stat şi persoană. Interesul sporit al cercetătorilor ruşi după destrămarea Uniunii Sovietice se explică şi prin necesitatea promovării în Federația Rusă a reformei judiciare pe temeiuri democratice, înlăturând consecinţele negative ale regimului sovietic totalitar.

În acest sens pot fi numite articolele autorilor M. Nemîtina, N. Holeaviţkaia [262, p. 101-105; 288, p. 24-34] în care au fost abordate unele aspecte ale organizării judiciare a Imperiului Rus, în temei privind implementarea Regulamentelor judiciare din 1864, iar I. Roşcina [277] a supus examinării sale instituţia judecătorilor de instrucţie, abordând parţial şi istoricul acestei instituţii. În studiul său autoarea S. Lonskaia [248, p. 215] a supus analizei ştiinţifice problema justiţiei de pace din Imperiul Rus.

Un suport considerabil pentru cercetările ştiinţifice a servit publicarea multor materiale, până nu demult inedite şi neaccesibile cercetătorilor, unele dintre care au fost plasate chiar pe site-urile unor instituţii şi biblioteci.

În literatura de specialitate din Federaţia Rusă a fost analizată şi instituţia curţilor cu juraţi, tangenţial arătându-se originea lor în reforma judiciară din 1864. Trebuie accentuat faptul că legislația Federației Ruse a preluat modelul curților cu jurați care în prezent funcționează în Rusia. Pentru caracteristica curţilor cu juraţi actuale s-a menţionat că elementul represiv în activitatea instanţei de judecată în cazul participării juraţilor este semnificativ mai mic decît în cazul absenţei acestora. Astfel, sentinţele de achitare de către curţile cu juraţi alcătuiau în 2009 în Federaţia Rusă 21% din toate sentinţele pronunţate, pe când în instanţele fără juraţi acest procent era doar de 0,5%. [237, p. 58] Trebuie subliniat însă, că studiile cercetătorilor din Federaţia Rusă sunt consacrate unor aspecte ce vizează în mod firesc doar Rusia fără a se preocupa de organizarea judiciară din teritoriile neruse ale fostului Imperiu Rus. O excepție fericită în acest sens o reprezintă culegerea de articole *Судебные уставы 1864 года. Влияние на современное законодательство Литвы, Польши, России, Украины, Финляндии*, publicată în anul 2014 cu ocazia împlinirii a 150 ani de la semnarea de către țar a Regulamentelor judiciare în baza cărora s-a operat reformarea justiției în Imperiul Rus. Deși articolele din culegerea respectivă nu se referă și la Basarabia, utilizarea lor este binevenită în contextul aprecierii părților pozitive și negative ale organizării judecătorești din Imperiul Rus atât în guberniile ruse, cât și în teritoriile neruse. Autorul D. Maleșin a punctat foarte reușit faptul că insuccesele reformei judiciare erau legate de incompatibilitatea sau cel puțin contradicțiile dintre principiile moderne prevăzute de reformă și bazele socioculturale care dacă nu se sprijină pe moravuri sunt slabe, căci moravurile sunt unica putere veșnică a unui popor. [250, p.9] Această teză este completată de profesorul finlandez Jukka Kekkonen care face următoarea observație pertinentă: Ideile juridice, ca și orice alte idei, nu se răspândesc automat ca maladiile. [234, p. 111]

Profesorul polonez A.Korobowicz a cercetat problema privind politica de cadre judecătorești promovată de Imperiul Rus în Polonia și a depistat că posturile de Președinte a Tribunalelor, Președinte a Curților de Apel și procurorilor trebuiau în mod obligatoriu să fie ocupate numai de etnici ruși, [233, p. 49] urmează să observăm ce situație era în Basarabia.

Arătând numărul judecătorilor de pace din acea parte a Poloniei (Regatul Poloniei), ce se afla în cadrul Imperiului Rus, s-a relatat că în districtul Varșovia au fost înființate 10 tribunale (respectiv 10 districte-okruguri), dar activau numai 85 judecători de pace [233, p. 45-47.] Trebuie luat în calcul faptul că în Polonia judecătorii de pace activau doar în orașe, iar judecători de pace de onoare nu existau. [276, p.85]

În doctrina naţională, în perioada interbelică reputatul autor Alexandru Boldur a analizat autonomia Basarabiei din 1812-1828, arătând și cauzele suprimării acesteia. A. Boldur a prezentat reforma judiciară din Imperiul Rus, implementată şi în Basarabia, a apreciat principiile ei, criticând, totodată, modalitatea de punere în aplicare pe teritoriul Basarabiei. A. Boldur a analizat actele normative ce reglementau organizarea judecătorească, inclusiv insistând asupra decretuluri din 8 aprilie 1869 „Privind aplicarea Regulamentelor judiciare din 1864 în Basarabia" şi decretul ministrului de justiţie din 3 noiembrie 1869 „Despre instituirea instanţelor de judecată în Basarabia" . [78]

Vespasian Erbiceanu, prim Preşedinte al Curţii de Apel din Chişinău în primii ani de după unirea din 1918, fiind în fruntea conducerii cercului de studii juridice şi social- economice a publicat lucrări, în care consemna şi extinderea reformei judiciare ruseşti asupra Basarabiei şi prezenta în temei analiza situaţiei în judecătoriile locale – cele de pace, instituţia notariatului şi Corpul Avocaţilor din Basarabia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. [114, 115]

În 1961 la Chișinău a văzut lumina tiparului studiul autorului Budac I. G. *Буржуазные реформы 60 – 70-х годов XIX века в Бессарабии* (Reformele burgheze din anii 60-70 ai secolului al XIX-lea în Basarabia), în care erau examinate reforma agrară, de zemstvă, urbană și foarte succint (pe 32 pagini) - cea judecătorească. Docrina juridică din Republica Moldova s-a preocupat mai puţin de tematica debutului procesului de modernizare a justiţiei, implicându-se în studiul ei, în primul rând, cadrele didactice de la facultatea de drept a Universităţii de Stat din Moldova. În primul manual universitar de Istoria dreptului românesc (1995), publicat în Republica Moldova, a prof. univ. Elena Aramă [3] au fost trasate în linii mari direcţiile de dezvoltare a sistemului judiciar din Basarabia după anexarea ei la Rusia şi după implementarea reformei judiciare din 1864 în Basarabia. Discipolii (Valentina Coptileţ, Mihai Taşcă, Lilia Chirtoacă, Zinaida Lupaşcu) au continuat cercetările care au avut ca finalitate un şir de publicaţii didactice, ştiinţifice şi susţinerea unor teze de doctorat. În manualul de limbă rusă a Zinaidei Lupașcu [133] aspectele evoluţiei sistemului judiciar în Basarabia sunt tratate de asemenea în linii mari, având în vedere scopul didactic al manualului.

În monografia „ Evoluţia dreptului public pe teritoriul dintre Prut şi Nistru" (autori: Valentina Coptileţ, Elena Aramă), bazată pe un studiu complex al izvoarelor inedite din Arhiva Națională a Republicii Moldova, sunt supuse cercetării şi problemele sistemului judiciar din Basarabia, indicându-se complexitatea instanţelor şi caracterul greoi al procedurii judiciare în I jumătate a secolului al XIX-lea, care pot fi interpretate ca premise ale reformei judecătoreşti de mai tîrziu. [7]

Trebuie menţionate câteva articole şi teza de doctorat în drept a L. Chirtoacă, susţinută în 2003 şi consacrată reformei judiciare din Basarabia. Fiind prima lucrare consacrată special

cercetării problemei respective, ea tinde spre acoperirea unui areal vast de studiu, cum ar fi: structura şi competenţa organelor judecătoreşti generale, dintre care sunt analizate Judecătoria districtuală (Tribunalul) Chişinău şi Palata judecătorească (Curtea de Apel) Odesa, ca instanţă de apel pentru justiţiabilii din Basarabia. Ca un pas important în tendinţa de democratizare a justiţiei este prezentată instituirea Curţii cu juraţi în Basarabia, care, în principiu, permitea, într-o anumită măsură, participarea păturilor largi ale populaţiei la înfăptuirea justiţiei şi asigurarea egalităţii în faţa legii. [83, p. 72-89; 84, p.16-19] Un loc relativ redus în lucrarea L. Chirtoacă ocupă descrierea organelor ce ajutau la înfăptuirea justiţiei: procuratura, judecătorii de instrucţie, avocatura, care, în fond, au fost doar enunțate, ele erau instituţii noi pentru sistemul organelor de stat din Imperiul Rus, cu toate că unele elemente şi termeni au existat şi anterior reformei.

Unele aspecte privind organizarea Curţii cu juraţi în Basarabia în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea sunt prezentate în studiul autorului Igor Dolea, publicat în 1996 şi consacrat problematicii procesual-penale. [113]

Organele judecătoreşti locale – judecătoriile de pace – a doua componentă a sistemului judecătoresc instituit prin reformă, au fost analizate succint de L. Chirtoacă sub aspectul structurii acestora şi a competenţei lor.

Cercetătorul M. Taşcă a evidenţiat unele particularităţi ale aplicării dreptului local în Basarabia în judeţele de la sudul Basarabiei în perioada anexării la Imperiul Rus, aducând în atenţia cercetătorilor situaţia juridică particulară din aceste judeţe, fapt foarte puțin cunoscut în Republica Moldova. [155, p.56-64] De un real folos este și ediția îngrijită de Mihai Tașcă și Elena Aramă a traducerii în limba română a culegerii lui Mihail Savenco “Legile locale din Basarabia și jurisprudența Imperiului Rus”, din care se pot clarifica unele aspecte cu privire la rolul și locul Senatului guvernant al Imperiului Rus în sistemul judiciar.

Organele judecătoreşti locale (numai judecătoriile de pace) au reprezentat obiectul de cercetare şi al studiului istoricului A. P. Borşevski, [192] care prezintă procesul de examinare a dosarelor civile şi a celor penale de către judecătoriile de pace și a congreselor de pace în cadrul competenţei acordate lor de lege, descriind unele materiale din Arhiva Națională și utilizând în temei rapoartele organelor de zemstvă despre activitatea justiţiei de pace, dar studiul limitează cadrul cronologic la anii 70 ai secolului al XIX-lea. Utilizând unele informații din studiul respectiv, totodată am exprimat și puncte de vedere distincte privind conținutul unor termeni juridici și aprecierea unor elemente ale organizării judecătorești din perspectiva modernizării. Din acest motiv este necesară revizuirea unor aprecieri ale caracterului justiției de pace în contextul modernizării sistemului judiciar din perspectiva circumstanțelor noi ale evoluției istorice, în strânsă conexiune cu problema organizării judecătorești în toată amploarea și integralitatea ei.

În literatură s-a exprimat și opinia că judecătorii de pace din Imperiul Rus (deci, și din Basarabia) dețineau atribuții mai vaste decât cei din alte state, ca argument fiind adusă suma mică a valorii acțiunii civile (echivalentă cu numai 10 ruble , în opinia autorului A. Borșevschi). Această teză trebuie corectată, căci conform autoarei ruse Anastasia Cecmariova judecătorii de pace din Franța judecau acțiuni cu valoare echivalentă cu 25 ruble, iar în Italia – 75 ruble. [193, p. 26; 289, p. 84-85]

Unele date cu privire la pregătirea reformei judiciare în Imperiul Rus și anumite implicări ale autorităților basarabene în acest proces sunt prezente în articolul autorului S. Zaharia. [229, 30-34]

Apreciind contribuţia tuturor cercetătorilor ştiinţifici, considerăm totuşi că tematica nu şi-a epuizat potenţialul epistemologic (şi aceasta pentru mai multe motive expuse deja mai sus), deci, este necesară cercetarea în continuare a istoriei justiţiei naţionale cu scopul de a depista acele elemente noi ce duceau la modernizarea justiţiei, dar şi rezistenţa pe care o opuneau elementele vechiului sistem al aparatului de stat, inclusiv obstacolele de care se loveau tendinţele de modernizare într-un teritoriu nerus în condiţiile unei politici coloniale ţariste.

Intensificarea investigaţiilor ştiinţifice, suplimentate de introducerea în circuitul ştiinţific a documentelor, actelor normative şi a altor materiale de arhivă au condiţionat obţinerea unor succese în domeniul de cercetare, dar rămân în continuare multe semne de întrebare, unele dintre care se plasează în dreptul problemei vizând nu numai realizarea reformei în teritoriile neruse ale Imperiului Rus, în ceea ce ne interesează este vorba concret, de Basarabia, dar şi evoluţia organizării judecătoreşti în Basarabia în vederea modernizării justiţiei. Problema necesităţii continuării investigaţiilor ştiinţifice în domeniul exercitării justiţiei în a II jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea este şi mai evidentă, dacă accentuăm faptul că ea nu se reduce numai la implementarea celor patru Regulamente judiciare ce promovau reforma judiciară, ci vizează multiplele modificări intervenite în domeniul justiţiei în ultima perioadă de existenţă a Basarabiei în cadrul Imperiului Rus (ca, de altfel, şi a existenței însăşi a Imperiului Rus).

Deci, rezultă că pentru cercetarea problemei debutului procesului de modernizare a jusiției prin prisma organizării şi funcţionării justiţiei în Basarabia în această ultimă perioadă de aflare a ei în Imperiul Rus, există motive puternice: în primul rând, cercetătorii ruşi nu au examinat problema reformei judecătoreşti în teritoriile neruse, implicit, în Basarabia şi, în al doilea rând, problema organizării judecătoreşti în a II jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea nu se reduce doar la reforma judiciară. În plus, pentru prima dată în prezenta teză se realizează compararea începuturilor procesului de modernizare a justiţiei în România şi Basarabia, fiind depistate atât elemente comune, cât şi divergențe în acest domeniu.

Ţinând cont de cele relatate supra, putem formula problema științifică de cercetare şi direcţiile de soluţionare ale acesteia. **Problema științifică propusă spre soluționare** constă în caracterizarea procesului de debut al modernizării justiţiei naţionale cu ajutorul materialelor concrete ce aduc lumină asupra modalităţilor de implementare a principiilor și elementelor caracteristice unei justiţii de tip modern, dar care se organiza şi funcţiona într-o societate ce se afla de abia la începuturile procesului de democratizare, fapt ce are similitudini cu situaţia actuală, dar şi deosebiri în funcţie de nivelul de dezvoltare al societăţii, ştiinţei, dar şi de experienţa istorică acumulată.

În scopul soluţionării problemei de cercetare, evidenţiem următoarele **direcții**:

1. Determinarea accepțiunilor justiției pentru evaluarea rolului şi locului ei în în cadrul puterii de stat şi în societate;
2. Aprecierea ponderii principiilor generale ce caracterizează justiția în iniţierea modernizării acesteia;
3. Prezentarea elementelor de debut ale unei restructurări a justiţiei pe teren naţional ce ar fi putut servi pentru impulsionarea realizării acesteia;
4. Evaluarea eforturilor autorităţilor oficiale ale statului în conturarea unui proces de modernizare a justiţiei în Basarabia şi în România;
5. Identificarea structurii sistemului judecătoresc şi a competenţei elementelor lui structurale în Basarabia şi în România, luînd ca punct de plecare reglementările juridice din domeniu;
6. Compararea modalităţilor de implementare a organizării judecătoreşti de tip modern în Imperiul Rus (pentru Basarabia) şi în România (pentru sudul Basarabiei);
7. Determinarea dificultăţilor de implementare a unei justiţii moderne în funcţie de gradul de modernizare a societăţii în care se iniţiază şi procedează la modernizare.

Identificarea problemei de cercetare și determinarea direcțiilor de cercetare a tezei fac posibilă stabilirea scopului și obiectivelor acesteia.

Scopul tezei este de a prezenta pe baza izvoarelor primare şi literar-ştiinţifice o caracterizare integrală a proceselor complexe ce au avut loc în spaţiul naţional (Basarabia) în domeniul sistemului judiciar, a organizării şi funcţionării justiţiei în prima etapă a perioadei moderne şi anume în a II jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea.

Întru atingerea scopului propus, constatăm necesitatea determinării anumitor **obiective**, printre care:

- Examinarea doctrinei juridice cu privire la conceptul de modernizare a justiţiei, principiile şi trăsăturile relevante ale acestui proces;

- Dezvoltarea concepţiilor teoretice şi a modelelor practice propuse pentru reformarea sistemului judiciar în Imperiul Rus (implicit în Basarabia) la mijlocul secolului al XIX-lea;

- Determinarea sistemului de organe ce exercitau puterea judecătorească în Basarabia în a II jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea;

- Caracterizarea evoluţiei componenţei şi competenţei organelor judecătoreşti şi a organelor ce contribuiau la înfăpturea justiţiei în Basarabia în a II jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea;

- Aprecierea obiectivă a proceselor de modificare a organizării judecătoreşti în Basarabia şi a factorilor care influenţau aceste modificări, atît în sensul avansării pe calea modernizării justiţiei, cît şi a limitării potenţialului democratic al modelului teoretic;

- Stabilirea legăturii indestructibile între organizarea de stat, gradul de democraţie al regimului politic şi organizarea judecătorească;

- Dezvăluirea contradicţiei principale între caracterul privind gradul de modernitate al reformei judiciare ruse din anii 60 ai secolului al XIX-lea şi rezultatul implementării acesteia la nivel basarabean;

- Argumentarea dependenţei rezultatelor implementării reformei judiciare în Basarabia de politica antinaţională promovată de ţarism;

- Valorificarea experienţei istorice în vederea perfecţionării organizării judecătoreşti actuale a Republicii Moldova.

1.3.Concluzii la capitolul I.

1. Cercetarea științifică a procesului de debut al modernizării justiției este actual și relevant atât pentru teoria generală a dreptului, cât și pentru practica socială, politică și juridică în contextul depistării de elemente structurale și/sau funcționale, de reglementare legislativă și implementare practică a modalităților de acțiuni în vederea ameliorării domeniului judiciar.

2. Evaluarea studiilor ștțiințifice consacrate debutului procesului de modernizare a scos în evidență faptul că unele studii ale acestei probleme au fost întreprinse de cercetători din Federația Rusă, dar acești autori s-au limitat la teritoriul național actual al Rusiei fără a se preocupa de particularitățile acestui proces în teritoriile neruse, dar care în trecut au fost parte a Imperiului Rus.

3. În literatura științifică autohtonă există studii care parțial au acoperit această lacună, dar în temei eforturile acestor autori s-au direcționat spre studierea reformei judiciare din Imperiul Rus realizată conform Regulamentelor judiciare din 1864, rămînînd neacoperite segmente temporale considerabile. Există de asemenea și interpretări care pot și trebuie

corectate, ținându-se cont de posibilitățile actuale lărgite de utilizare a materialelor de arhivă, a studiilor autorilor autohtoni și străini.

4. Considerentele expuse, luate în integralitatea lor, justifică concluzia, potrivit căreia actualmente nu există un studiu care să sintetizeze experiența istorică de pe teritoriul național al Basarabiei, experiență care a pornit de la necesitatea modernizării justiției și a urmat un traseu dificil până la reîncadrarea Basarabiei în statul național.

5. Din motivele prezentate mai sus reiese că este necesar un studiu aprofundat al temei debutului procesului de modernizare a justișiei naționale și prezenta teză de doctorat constituie un prim studiu amplu destinat identificării modalităţilor de implementare pe teritoriul național a principiilor și elementelor caracteristice unei justiţii de tip modern, dar care avea limitele și paradoxurile sale, fiind organizată într-o societate ce se afla de abia la începuturile procesului de democratizare, fapt ce are anumite similitudini cu situaţia actuală.

2. FUNDAMENTE TEORETICE ȘI PREMISE ALE MODERNIZĂRII JUSTIŢIEI NAȚIONALE

2.1. **Polivalenţa fenomenului judiciar în contextul puterii de stat**

Polivalenţa semnificaţiilor termenului de justiţie se exemplifică din faptul că ea se prezintă, potrivit opiniei autorului C. Ionescu, concomitent ca valoare, ideal moral, concept filosofic, sentiment al dreptăţii, sentiment al echităţii; ca funcţie, acţiunea de a judeca, de a restabili adevărul şi de a pronunţa dreptul cu ocazia unei contestaţii, judecătorul împarte justiţia; ca ansamblu de instanţe, prin care se exercită funcţia judiciară. [130]

Autorul Mihai Poalelungi menționează că în sens foarte larg justiția este o virtute, un sentiment de echitate, de aceea se poate spune, că ea este o noțiune care poartă amprenta subiectivismului ce variază în funcție de etica personală a fiecăruia. Într-un sens mai tehnic, justiția este o funcție – funcția de a judeca, de a pronunța dreptul cu ocazia unei contestații, iar într-un ultim sens, și mai restrâns, prin justiție se înțelege ansamblul instituțiilor prin mijlocirea cărora funcția judiciară se poate exercita, este un serviciu public al statului. [146, p.104]

Dicţionarul francez Larousse defineşte justiţia:

1. Principiu moral de respect al dreptului şi echităţii;
2. Calitate morală ce reclamă respectul dreptului altuia;
3. Acţiune prin care autoritatea judiciară recunoaşte dreptul cuiva;
4. Dreptul de a spune ce este legal, just sau injust;
5. Instituţie căreia i-a fost încredinţată atribuția de exercitare a puterii judiciare, aplicarea dreptului. [300]

Complexitatea fenomenului justiţiei, multitudinea de semnificaţii atribuite justiţiei au fost permanent conştientizate de cercetători, începând cu autorii antici care vedeau justiţia ca temelie a statului, o punte de legătură între binele comun şi bunăstarea individuală, spiritul dreptăţii fiind cel ce determină instalarea binelui comun.

Autorii Ion Craiovan și Monica Istrate în lucrarea despre ipostazele justiţiei – filosofică, morală, socială, juridică [101] pun întrebarea, dacă între ele sunt relaţii de complementaritate, interferenţă, interdependenţă? Autorii răspund la această întrebare în contextul surprinderii fenomenului justiţiei în lumea globalizată de astăzi nu numai prin prisma izvoarelor formale ale dreptului, dar şi a altor factori cum ar fi: exigenţele universale ale dreptului şi justiţiei, experienţa jurisprudenţială, modalităţile de argumentare a deciziilor judecătoreşti.

În relaţiile dintre cele trei puteri în stat, puterea judecătorească se manifestă faţă de celelalte două puteri ca putere nepolitică, fiind factor de limitare a puterii legislative şi executive, puterea judecătorească se poziţionează între cele două, echilibrându-le şi temperându-le tendinţa spre absolutizare, dar nu se reduce numai la aceasta. Ea intervine pe trei planuri: în relaţiile dintre puterile statului, în relaţiile dintre ramurile puterii şi persoane şi în relaţiile dintre persoane.

În literatura teoretico-juridică şi de filosofia dreptului se pune în mod constant problema raportului dreptului ca principiu al justiţiei şi a justiţiei ca scop al dreptului. În literatura franceză un reputat autor, Francois Terre, a exprimat sugestiv ideea interacţiunii dintre justiţie şi drept în următoarea sintagmă: „cu cât există mai multă justiţie, cu atât există mai mult drept într-un stat." Semnalând creşterea considerabilă a numărului proceselor judiciare în Franţa, autorul citat continuă: „Cum nu există principiu fără excepţie, nici progres fără exces, lumină fără umbră, în aventura umană fenomenul evocat a evoluat până la punctul eliminării nu a funcţiei manifeste a justiţiei, aceea care tinde să rezolve conflictele, ci, dimpotrivă, până la punctul eliminării funcţiei latente, aceea care te face, în mod normal, să-ţi schimbi părerea şi care constă în a-i descuraja pe susţinătorii recurgerii la justiţie de la recurgerea prea uşoară la aceasta". [309]

Şi în doctrina românească a fost elucidată această interdependenţă dintre justiţie, stat de drept, justiţia fiind concepută în multiplele sale manifestări, inclusiv şi ca ideal al dreptului. În epoca interbelică autorul A. Vălimarescu atenţiona asupra necesităţii atingerii armoniei sociale, ca rezultat al realizării echilibrului de interese, iar armonia socială poate fi instaurată prin concursul a doi factori: justiţia şi ordinea. [161, p. 69]

Totuşi, consideră autorul Mihai Poalelungi, „deşi noţiunea de justiţie şi ordine de drept sunt apropiate, interdependente, ele nu se identifică. Ordinea de drept nu există fără justiţie, iar justiţia îşi pierde eficacitatea în cazul în care apar discrepanţe în ordinea de drept". [146, p.106]

Caracterul determinat istoric al luptei dintre justiţie şi ordine a fost prezentat de A. Vălimărescu ca lupta dintre elementul static şi cel dinamic, astfel încât pe parcursul istoriei a repurtat victorie când unul, când celălalt.

Autorul Bernard Bourgeois, arătând interconexiunea dintre drept și justiție, a opinat că, pentru a caracteriza statul de drept, trebuie ales între o filosofie a dreptului fondator al justiţiei şi o justiţie fondatoare a dreptului. [295, p. 373-383] Această teză este consonantă tradiției romane, conform căreia justiția era anterioară dreptului, deci, justiția fonda dreptul.

Relevarea ideilor susnumite ne conduce la concluzia că doctrina juridică apreciază în mod unanim calitatea de ideal al Statului de drept, ideal declarat şi în curs de realizare în perioada actuală de statele contemporane cu regimuri politice democratice. Şi în Republica Moldova, după înlăturarea regimului totalitar sovietic, s-a pus problema efectuării schimbărilor

radicale - a reformelor, în scopul construirii unui stat de drept, în care valori supreme sunt dreptatea, demnitatea umană, drepturile şi libertăţile omului, libera dezvoltare a personalităţii umane, pluralismul politic, deci, Republica Moldova a pornit pe calea edificării statului de drept. De subliniat sintagma "a pornit pe calea edificării statului de drept", dar nu l-a edificat deja. Un punct de vedere exprimat de către Edmond Picard încă în 1921, dar valabil şi astăzi, în special pentru realitatea noastră, constă în faptul că „statul de drept nu este niciodată o realitate desăvârşită şi nici un stat nu poate, fără o îngâmfare vană şi de nesuportat, să pretindă că a atins perfecţiunea statului de drept". [306, p. 11]

Concept elaborat minuţios şi îndelung de autori cu renume mondial, statul de drept se caracterizază prin particularităţi, care au fost identificate şi clasificate, luând ca punct de plecare diferite criterii. Autorul Cristian Ionescu clasifică componentele statului de drept în 3 grupuri :

1. Componenta politică (se referă la principiile de organizare şi funcţionare a puterii de stat);
2. Componenta economică (ce caracterizează rolul statului în cadrul sistemului economic al societăţii);
3. Componenta socială (care priveşte modurile de garantare şi realizare a drepturilor, libertăţilor persoanelor). [130, p. 11]

Fiind în temei de acord cu această clasificare, considerăm că ultima componentă mai degrabă ar îngloba libera dezvoltare a personalităţii umane, constituirea şi funcţionarea societăţii civile. De asemenea suplimentăm denumirea primei componente cu termenul "juridică", adică prima componentă s-ar întitula politico-juridică. În cadrul acestei componente vor fi incluse mai multe elemente cum ar fi: pluralismul politic, supremaţia dreptului, organizarea puterii de stat în baza principului separării, colaborării şi echilibrului puterilor în stat. La rândul său principiul separării puterilor în stat presupune existenţa unor principii care determină organizarea şi funcţionarea fiecăreia din cele trei puteri ale statului. [90, p.128]

Referitor la puterea a treia (aşa cum s-a specificat în nenumărate rânduri, a treia în ordinea de enumerare, nu după importanţă), autoarea S. C. Zagainova susține că aceasta este definită diferit de către cercetătorii problemei în cauză. După criteriile avansate, pot fi evidenţiate 3 grupuri de definiţii:

1. Criteriul instituţional, conform căruia puterea judiciară reprezintă un ansamblu de organe judecătoreşti care se supun legii şi realizează dreptul pe cauze concrete în cadrul procedurii judiciare.
2. Criteriul funcţional, conform căruia esenţa puterii judecătoreşti este caracterizată de competenţele pe care le au organele judiciare de a examina şi soluţiona conflictele juridice în cadrul procedurii de judecată.

3. Criteriul combinat care cumulează în sine ambele criterii: şi pe cel instituţional şi pe cel funcţional. [227, p.18-20]

Analizând aceste tipuri de definiţii, constatăm caracterul lor incomplet, căci faptul că sunt organizate instanţe judecătoreşti (chiar un sistem de instanţe) încă nu înseamnă că există şi putere judiciară. În cadrul elaborării concepţiei reformei judiciare în Republica Moldova la începutul anilor 90 ai secolului trecut se pusese un semn de egalitate între noţiunile de „putere judiciară" şi „sistem judiciar", opinie respinsă de savanul E. G. Martîncik. Puterea judiciară este o ramură a puterii de stat, pe când sistemul judiciar reprezintă construcţia internă a puterii judiciare, deci este un concept derivat de la cel al puterii judiciare. [253, p. 44-51] În contextul acestei idei s-ar putea spune că este vorba de concepte diferite, dar care nu neapărat derivă unul din altul şi care au o anumită independenţă unul faţă de altul, căci puterea judiciară poate exista şi în afara unui sistem judiciar (experienţa medievală ne demonstrează acest adevăr), iar sistemul judiciar nu în mod necesar este şi o putere (fapt demonstrat de istoria dreptului socialist).

Pe aceiaşi linie de gândire remarcăm insuficienţa criteriului funcţional, căci înzestrarea cu competenţe de a rezolva conflictele nu caracterizează în mod excepţional justiţia, fiindcă, în primul rând, şi alte organe pot soluţiona litigiile, iar în al doilea rînd, demonstrează o poziţie subordonată a justiţiei faţă de legislativ şi executiv, căci ea va rezolva litigiile doar urmând calea arătată de aceste două puteri. Propriu zis, la originea teoriei separaţiei puterilor, aşa şi a fost concepută justiţia, judecătorul fiind, în expresia lui Montesquieu, „gura ce pronunţă legea".

Pentru această poziţie a lui Montesquieu există justificări datorate conjuncturii concrete istorice. Montesquieu era împotriva încredinţării puterii judecătoreşti unor judecători profesionişti, considerând că trebuie încredinţată unor „persoane recrutate din sânul poporului, la anumite epoci ale anului". Această exigenţă, susţinea Montesquieu, va fi un remediu al puterii excesive pe care ar dobândi-o tribunalele şi riscului pe care aceasta l-ar reprezenta pentru justiţiabili: „În felul acesta, puterea judecătorească, atât de temută de către oameni, nefiind legată nici de o anumită categorie socială, nici de o anumită profesiune, devine invizibilă şi nulă. Oamenii nu mai au necontenit pe judecători înaintea ochilor şi se tem de magistratură, nu de magistraţi". Rezultă că nu puterea judecătorească devine „invizibilă şi nulă", ci organul învestit cu o asemenea putere; acesta este invizibil pentru că nu se concretizează într-un corp permanent, ci este format din simpli cetăţeni aleşi, temporar.

Participarea cetăţenilor la judecată, în opinia lui Montesquieu, era posibilă numai în materia penală (crime) şi în materie de delicte politice şi de presă. Considerând că cei mai mari sunt supuşi invidiei, Montesquieu aprecia că ei trebuie judecaţi tot de mari, practic asemănător ca și în cazul judecării miniștrilor de Senat. [260, p.295-296]

Cu timpul această poziţie s-a modificat în sensul acceptării justiţiei în calitate de putere adevărată. În statul de drept statul deleagă organelor judecătoreşti atribuţii de a rezolva conflictele, garantând executarea deciziilor judecătoreşti prin apelul la forţa de constrângere, însă totodată statul prevede, admite şi recunoaşte că jurisdicţiei puterii judecătoreşti se va supune şi el însuşi, adică chiar statul, atunci când un conflict juridic va antrena vreo autoritate publică ori vreun funcţionar. În legătură cu aceasta, a fost caracterizată originalitatea raporturilor dintre stat şi puterea judiciară, ca realitate ce deplasează accentul de la subiect la obiect, [227, p. 28] şi anume statul ca subiect înzestrează puterea judiciară ca obiect cu competenţe, iar aceasta, devenind subiect al puterii, poate examina cauze, obiectul cărora poate fi și statul (reprezentat de organe, funcţionari). Numai astfel puterea judiciară devine o adevărată putere. De fapt, această particularitate a fost descrisă de marii doctrinari ai literaturii juridice occidentale. Leon Duguit remarca în acest sens obligativitatea statului de a respecta legea pe care el însuși o face, el (statul) o poate modifica sau abroga, dar atât timp cât ea există, el nu poate face un act contrar, un act administrativ sau jurisdicțional decât în limitele fixate de această lege, altfel statul nu este un stat de drept. Statul, în virtutea aceleiași idei, este justificabil doar în limitele propriilor sale tribunale. El poate fi parte într-un proces, el poate fi condamnat de propriii săi judecători și este ținut ca un simplu particular de a executa sentința pronunțată împotriva sa. [293, p. 91]

Puterea de stat este o putere specializată și delegată de popor în calitatea sa de titular al puterii politice, anumitor organisme sau autorități publice denumite și puteri (legislativă, executivă și judecătorească). Dintr-o perspectivă asemănătoare, un alt autor înţelege prin putere ansamblul sau sistemul relaţiilor de putere constituite într-o societate istoriceşte determinată, exprimând autoritatea pe care un individ sau un grup de indivizi o are asupra altora pentru realizarea unui scop comun, asumat de membrii colectivităţii sau impus acestora de către cei care exercită puterea. [106, p.13]

În literatura de specialitate din Federaţia Rusă s-a exprimat opinia privitor la complexitatea structurală a puterii judecătoreşti în comparaţie cu puterea legislativă şi executivă, care sunt îndeplinite de fapt de unul sau două organe publice (corespunzător de Şeful statului (Guvern) şi de Parlament), pe când puterea judecătorească este una mai complicată structural, căci ea este realizată de totalitatea instanţelor judiciare, de la cel mai de jos nivel până la cele superioare. [239, p. 610]

În primul rând, puterea judiciară este o putere aparte în legătură cu realizarea principiului separării puterilor în conformitate cu funcţiile statului. Astfel, încă de la Montesquieu încoace s-a observat pe bună dreptate că aceasta nu înseamnă decât separarea atribuţiilor în scopul de a realiza o colaborare între puteri egale, nesubordonate una alteia, ca o putere să nu prevaleze asupra alteia, ca o putere să oprească altă putere, pentru a nu admite ca

nici una dintre ele să devină tiranică şi să constituie izvorul abuzurilor asupra oamenilor, ameninţând libertatea lor.

În al doilea rând justiţia se înfăptuieşte prin intermediul subiectelor speciale - instanţele judecătoreşti, aşa cum consacră Constituţia Republicii Moldova în art.115 "Justiţia se înfăptuieşte prin Curtea Supremă de Justiţie, curţile de apel şi prin judecătorii". Pentru anumite categorii de cauze pot funcţiona judecătorii specializate. Dar trebuie menţionat că realizarea justiţiei se face nu numai prin organele judecătoreşti comune, dar şi prin Curtea Constituţională, care veghează asupra constituţionalităţii actelor normative-juridice. Anume acest fapt caracterizează înfăptuirea justiţiei ca o activitatea a unei puteri în stat, a celei judecătoreşti, care este obligată să se supună legii, nu puterii legislative, fiindcă aceasta prin edictarea unor legi poate încălca Constituţia. În unele state (ex. Federaţia Rusă) este consacrat constituţional faptul că în sistemul judiciar este inclusă şi Curtea Constituţională. Conform proiectului Academiei de Ştiinţe a Moldovei elaborate în 1992 Curtea Constituţională urma să facă parte din puterea judecătorească. [252, p. 120-121]

Parlamentul Republicii Moldova, adopând Constituţia în 1994, nu a receptat acest punct de vedere, deşi el ar fi consolidat statutul puterii judecătoreşti, arătând că aceasta nu urmează orbeşte puterea legislativă, ci caută dreptatea, iar în cazul în care normele juridice adoptate de legiuitor încalcă drepturi şi libertăţi, acestea sunt considerate de Curtea Constituţională nevalabile.

În al treilea rând, în realizarea atributelor sale de putere organele de justiţie sunt obligate de a activa la sesizare, adică atunci când un subiect al raporturilor juridice se adresează, fiindcă nu poate singur, fără ajutor din partea statului în persoana organelor judiciare, să-şi realizeze drepturile sale. În astfel de cazuri organele judiciare activează şi urmăresc scopul de a rezolva conflictele de pe poziţiile dreptului, realizând dreptatea. Curtea Europeană a Drepturilor Omului a arătat că puterea judiciară cuprinde mecanismul de exercitare a justiţiei, pe judecători în exerciţiul funcţiunii, fiind şi ramură a puterii de stat şi putere de stat. [105]

Constituţia Republicii Moldova în art.6 stipulează "În Republica Moldova puterea legislativă, executivă şi judecătorească sunt separate şi colaborează în exercitarea prerogativelor ce le revin... ", astfel recunoscând calitatea de putere a justiţiei. Pentru că titlul capitolului IX este "Autoritatea judecătorească", s-a pus problema coraportului dintre aceşti doi termeni, fiind exprimată rezerva faţă de faptul că justiţia ar fi putere. [139, p.153] Dar rezerva este relativă, căci acelaşi autor este de părere că puterea înseamnă aplicarea forţei. De acord cu această teză arătăm că aplicarea forţei are loc şi se produce şi pe baza deciziei judecătoreşti. Este clar că doar puterea executivă este cea care aplică nemijlocit forţa prin aparatul de constrângere, astfel încât nici puterea legislativă nu aplică ea însăşi forţa. În aceiaşi situaţie se află şi puterea judecătorească.

Insistând mai departe pe această rezervă exprimată, putem nega şi autorităţii legislative calitatea de putere, care de asemenea este indicată în Constituţie ca autoritate legislativă, deşi nu Parlamentul aplică forţa de constrângere, el doar adoptă acte normative ce prevăd anumite drepturi şi obligaţii, iar în cazul nerespectării lor forţa se aplică inclusiv cu ajutorul justiţiei, care de fapt este la originea justificării aplicării forţei de constrângere. Întorcându-ne la puterea judecătorească, observăm că nerecunoscând calitate de putere a justiţiei, volens-nolens achiesăm la vechea concepţie a justiţiei ca "cenuşăreasa" celorlate două puteri, situaţie caracteristică statelor cu regim politic nedemocratic.

În statele europene (Franţa, Belgia) există recunoaşterea serviciului public al justiţiei nu numai de doctrină, dar şi de practica juridică, deşi nu este un punct de vedere unanim acceptat, unii autori au dubii serioase în privinţa lui, sau cel mult îl consideră un serviciu public cu o fizionomie aparte, cu trăsături specifice, căci conţinând şi elemente ale puterii executive, aceasta poate afecta independenţa. [298, p.141]

Problema are la origine dificultăţi generate de istoricul apariţiei conceptului de serviciu public, care îşi are începuturile sale în domeniul dreptului administrativ. În Franţa autorul Gaston Jeze menţiona că serviciul public este piatra unghiulară a dreptului administrativ francez, care remodelează toate instituţiile dreptului public. Leon Duguit şi şcoala de la Bordeaux au dezvoltat o adevărată teorie a serviciului public, statul fiind definit ca „o cooperaţie de servicii publice, organizate şi controlate de către stat". [109, p. 52]

În general pentru identificarea unui serviciu public sunt necesare 3 elemente: elementul material – serviciul public are o activitate de interes general; elementul voluntarist – serviciul public are intenţia de a avea putere publică; elementul formal - subordonarea unui regim de drept public. Se consideră că trei principii sunt caracteristice serviciului public: continuitatea, egalitatea şi adaptabilitatea serviciilor publice. [145]

În România Ministerul Justiţiei aprobă Strategii de dezvoltare a justiţiei ca servicu public prin care propune atingerea obiectivelor pentru ca actul de justiţie să fie corect, transparent, desfăşurat în termen rezonabil, la un cost accesibil cetăţenilor, care se referă la asigurarea condiţiilor nu numai sistemului de instanţe judiciare, Curţii Constituţionale, dar şi Ministerului Public, parchetelor de pe lângă instanţe, personalului auxiliar, notarilor, executorilor judiciari, administraţiei penitenciarelor (exemplu Strategia de dezvoltare a justiţiei ca servicu public pe anii 2010-2014). [125]

Principiile justiţiei ca serviciu public pot fi numite: justiţia – monopol de stat, organizarea justiţiei pe sistemul dublului grad de jurisdicţie, accesul liber la justiţie, egalitatea în faţa justiţiei, gratuitatea, colegialitatea, caracterul permanent şi sedentar al jurisdicţiilor.

Actualmente şi în literatura juridică din Republica Moldova este exprimată ideea conform căreia justiția are calitatea de serviciu public pe baza a două criterii generice: forma de organizare şi obiectul de activitate. Conform criteriului formei de organizare, justiția a fost considerată în calitate de organ al administrării publice, exemplificat prin Ministerul Justiției, care are o competență de administrare a mai multor servicii publice formate din autorități sau instituții publice ce sunt orientate spre realizarea juridicului.

Din punct de vedere al obiectului de activitate s-a apreciat că acest serviciu judiciar este format din autorități și instituții publice, cum sunt Consiliul Superior al Magistraturii, sistemul de instanțe judecătorești şi Curtea Constituțională. Dat fiind că justiţia este unul dintre cele mai importante servicii publice ale statului, Ministerul Justiţiei este responsabilul de gestiunea domeniului, asigurând monopolul de stat, evidențiind caracterele specifice ale serviciului public al justiţiei şi elaborând politici în domeniul reglementărilor juridice speciale ce stabilesc responsabilitatea și răspunderea acestui serviciu public. Autoarea T. Novac socoate că „Determinarea rolului Ministerului Justiţiei permite a preciza natura sistemului de instanţe judecătoreşti, ce poate fi privit drept serviciu public autonom, înzestrat cu un statut juridic special, determinat de principiul independenţei justiţiei”. [140, p.65; 141, p. 210-216]

Dacă identificăm justiţia ca serviciu public în sens material, este absolut clar că împărţirea dreptăţii ţine de interesul general, iar dacă ne referim la aspectul formal (organic) atunci acceptăm o structură voluminoasă extinsă a acesteia, care constă nu numai din sistemul instanţelor judecătoreşti, dar şi auxiliari ai justiţiei, procurori, avocaţi, executori judiciari, notari, Ministerul Justiţiei şi Consiliul Superior al Magistraturii (sau organe care îndeplinesc funcţii analoage celor ale Consiliului). Astfel polivalenţa termenului „justiţie” denotă semnificaţii multiple care se suprapun şi intersectează şi îşi manifestă particularităţile sale distincte în accepţiunile mai restrânse sau mai largi ale fenomenului judiciar atribuite de doctrină şi reglementări juridice, implementate de practica social-politică şi juridică.

2.2. Coordonate teoretico-juridice ale procesului de modernizare a justiţiei. Principiile moderne ale organizării şi funcţionării justiţiei

Pentru a caracteriza coordonatele teoretico-juridice ale modernizării justiţiei, este relevantă definirea noţiunii de principiu al dreptului. Asupra noțiunii de principiu al dreptului nu există o opinie unică. Unii autori enunţă faptul că principiul este "un început", alţii îl consideră o consecinţă, un rezultat. Majoritatea autorilor sunt de acord că principiile dreptului sunt idei originare menite să lumineze elaborarea şi aplicarea dreptului. O perioadă de timp s-a considerat că principiile sunt metanorme, adica relevanţa lor ţine doar de cunoaşterea dreptului şi pot fi

utilizate pentru a interpreta dreptul, alţii – le-au recunoscut caracterul juridic, arătând că ele sunt izvoare ale dreptului. [305, p. 48]

Principiile sunt elemente magistrale, ideile de bază pe care se întemeiază o teorie științifică, un sistem politic, o doctrină juridică, etc. La rândul lor principiile juridice reprezintă călăuza jurisprudenței – anumite modele anticipate sau metareguli care determină conținutul unui grup întreg de norme legislative. [122, p. 61]

Principiile juridice se constituie nemijlocit în cadrul conștiinței juridice a umanității. Autorul Ion Dobrinescu, menționează că în orice societate, de rând cu izvoarele de drept, adoptate de instituțiile statale, există și „ izvoare mai adânci, produse ale conștiinței juridice colective care în fracțiuni de timp imperceptibile pentru generațiile care se succed, modifică valorile existente de interpretare, folosind fie laboratorul denumit practică judiciară, prin care sunt aduse la suprafață elemente juridice noi, fie transformările sociale sau evenimentele , care au rolul de a modifica concepțiile valorice și a impune altele considerate oarecum superioare". Conform opiniei cercetătorului, „ principiile juridice, chiar dacă nu sunt consemnate în legi, funcționează ca norme de drept, adică ele sunt reguli care direcționează conduitele individuale și colective și se bucură de autoritate". [112, p. 40]

Rolul indispensabil al principiilor generale de drept constă în posibilitatea pe care o acordă utilizarea lor pentru a acoperi lacunele şi ambiguităţile textului legislativ, mai ales acolo unde este lăsată o marjă de apreciere organelor de aplicare a dreptului. Principiile generale de asemenea sunt induse şi dintr-o interpretare constructivă a Constituţiei. Astfel, putem spune că principiile dreptului exprimă esenţa dreptului şi determinarea lui socială, ele exprimă aspectele economice, sociale, politice, plasând în centrul dreptului protecţia principalelor valori. În ceea ce priveşte justiţia, principiile ce o guvernează se prezintă ca idei generale ce stau la baza organizării şi activităţii justiţiei ce indică esenţa ei şi determină realizarea sarcinilor puse în faţa justiţiei.

La finele secolului al XVIII-lea a luat naştere constituționalismul modern, consideră autorul J.L. Halperin, acceptând ideea lui Carre de Malberg, conform căreia Revoluţia franceză a instituit principiile unei ştiinţe a Statului, tot aşa cum romanii au instituit o ştiinţă a dreptului.

Urmând această idée, autorii găsesc fundamentele justiţiei moderne franceze în revoluţia din 1789, motto-ul căreia a fost exprimat de J.Michelet: "O justiţie demnă de acest nume, nevândută, necumpărată, venind de la popor şi pentru popor".

Pătrunderea și circulația în Moldova a operelor sciitorilor progresiști din Franța, Marea Britanie, Italia și din alte țări ale lumii, cu preponderență, totuși din Europa, a contribuit în mare măsură la familiarizarea oamenilor de cultură și nu numai, cu viziunile iluminiștilor referitor la

principiile de dreptate, libertate și egalitate, devenite ulterior principii fundamentale ale doctrinei statului de drept. [122,p. 87]

Pe parcursul timpului ca principii ale justiţiei au fost înaintate mai multe principii, printre care: simplificarea organizării judiciare, egalitatea în faţa legii şi a instanţelor, instituirea dublului grad de jurisdicţie şi dreptul de a face apel, instituirea juraţilor în materie penală, profesionalismul şi independenţa magistraţilor.

Autorul T. Cârnaț împarte principiile constituționale cu privire la justiție în două grupuri : Principii constituționale privind organizarea instanțelor judecătorești și principii constituționale privind înfăptuirea justiției. Din primul grup sunt indicate: independența, imparțialitatea și inamovibilitatea judecătorilor, colegialitatea, continuitatea. Din al doilea grup fac parte: înfăptuirea justiției numai de către instanțele de judecată, accesul liber la justiție, caracterul public al dezbaterilor judiciare, prezumția nevinovăției, egalitatea în fața jusiției, dreptul la apărare, folosirea căilor de atac, folosirea limbii de stat ca limbă a procedurii judiciare și dreptul la interpret, caracterul obligatoriu al sentințelor și al altor hotărâri judecătorești definitive, neretroactivitea legii. [95, p.464-472]

S-ar putea afirma că principiul continuității și principiul colegialității se referă mai mult la înfăptuirea justiției, decât la organizarea instanțelor judecătorești.

Sintetizând opiniile doctrinare și analizând și reglementările normativ-juridice putem concluziona că principiile pot fi divizate în: principii generale care se atribuie tuturor ramurilor puterii (deci inclusiv şi celei judiciare) şi speciale, care se referă doar la puterea judecătorească. Unii autori socot că principiile speciale pot fi clasificate în 3 grupuri: 1. principii ale *organizării justiţiei (ca un sistem de organe) 2.* principii *ale funcţionării* justiţiei; 3. principii referitoare *la statutul* judecătorilor.

La principiile de organizare pot fi atribuite: autonomia sistemului de organe judiciare, accesibilitatea justiţiei, neadmiterea amestecului în sfera judiciară, exercitarea justiţiei doar de organele judecătoreşti. Principiile de funcţionare sunt reprezentate de: contradictorialitatea, oralitatea, publicitatea, egalitatea în faţa instanţei, folosirea limbii naţionale în justiţie. La al treilea grup de principii sunt atribuite independenţa, imparţialitatea, inamovibilitatea. Independenţa este interpretată în sensul neamestecului în luarea hotărârii de către instanţă, absenţa presiunii din partea altor factori, decât legea în sens larg.

Literatura de drept franceză (Claude Didry, Braconnay Nicolas, Bernard Bourgeois) stabilește principiile esențiale pentru serviciul public al justiţiei, pe care le grupează în trei grupuri: în primul grup se plasează principiile ce sunt comune tuturor serviciilor publice şi astfel se aplică şi domeniului judiciar – este vorba de continuitatea serviciului public, permanenţa

funcţionării lui, grevele fiind foarte limitate pentru magistraţi şi ierarhia care se referă atât la jurisdicţii, cât şi la membrii corpului judiciar.

Alte principii sunt specifice activităţii judiciare, cum sunt principiile colegialităţii, care solicită intervenţia mai multor judecători pentru majoritatea cazurilor; principiul separării atribuţiilor între magistraţii parchetului şi cei ai instanţei.

În al treilea grup de principii se situiază principiile de funcţionare a justiţiei în relaţia cu justiţiabilii, în primul rînd, principiul egalităţii, legat de principiul egalităţii în faţa legii; principiul gratuităţii, ceea ce nu exclude necesitatea plătirii unor taxe judiciare, de timbru, care sunt plătite statului şi nu judecătorilor ce instrumentează cazul; principiul neutralității, corolarul exigenţei de imparţialitate. [301] Principiile imparțialității și independenței enunțate la începutul perioadei moderne, sunt caracteristice sistemelor judiciare contemporane, ele garantează justiţiabilului că actul de justiţie se va realiza în afara oricăror presiuni şi va fi determinat doar de argumentele din cursul dezbaterilor judiciare. Imparţialitatea indică absenţa oricăror prejudecăţi şi idei preconcepute ale judecătorilor. În acest sens, independenţa se referă la raporturile justiţiei cu alte puteri şi este o condiţie necesară (dar nu şi suficientă) ale imparţialităţii judecătorului în raport cu justiţiabilii. Independenţa şi imparţialitatea judecătorilor sunt garantate graţie statutului lor: judecătorii nu sunt funcţionari publici şi nu sunt supuşi autorităţii ierarhice a unui minister, iar hotărârile lor nu pot fi contestate decât în cadrul procedurilor căilor de atac. Pentru a garanta imparţialitatea judecătorilor se reglementează juridic incapacităţile de a judeca şi posibiltăţile de recuzare în caz de suspiciune asupra imparţialităţii judecătorului. [294,p. 27]

În opinia lui Nicolas Braconnay traducerea în practică a principului imparţialităţii o reprezintă principiul neutralităţii. Exigenţa de imparţialitate are două aspecte: imparţialitate subiectivă care are la bază deontologia profesională şi imparţialitatea obiectivă care constă în semnele neutralităţii ce asigură justiţiabilii că va fi rezolvat cazul lor printr-un examen obiectiv al probelor şi argumentelor. În acest sens, judecătorul are un comportament rezervat, lui i se impune principiul contradictorialităţii ca garanţie pentru fiecare parte în proces că îi vor fi ascultate cu egală atenţie toate explicaţiile de rigoare cu privire la reclamaţiile formulate de parte sau împotriva ei. [294, p.124]

Integritatea presupune capacitatea de a acţiona într-o manieră conformă unor principii şi valori, fără compromisuri, atât în exercitarea atribuţiilor de serviciu, cât şi în viaţa privată, exercitarea atribuţiilor în mod cinstit, conştiincios, corect. Unii autori consideră că însăşi imparţialitatea, alături de deontologie, este un aspect al integrităţii. [104, p.2]

Principiul imparţialităţii presupune că judecătorul ia decizia după o analiză echidistantă a faptelor în raport cu legea aplicabilă, fără prejudecăţi şi predilecţii, fără a favoriza sau diminua şansele unei sau altei părţi în proces.

Într-o sinteză a literaturii franceze cu privire la degajarea principiilor generale de către Consiliul de Stat, Consilul Constituțional și Curtea de Casație se relevă următoarele principii de funcționare a justiției: principiul autorității lucrului judecat, principiul respectării dreptului la apărare, al neretroactivității actelor administrative, principiul neadmisibilității pedepsirii de două ori pentru aceiași faptă și principiul paralelismului de forme în sensul posibilității retragerii ori abrogării unui act urmând aceleași forme ca și la adoptarea lui. [2, p.44-45]

În reglementările legislative şi în literatura juridică din Federaţia Rusă se conţine formula „Samostoiatelinosti suda i nezavisimosti sudei" în sensul că prima arată independenţa justiţiei ca putere, că relaţiile dintre cele trei puteri se stabilesc în cadrul şi pe baza legii, iar a doua – independenţa judecătorilor ca persoane prin intermediul cărora se înfăptuieşte justiţia. Autorii V.I.Anişina, G.A.Gadjiev, arătând că o justiţie independentă înseamnă lipsa ierarhizării între cele trei puteri, că puterile legislativă, executivă şi judecătorească sunt egale, la fel de importante şi necesare societăţii şi persoanelor, menţionează totodată că există o relativă izolare a lor, lipsa de subordonare a unei puteri – alteia. Sub acest aspect, principiul independenţei este privit ca un principiu negativ, care le impune celorlalte puteri să nu se implice în activitatea justiţiei, este instrumentul constituirii puterii judiciare în așa fel, încât nimeni să nu influenţeze decizia judecătorească.

Conţinutul pozitiv al principiului „Samostoiatelinosti" se manifestă în capacitatea organelor judiciare şi a judecătorilor, ca titulari ai puterii judiciare, să poată cu propriile forţe şi modalităţi să-şi realizeze atribuţiile, deci se califică ca fiind rezultatul aplicării în practică a instrumentului respectiv. [181, p.8]

A fost exprimată şi opinia conform căreia conceptul independenţei puterii judecătoreşti semnifică activitatea procesuală independentă a instanţelor judiciare în realizarea funcţiei procesuale a justiţiei, adică în procesul de examinare şi soluţionare a litigiilor juridice pe baza legislaţiei materiale şi procesuale în conformitate cu conştiinţa profesională a judecătorilor şi în condiţii ce exclud orice influenţă străină. Autorul V. Terehin consideră că noţiunea de independenţă este mai îngustă decât noțiunea de „samostoiatelinosti" şi corelaţia este ca de la parte la întreg, independenţa este doar o parte a „samostoiatelinosti", care în afară de independenţa procesuală include şi aspectul organizaţional, adică competenţa, sfera de realizare a atribuţiilor, propria răspundere, funcţiile caracteristice doar ei, baza materială proprie, financiară, conducere proprie independentă şi asigurare organizaţională, deci, uneşte componenta procesuală şi organizaţională. [284, p. 43]

Restricţiile care devin garanţii ale independenţei judecătorilor pot fi de natură politică, economică şi juridică. Cele politice dispun anumite limite şi abţineri ale judecătorilor: de a nu fi deputat, membru al guvernului, de a nu fi angajat politic, de a nu avea activitate de

întreprinzător, de a nu ocupa funcţii remunerate (cu excepţia celor didactice şi ştiinţifice). Din punct de vedere economic independenţa judecătorilor depinde de stabilirea unui nivel decent de asigurare materială din partea statului, prezenţa organelor de autoadministrare a judecătorilor.

Garanţiile considerate a fi de natură juridică sunt în temei cele prevăzute de normele procesuale: interdicţia sub sancţiunea răspunderii pentru orice fel de imixtiune în exercitarea justiţiei; reglementarea unor procedee particulare de suspendare şi încetare a atribuţiilor judecătorului; inamovibilitatea judecătorilor; dreptul judecătorului de a demisiona. Exigenţele înaintate faţă de candidaţii la funcţia de judecător, ordinea de numire, jurământul judecătorului, obligaţia statului de a-i acorda judecătorului şi membrilor familiei sale securitate şi protecţie în caz de solicitare din partea judecătorului.

În literatura rusă se propune consolidarea statutului puterii judecătoreşti ca putere şi de aceea sunt înaintate propuneri cu privire la formularea principiului parităţii puterii judecătoreşti, care să demonstreze independenţa puterii judecătoreşti bazată pe patru elemente: instituţional, funcţional, de competenţă, de resurse.

Criteriul instituţional indică asupra existenţei unui sistem de organe judecătoreşti consacrat de Constituţie şi legi; acest sistem nu intră în componenţa altei puteri, este autonom; activează pe întreg teritoriul statului; este capabil să soluţioneze orice conflict juridic; titularii acestei puteri corespund unor rigori stricte profesionale şi etice.

Elementul funcţional al independenței justiției decurge nu numai din funcţiile statului, dar şi din funcţiile dreptului. Funcţiile justiţiei sunt excepţionale: nici un alt organ nu poate soluţiona conflictele juridice conform regulilor şi procedurilor prestabilite de legislaţie în scopul protecţiei drepturilor justiţiabililor, a păcii sociale, a menţinerii puterii în limitele legale, a echilibrului dintre interesele private şi cele publice. [181, p.8]

Principul egalităţii este fundamental pentru procesul de înfăptuire a justiţiei, el presupune posibilitatea pentru orice persoană de a-i fi examinat litigiul de către aceleaşi jurisdicţii şi conform aceloraşi norme materiale şi de procedură fără cea mai mică discriminare. Egalitatea în faţa justiţiei se traduce prin accesul la justiţie şi dreptul la judecătorul natural: justiţiabilii ce se află în situaţii similare trebuie să fie judecaţi de aceiaşi instanţă, cu aplicarea aceloraşi reguli de fond şi de procedură. Privilegiile de jurisdicţie care permit individului de a fi judecat în condiţii mai favorabile sunt de natură medievală şi trebuie abolite.

Principul egalităţii este consacrat pe cale constituţională în toate constituţiile statelor democratice, inclusiv şi în Constituţia R. Moldova - art.16 alin. 2 : “Toţi cetăţenii sunt egali în faţa legii şi a autorităţilor publice, fără deosebire de rasă, naţionalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenenţă politică, avere sau de origine socială”. De aici şi deducem semnificaţia deosebită a egalităţii pentru domeniul justiţiei, având o faţetă dublă: pe de o parte,

legea îi tratează în acelaşi mod pe toţi, în al doilea rând, instituţiile ce aplică legea (inclusiv şi în primul rând, judecătorii) se supun acestor prevederi ale legii şi le realizează în viaţa cotidiană cu privire la orice cetăţean, chiar şi a celor ce au funcţii înalte în stat.

Unii autori consideră că termenul "egalitate" exprimă un concept comparativ, adică unul care impune compararea situaţiei şi condiţiilor unor subiecţi de drepturi cu a altor subiecţi, căci în condiţii egale se aplică tratament egal, iar în situaţii diferite – tratament diferit. Principalul criteriu al problemei de egalitate în faţa legii şi în lege trebuie să fie efectul legii asupra individului sau grupului căruia îi este destinat, adică legea nu trebuie să aibă un efect mai constrângător pentru unii, decît pentru alţii.

În opinia prof.univ. E. G. Martâncik principiile caracteristice justiţiei sunt: principiul legalităţii, realizarea justiţiei doar prin instanţele de judecată, independenţa judecătorilor şi supunerea lor doar faţă de lege, egalitatea tuturor în faţa legii şi justiţiei, eligibilitatea judecătorilor instanţelor judiciare. [252, p.165]

Interdependența dintre principii este foarte convingător surprinsă de profesorul Corneliu Bârsan, care, pornind de la principiul dreptului la un proces echitabil, încadrează în acesta un mănunchi de alte principii: independenţa, imparţialitatea judecătorilor, legalitatea instituirii şi funcţionării instanţelor judiciare, egalitatea şi echitatea, publicitatea, rezolvarea cazurilor în termen rezonabil. [76, p. 388-570]

Autorul Victor Puşcaş enumără opt principii ale înfăptuirii justiţiei: legalitate, independenţa şi imparţialitatea instanţelor judecătoreşti; independenţa, imparţialitatea şi inamovibilitatea judecătorilor; neretroactivitatea legii; egalitatea; prezumţia de nevinovăţie; accesul liber la justiţie; dreptul la apărare. [148, p. 31]

Principiul independenței justiției este un principiu esenţial pentru funcţionarea justiţiei, fiind în strânsă legătură cu principiile inamovibilității, imparțialității, legalității, transparenței și publicității. Independenţa justiţiei şi cea a magistratului-judecător este clar expusă de norma legală: „justiția se realizează de judecător." Aceasta înseamnă, că în limitele legii, capacitatea decizională reflectată în actul de justiție îi aparține judecătorului în exclusivitate și este întemeiată numai pe circumstanţele faptice ale speței și pe normele juridice aplicabile în interpretarea proprie exclusivă a judecătorului. Nici o persoană nu-l poate influența, orienta, condiționa în capacitatea sa decizională.

Actualmente se consideră că principiul independenţei judecătorului este un element esenţial al statutului juridic al judecătorului şi principala condiţie a autonomiei autorităţii judecătoreşti, fiindcă determină independenţa justiţiei şi, pe cale de consecinţă, caracterul echitabil şi democratic al înfăptuirii justiţiei într-un stat de drept. Independenţa judecătorului nu este un beneficiu personal, nu este un scop în sine şi nici un privilegiu acordat „castei"

judecătorilor, ci o necesitate imperioasă pentru ca judecătorii să-şi poată exercita onest datoria profesională şi astfel să poată proteja drepturile şi libertăţile persoanelor.

Independenţa judecătorului, în opinia autorului V.A. Terehin, are menirea de a apăra judecătorul de orice amestec în realizarea justiţiei. În caracteristica de conţinut a independenţei judiciare se disting trei elemente, unul extern puterii judecătoreşti şi judecătorului şi două elemente interne, unul dintre care vizează justiţia ca sistem de instanţe, iar al doilea – pe judecător ca titularul puterii judecătoreşti. Elementul extern se referă la absenţa influenţei din afara justiţiei, indiferent dacă aceasta parvine de la celelalte ramuri ale puterii, de la persoane cu funcţii de răspundere, persoane private, mass-media etc. Un element intern vizează lipsa influenţei din cadrul sistemului de organe judecătoreşti, în primul rând, al instanţelor supreme. Alt element intern cuprinde independenţa personală (morală şi psihologică) a judecătorului , care depinde de conştiinţa şi cultura juridică a judecătorului. [284, p. 44]

Pronunţând decizia, judecătorul în calitate de persoană investită constituţional cu competenţa de realizare a justiţiei, este obligat să se supună doar legii, aplicând-o, nici un organ al statului, indiferent de poziţia sa în stat, indiferent de funcţiile pe care le exercită, nici un alt organism social, politic, nici organele de administrare a justiţiei, nici judecătorii de la instanţa superioară nu au dreptul să-l oblige pe judecător să decidă într-un anume fel, sau să-i sugereze decizia într-o speţă anume. Independenţa justiţiei este afectată de posibilităţile celorlalte două puteri de a o influenţa şi anume, prin dependenţa financiară a puterii judecătoreşti de puterea legislativă şi executivă; prin menţinerea procurorului în sfera de influenţă a politicului; prin posibilitatea temporară ca magistraţii, prin detaşare, să ocupe funcţii publice care necesită susţinere politică. Deci, independenţa judecătorului se impune, în primul rând, faţă de alte organe ale statului din celelalte două ramuri ale puterii, dar şi din interiorul puterii judecătoreşti, de către judecătorii de la instanţele superioare. Instanţa judiciară inferioară este independentă în deciziile sale nu numai în ceea ce priveşte administrarea, aprecierea probelor, dar şi aplicarea în general a legii cu determinarea sancţiunilor.

În al doilea rând, independenţa justiţiei trebuie privită şi faţă de alţi factori, cum ar fi: opinia publică a societăţii, a comunităţii, persoane, organizaţii, dar şi faţă de sine însuşi, faţă de propriile prejudecăţi, ură, pasiuni, simpatii, antipatii, pe care judecătorul, ca orice fiinţă umană, le posedă. [15, p.19-21] Nu întâmplător, unul din marii jurişti ruşi, A. F. Coni scria despre cerinţele înaintate faţă de judecător, arătând insuficienţa doar a acumulării cunoştinţelor, fiind necesară formarea voinţei şi caracterului judecătorului.

Numirea judecătorilor de către reprezentanţii altor puteri în stat este o modalitate utilizată frecvent de diferite state şi în diferite sisteme de drept. În sistemul anglo-saxon formarea corpului judecătoresc se realizează prin intermediul alegerilor. În fosta Uniune Sovietică

judecătorii de asemenea erau aleşi. Dacă unul şi acelaşi factor duce la rezultate diferite, înseamnă că acest factor nu este relevant pentru rezultat. În consecinţă, dacă în una dintre cele mai democratice state cu judecători independenţi (Marea Britanie) şi în unul dintre cele mai nedemocratice (Uniunea Sovietică) cu o justiţie total supusă organelor de partid şi de stat modalitatea recrutării judecătorilor era aceiaşi, deci numai acest element (alegerea judecătorilor) nu este relevant şi nu ar putea asigura independenţa justiţiei.

Pentru a realiza independenţa judecătorilor sunt necesare proceduri şi modalităţi cu privire la recrutare, promovare, transferare, eliberare din funcţie, cu privire la răspundere discipilinară, civilă, penală, stabilirea răspunderii în caz de imixtiune în judecarea cauzei, în caz de obstrucţionare a justiţiei.

Curtea Constituţională a Republicii Moldova a arătat că judecătorii nu se află şi nu trebuie să se afle în raporturi de subordonare faţă de alte autorităţi publice, indiferent care ar fi acestea şi indiferent de poziţia ierarhică a acestora în stat. [127] Se au în vedere orice modalităţi folosite de o autoritate statală de a impune justiţiei o poziţie subordonată, cum ar fi: strâmtorare materială, financiară, socială, lipsă de condiţii, cererea unor rapoarte şi dări de seamă, altele decât cele prevăzute de legislaţie.

Corelaţia dintre independenţa justiţiei şi independenţa judecătorului determină de fapt, caracterul echitabil şi democratic al exercitării justiţiei într-un stat de drept. [128] Independenţa procesuală se manifestă în relaţiile instanţei cu participanţii la proces, raporturile dintre instanţele inferioare şi cele ierarhic superioare, la soluţionarea colegială a pricinii, relaţiile din interiorul completului de judecată şi deşi este un element relevant în exercitarea justiţiei, dar nu este singurul, alături de el trebuie numite independenţa instituţională şi financiară a justiţiei.

Jurisprudenţa Curţii Europene a Drepturilor Omului abordează independenţa justiţiei sub două unghiuri:

1. Independenţa funcţională, ca organele judiciare să nu aparţină legislativului sau executivului, ca judecătorii să-şi poată exercita funcţia în afara oricăror ingerinţe din partea celorlalte două puteri;

2. Independenţa personală care este apreciată în funcţie de condiţiile concrete specifice statutului magistratului. [76, p. 488-503]

Relativ recent, în doctrina occidentală, s-a pus problema excesului de independenţă a puterii judecătoreşti, ceea ce duce la juristocraţie, atunci când independenţa judiciarului este exacerbată, privită ca scop în sine, şi nu ca mijloc. În astfel de cazuri instanţele judiciare devin ineficiente în materia protecţiei drepturilor omului, prăpastia dintre principii şi situaţie reală se adânceşte, astfel încât abuzurile de independenţă şi autodisciplină se datorează lipsei unui control efectiv asupra dictaturii „juristocratice”. [297, p.152] Propriu zis în astfel de cazuri este vorba nu

de independenţă, ci deja de arbitrariu şi această situaţie periculoasă poate interveni la diferite etape de evoluţie a sistemului judiciar. Dacă în anii ´90 ai secolului trecut dictatura juristocratică le apărea doctrinarilor autohtoni ca un fenomen exotic, lipsit de posibilități de realizare pe teren național, actualmente aceste poziții sunt pe cale de a fi revizuite, date fiind abuzurile săvârșite în domeniul justiției.

2.3. Elemente ale procesului de modernizare a justiției în Moldova și Valahia până la unirea Principatelor

Ideile și principiile expuse mai sus s-au format treptat și au fost aduse în atenția guvernanților și în teritoriile naționale românești. Ca orice proces din istoria umanității și procesul de modernizare a justiției a debutat, mai întâi, prin ideile noi pe care le-au promovat cele mai luminate minți ale omenirii, savanți, oameni ai culturii, practicieni și oameni politici. Dar, așa cum a specificat foarte ingenios profesorul finlandez J. Kekkonnen, ideile juridice, ca orice alte idei, nu se răspândesc ca bolile. [234, p. 111.] Aceste idei au ajuns treptat să fie realizate în unele state ca rezultat al frământărilor sociale, revoluțiilor și reformelor. Pentru a analiza evoluția organizării judecătorești de pe teritoriul dintre Prut și Nistru este necesar să evidențiem că acest teritoriu, până la anexarea lui la Imperiul Rus în 1812, a fost parte componentă a Principatului Moldovei. Iar pe acel teritoriu, deși în evul mediu justiția nu era separată de administrație, totuși, la mijlocul secolului al XVIII-lea, în perioada domniei lui Constantin Mavrocordat, au început să se propage primele idei de reformare a domeniului judecătoresc și să fie realizate unele acțiuni în acest sens. În biblioteca domnitorului Constantin Mavrocordat se găseau operele iluminiștilor vest-europeni ce tratau pe larg principiile dreptății, libertății, egalității, printre autori fiind : H.Grotius, J.Locke, S.Pufendorf etc.. [121, p.151]

Fundamentul teoretic al reformei judiciare din ambele principate (Constantin Mavrocordat a domnit de 6 ori în Valahia și de 4 ori în Moldova, astfel încât se intitula domn al Valahiei şi Moldovei) o reprezenta Constituţia din 7 februarie 1741, care a fost aprobată la câte o adunare a stărilor din fiecare principat. Textul acestei Constituții s-a publicat în Franţa în „Mercure de France”, în 1742. [132, p. 29-34]

O inovaţie demnă de remarcat este cea cu privire la remunerarea dregătorilor ce judecau, această inovație având scopul „achitării cu vrednicie de sarcina lor şi a putea mai uşor primi marele număr de jăluitori, dacă îşi vor exprima în scris părerea lor asupra pricinilor”, urmând ca şi cuantumul salariului să fie direct proporţional cu munca depusă în vederea înfăptuirii justiţiei. Deci, Mavrocordat urmărea să curme abuzurile frecvente legate de taxele nedrepte şi „darurile” plătite de justiţiabili. Trebuie menționat că nu toți domnitorii au urmat

politica lui C.Mavrocordat, dar totuși, printre cei mai consecvenți poate fi numit domnitorul Grigore Calimachi (1761-1764, 1767-1769). [180, p.256]

Boierii de divan urmau a redacta anaforale care reprezentau un fel de aviz înaintat domnitorului şi remunerarea autorilor putea depinde de numărul şi calitatea acestor anaforale.

Deși instanţa supremă rămânea a fi compusă din domnitor şi divan, aceasta era concepută, în special, ca instanţă de apel şi ca prima instanţă pe dosarele penale ale unor infractori deosebit de periculoşi, căci în concepţia lui C.Mavrocordat, cele mai multe cauze urmau a fi soluţionate în ţinut, astfel se încerca pentru prima dată în istoria justiţiei naţionale o ierarhizare a instanţelor, dar şi o apropiere a justiţiei de justiţiabili. Constantin Mavrocordat a consacrat şi consolidat rolul divanului ca instanţă de apel, poruncind ispravnicilor: „Cine va cunoaşte că i s-au făcut strâmbătate la judecăţi cu cela ce au avut pâră, cu carte de judecată să iasă la divan". De aceea domnitorul punea în vedere ispravnicilor că pentru judecata apelurilor care sunt doar de competenţa divanului, să înştiinţeze şi cealaltă parte „şi să luaţi mărturie de la 2-3 oameni, cum că l-aţi îmbiet la divan şi, de n-a vre să vie, atunce l-om aduce noi, căci noi pe un om singur nu-l putem judeca, până nu sunt amândoi de faţă." Şi pentru o mai bună cunoaştere de către popor a ordinii noi instituite, a dat indicație preotului şi vornicelului fiecărui sat să citească porunca sa în fața sătenilor și să semneze cum că s-a citit în satul lor. [100, p.227]

Competenţa generală a marilor dregători a fost desfiinţată de C.Mavrocordat. Totuși, eliminând din competenţa marilor dregători dreptul de a judeca, le-a lăsat dreptul de a judeca proprii subalterni (de exemplu, marele vistiernic putea judeca abuzurile comise în exerciţiul funcţiunii fiscale de subalternii săi). Marele vornic putea judeca doar cauze civile, cele penale erau de competenţa divanului. În schimb, în materie civilă competența marilor vornici s-a lărgit, ei având dreptul de a judeca şi pricini de stăpânire de pământ, care anterior ţineau numai de competenţa domnului şi a marelui logofăt. [180, p.257]

Marii vornici, ca judecători delegaţi de domn, de rând cu alţi dregători întocmeau anafora (actul) ce era prezentată domnului spre aprobare. Astfel, judecata marilor boieri se reducea la alcătuirea de anaforale pe cauze concrete, care erau un fel de proiecte de hotărâri, şi la înaintarea lor domnitorului, decizia acestuia reprezentând soluţia dată conflictului juridic.

În Aşezământul lui C. Mavrocordat din 1741 se fixa competenţa *ratione loci* pentru marii vornici, delimitându-le competența teritorială: „Vel vornicul de Ţara de Jos să judece pe oamenii de ţinuturile de jos. Vel vornicul de Ţara de Sus - pe oamenii de ţinuturile de sus". Competența în materie civilă a ispravnicilor de ținut a fost lărgită prin poruncile lui C. Mavrocordat. De competenţa ispravnicilor de ţinut prin reforma lui Mavrocordat ţineau pricinile de moşii, în special, hotărnicirile, pe care ispravnicul trebuia să le realizeze cu concursul a 2 mazili din ţinutul în care se găsea moşia, dar în calitate de moşie erau nu numai satele, părţile de

sat, ci putea fi şi via, locul de casă, un teren urban etc. Implicarea mazililor era pe de o parte o încercare de a-i implica în viața publică pe cei ce erau descendenţi ai boierilor (este adevărat, de un rang inferior, de rangul trei) pentru a le capta susținerea, dar şi valorificarea cunoştinţelor unor persoane ce aveau sau au avut moşii.

Ispravnicilor li s-au lăsat atribuţii ce vizau doar primele cercetări în dosarele penale, în special, în ceea ce ţine de infracţiunile grave. C. Mavrocordat poruncea: „Tîlharii de se vor prinde numai cît să le dea sama ispravnicul de faptele lor, pe cine de ce au păgubit şi îndată să-i trimită la divan, făcînd ştire cu carte... ” Pentru o mai bună asimilare de către autorităţile locale a inovaţiei sale, domnitorul repeta în acelaşi act: „ Pe tîlhari de furtişag să nu hotărască, numai să-i trimită aice”. [180, p. 258]

Domnitorul clarifica sensul „tâlhărie sau furtişag mare” în accepţiunea de atunci, aducând unele exemple: „Şi tâlharii, măcar că pînă la un stup di să va dovedi că au furat, acesta tot tâlhar este şi furtişag mare se socoteşte, afară de furtişaguri mici, de o găină sau altele ca aceste, cari să numesc potlogării”. În această explicaţie domnitorul urma cutuma și tradiţia locală, inclusiv cea fixată de Cartea Românească de Învăţătură despre furtul în proporţii mici – al unei păsări, totodată, le califică ca potlogării, care erau lăsate în competenţa judecăţii locale, asupra căreia se insista în mod special: „Să nu vină omul cu orice potlogărie în divan”. Domnul se adresa şi sătenilor, explicând avantajul reformei, le poruncea să se adreseze pe loc și-i înștiința că nu mai trebuie să vină la divan pentru judecată, căci fac „mai multă cheltuială, decât dobânda voastră”. [100, p.226]

În ţinut a fost instituită funcţia de judecător profesionist, cunoscător de pravile, care putea judeca singur sau împreună cu ispravnicul. Deşi nu toţi domnitorii au urmat această politică a lui Mavrocordat, unii totuşi au asimilat-o, de exemplu, domnitorii Ioan şi Grigore Calimach au reînviat instituţia judecătorilor de profesie cu salariul plătit din visteria statului. Şi în divan s-a încercat profesionalizarea celor ce împărţeau dreptatea, astfel încât în 1742 timp de 3 luni au funcţionat 3 judecători retribuiţi cu 50 de lei pe lună, unul dintre ei fiind chiar cronicarul Ion Neculce, dar măsura a trezit invidii, a „indispus” pe ceilalţi boieri şi domnitorul nu a mai insistat asupra ei. [119, p. 12]

În timpul ocupaţiei ţariste din 1769-1774, boierii moldoveni au înaintat o petiţie către împărăteasa Rusiei, Ecaterina a II-a, cu cererea ca ţara să fie condusă de 12 boieri, dintre care 6 boieri „să cerceteze şi să hotărască numai judecăţile.” Dând curs acestei petiţii, în 1771 s-a înfiinţat departamentul de justiţie, astfel separându-se şi la nivel central administraţia de justiţie. Tendinţa de modernizare a justiţiei a continuat şi după această dată, astfel încât divanul avea patru departamente cu competenţă judecătorească: departamentele unu şi doi cu competenţă în materie civilă, departamentul criminalicesc pentru dosarele penale (numit şi departamentul de

criminalion sau mai simplu „criminal”) şi departamentul pricinilor străine pentru pricinile dintre străini şi pământeni.

Prevederile reformei lui C. Mavrocordat au fost urmate şi în cazul Departamentului criminalicesc, care examina infracţiunile grave ca omuciderile, tâlhăriile, furturile, însă primele cercetări se făceau de ispravnici, împreună cu marele hatman, marele agă, care trimiteau departamentului toate actele procesuale întocmite de ei, împreună cu probele şi infractorii.

Una dintre cele mai importante schimbări a fost aplicarea principiului separării puterii în stat și anume, au avut loc primii pași în separarea atribuțiilor administrative de cele judecătorești, atât la nivel central, cât și la nivel local, s-a realizat pregătirea premiselor pentru trecerea spre justiția modernă.

Este important de indicat că C. Mavrocordat a încercat să desfiinţeze privilegiul judiciar al stărilor sociale superioare, poruncind: „Ispravnicii de ţinuturi să judece pe boieri, şi pe mazili şi ţăranii ce sunt la ţinutul său.” Această normă însă a întâmpinat rezistenţă din partea boierimii, care, şi la finele secolului îşi arăta aversiunea faţă de ea, este adevărat sub motivul raţionalist şi iluminist asupra justiţiei, ca fiind serviciu ce poate fi realizat doar de cei cu cultură filosofică şi juridică, care în exclusivitate pot să judece pricini importante. Această concluzie rezultă din contestarea din 1790 a boierului Iordachi Cantacuzino înaintată asupra unei hotărîri împotriva sa dată de o instanţă din Roman: „Starea me boierească se ceri şi după pravili, şi după nestrămutatele obiceiurile pământului nostru să fie judecată iarăşi de persoana de asemenea stare...persoanele de o stare cu totul mică şi întunecată facu de istovu nelegiută acea hotărîre...Las a pomeni că sunt şi fără idei, necum cu vreo ştiinţă de filosofie şi pravili judecătoreşti”. [119, p. 15]

Mavrocordat a insistat asupra condiţiilor de acces liber la justiţie şi publicitate a proceselor, atât la nivel de divan, cât şi în ţinut. El le poruncea ispravnicilor să judece cu uşile deschise, mustrând pe cei ce nu prea „stau la judecată”. Întru asigurarea accesului la justiţie domnul le cerea ispravnicilor să judece necontenit şi cu uşile deschise. Domnul probozea pe un ispravnic: „Oameni cu jalobă prea mult vin aici de la ţinutul acela, de supără Divanul şi pentru mici pricini până la un leu, doi lei şi socot că ori uşile dumitale sunt închise, ori nu staţi la judecată”. Instrucţiuni similare trimiteau şi alţi domnitori, care indicau ispravnicilor să judece fără să zăbovească, „să se lipsească şi de vremea obişnuită a mâncării şi a somnului, ca nicidecum să nu stee săracii locuitori aşteptând şi pierzîndu-şi vremea şi făcând cheltuială din pricina lenevirii dregătorilor”. [100, p.226]

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, în ambele principate au continuat eforturile de ameliorare a domeniului judiciar, care aveau ca fundament teoretic numeroase proiecte înaintate de boierimea din Moldova şi Ţara Românească. Astfel, în Ţara Românească, în 1822, boierimea

a elaborat un proiect întitulat „Îndreptarea ţării după cele ce au pătimit de la străini la 1821". Acest proiect conţinea reglementări ce tindeau să accentueze procesul început de Ipsilanti privind separarea puterii judecătoreşti de cea executivă.

Un alt act ce conţinea prevederi în domeniu a fost proiectul de constituţie al cărvunarilor, elaborat în 1822, în Moldova, care, deși a rămas la stadiul de proiect, este important pentru a fi amintit tocmai pentru ideile pe care le enunța. Acest proiect punea accent pe separaţia puterilor, preconizând formarea şi în materie civilă a unei instanţe speciale de apel. Conform acestuia, se diminuau atribuţiile judecătoreşti ale Domnitorului, el având dreptul să judece doar în cazul în care exista un dezacord între instanţa de apel şi cea de casare. [119, p. 43]

Mai târziu, prin Convenţia de la Akkerman din 1826, încheiată între Imperiul Otoman şi Imperiul Rus, s-a hotărât adoptarea regulamentelor obşteşti pentru îmbunătăţirea stării din Principate. Referindu-ne la originea acestor acte, identificăm diferite opinii. Astfel, autorul Paul Negulescu consideră că acestea constituie, în cea mai mare parte, o operă românească, „întemeiată pe obiceiurile vechi ale pământului, dar îndreptate, ţinându-se seama de cerinţele timpului", iar redactorii lor „au dat dovadă de o tehnică legislativă destul de bună, ca şi de cunoaşterea aprofundată a vechilor noastre aşezări". Nicolae Iorga vedea în aceste regulamente o adevărată constituţie şi tot marele nostru cărturar consideră că țarismul „a căutat să dea aceeaşi formă constituţională ambelor ţări şi au introdus chiar în Regulamentul organic articolul care pregătea unirea lor, fiindcă pentru ei era mult mai comod să le anexeze dintr-odată, decât fiecare principat pe rând". [94, p. 39]

Regulamentele Organice au fost puse în aplicare la 1 iulie 1831 în Ţara Românească şi la 1 ianuarie 1832 în Moldova, fiind confirmate de Imperiul Otoman în 1834, printr-un hatişerif. Ele au fost considerate drept prima constituţie scrisă, deşi nu conţin doar reglementări constituţionale, iar din cele constituționale nu conțin norme cu privire la drepturi și libertăți.

Printre multe alte reglementări regulamentele consacră unele prevederi, în special, cu privire la organizarea judecătorească, având ca model legea franceză de la 1790. De exemplu, Regulamentul Organic al Ţării Româneşti conţine capitolul VII, întitulat: „Pentru cătarea judecăţilor în Valahia şi pentru întocmirea şi căderea judecătoriilor" iar în Regulamentul Organic din Moldova, capitolul VIII este întitulat: „Rânduiala judecătorească".

Conform acestor prevederi, instanţele de judecată au fost organizate pentru prima dată pe grade de jurisdicţie, cu competenţe deosebite în raport cu natura litigiilor şi valoarea acestora.

Aceste acte distingeau două categorii de instanţe judecătoreşti: ordinare şi extraordinare. În calitate de instanţe de judecată extraordinare se evidenţiau instanţe de judecată militare şi instanţe de judecată ecleziastice. Conform doctrinei, întâlnim următoarea clasificare a instanţelor de judecată ordinare: „judecătoria de judeţ" în Ţara Românească sau „tribunalul de ţinut" în

Moldova – instanţă de judecată de gradul întâi; „divanurile judecătoreşti” în Ţara Românească sau „divanurile de apelaţie” în Moldova – instanţă de judecată de gradul doi; „Înaltul divan” în Ţara Românească sau „Divanul domnesc” în Moldova – instanţă de judecată de gradul trei. [87, p. 17]

Însă, dacă analizăm înseşi actele primare, adică Regulamentele Organice ale ambelor ţări, atunci putem deduce puţin altă clasificare a instanţelor de judecată. Conform art. 280 al ROM deducem următoarele categorii de instanţe de judecată: tribunalele de ţinuturi şi judeţe săteşti; divanul de apelaţie; un tribunal de comerciu în oraşul Galaţi; un tribunal de poliţie în Iaşi; un tribunal criminal şi Divanul Domnesc**.** În Ţara Românească întâlnim practic aceleaşi instanţe de judecată, însă cu unele modificări neesenţiale, de exemplu, art. 213 al ROV ne evidenţiază judecătoriile judeţelor; două divanuri judecătoreşti, aşezate la Bucureşti şi Craiova; două judecătorii de Comerţ cu reşedinţa, de asemenea, la Bucureşti şi Craiova; o judecătorie de Poliţie în Bucureşti și înaltul Divan sau înalta Curte de apelaţie.

Judecătoriile săteşti s-au format cu scopul de a ajuta populaţia săracă, şi de a evita deplasarea la judeţ cu vreo pricină neînsemnată. Aceste judecătorii numite şi de împăcăciune şi judeţe săteşti aveau dreptul să judece pricinile până la o valoare de 10-15 lei şi să şi execute astfel de hotărâri (art. 319 ROM). În componenţa lor intra preotul din sat şi trei juraţi aleşi dintre săteni, care trebuiau să fie dintre fruntaşi, mijlocaşi şi codaşi. Ei trebuiau să se întâlnească în fiecare duminică sau zi de sărbătoare, în casa preotului pentru a soluţiona litigiile şi a împăca părţile. [98, p. 283] Astfel se pune baza justiției de pace.

La rândul lor instanţele de fond, erau organizate şi sub formă de judecătorii de judeţ în Ţara Românească şi tribunale de ţinut în Moldova. Pe parcursul întregii perioade ele au putut fi întâlnite sub mai multe denumiri. Astfel de judecătorie (tribunal) se înfiinţează în fiecare judeţ (ţinut), în componenţa lor intrând un preşedinte şi doi membri în ambele principate, iar în Ţara Românească şi un procuror.

Referindu-ne la competenţa acestor instanţe, putem releva că în ceea ce priveşte competenţa civilă, ele puteau să judece în prima instanţă toate pricinile civile şi comerciale, iar în ultima instanţă cele inferioare sumei de 150 taleri în Ţara Românească (art. 261 ROV) şi 1500 lei sau cele legate de pământ până la 30 stînjeni în Moldova (art. 303 ROM).

De asemenea, se poate de vorbit şi despre competenţa penală în prima instanţă, cum ar fi, de exemplu, Tribunalul de Iaşi care s-a împărţit în două secţii, una civilă şi una penală, fiecare din ele având câte un preşedinte şi doi judecători. În Ţara Românească conform art. 262 al Regulamentului Organic, judecătoriile de judeţ judecau în prima instanţă şi pricinile corecţionale pentru care se prevedea pedeapsa până la un an de închisoare**.**

La Iaşi, în baza art. 342 s-a format tribunalul de poliţie îndreptătoare: „Acest tribunal este alcătuit din două mădulări şi de un prezident, şi va judeca toate micile pricini ce se întâmplă între micii locuitori a celor mai de jos trepte ale oraşului Iaşi, precum: bătăi, sfezi şi alte pricini de acest fel, care tulbură liniştea”. [162, art.342]

O astfel de instanţă asemănătoare a existat şi la Bucureşti.

Al doilea grad jurisdicţional în Ţara Românească este format de cele două Divanuri judecătoreşti, unul la Bucureşti şi celălalt la Craiova.

În circumscripția Divanului judecătoresc din Bucureşti intrau cele treisprezece judeţe muntene, din stânga Oltului, iar în circumscripţia Divanului din Craiova intrau cinci judeţe ale Olteniei.

Componenţa divanului din Bucureşti era formată din doisprezece membri, şapte - pentru secţia civilă şi cinci - pentru secţia criminală. Pe lângă această secţie se mai formase şi o secţie cu caracter provizoriu numită Divan Vremelnic. În cazul când o pricină va avea atât caracter criminalicesc, cât şi civil sau comercial, se va judeca de mai multe secţii, numai că preferinţă urma să i se acorde secţiei criminaliceşti**.**

Divanul Craiovei era format din opt membri, cinci - pentru secţia civilă şi trei - pentru secţia criminală.

De competenţa Divanurilor ținea judecata „Apelaţiilor” împotriva hotărârilor instanţelor judecătoreşti de gradul întâi. Ele judecau fără apel „desăvârşit” pînă la 5000 lei capital sau 500 – venit, numai dacă hotărârea lor era aceiaşi ca şi a primei instanţe sau părţile renunţau la apel.

În Moldova instanţele judecătoreşti de gradul doi diferă puţin de cele din Ţara Românească. Astfel, la Iaşi se formează două „divanuri de apelaţie”, unul pentru Ţara de sus şi altul pentru Ţara de jos, fiecare fiind compus dintr-un preşedinte şi patru asesori.

Conform art. 320 – 332 ale ROM în competenţa acestor organe intră judecarea apelurilor împotriva hotărîrilor civile şi comerciale pronunţate de tribunalele de ţinut din jurisdicţia respectivă.

În 1835 s-au desfiinţat aceste două divane şi s-a format unul singur pentru toată ţara, în componenţa căruia intra un preşedinte şi şase asesori. Prin legea din 1846 asesorii au fost reduşi la patru, adăugându-se însă trei candidaţi, care îi puteau înlocui pe asesori în cazul în care aceştia erau împiedicaţi de unele circumstanţe să judece. [116, p. 177]

În ceea ce priveşte organele cu competenţă penală, ele diferă de cele cu competenţă civilă, fiindcă pe parcurs se reformează diferite organe judecătoreşti.

La 1832 Departamentul criminalicesc existent încă din 1789 se transformă în tribunalul de pricini criminale, cu competenţa de a judeca toate pricinile criminale. Acest organ s-a instituit conform art. 346-351 ROM şi în componenţa acestuia intra un preşedinte şi doi membri.

Totodată, un avocat asigura apărarea acuzaţilor pe parcursul procesului. Iar competenţa include soluţionarea tuturor pricinilor criminale, care au fost cercetate în prima instanţă de către tribunalele ţinuturilor. Hotărârile acestui tribunal erau valabile şi se puneau „în lucrare numai după cercetarea lor de către divanul domnesc şi întărirea lor de către domnul", (art. 357) având caracterul unor anafore. [98, p. 284]

Pe lângă instanţele menţionate anterior, mai putem vorbi şi despre alte instanţe specializate şi anume cele comerciale. În Ţara Românească existau două judecătorii comerciale, una - la Bucureşti şi alta - la Craiova. În competenţa acestor instanţe intră judecarea pricinilor comerciale şi apelaţiile împotriva hotărârilor judecătoriilor de întîia cercetare.

În Moldova activa Tribunalul de comerţ din Galaţi. Instanţa respectivă a fost fondată spre înlesnirea şi siguranţa negoţului, aceasta o observăm chiar şi din componenţa sa, fiindcă doar preşedintele tribunalului era boier, iar ceilalţi doi membri erau anume negustori, aleşi dintre cei mai însemnaţi atât întru purtările cele bune, cât şi întru ştiinţa rânduielilor şi a economiei. Conform art. 334 al ROM: „Acest tribunal va judeca toate pricinile atingătoare atât de îndatoririle şi alcătuirile urmate între neguţătorii boltaşi şi bancheri, cât şi toate actele de comerciu". [87, p. 18]

Pentru asigurarea mersului normal al negoţului şi în alte regiuni, de exemplu în Iaşi marele staroste al negoţului asista la soluţionarea litigiilor comerciale în cadrul tribunalului de ţinut, iar la Focşani şi Botoşani erau numiţi cîte doi negustori sau tîrgoveţi, care erau invitaţi de către preşedintele tribunalului ţinutului pentru a fi părtaşi la toate şedinţele ce ţin de pricinile negustoreşti.

Înaltul Divan în Ţara Românească şi Divanul domnesc în Moldova, după cum am menţionat, constituiau al treilea grad de jurisdicţie.

Înaltul Divan era compus din preşedinte care era marele ban, şase judecători şi doi supleanţi. În competenţa divanului intra judecarea apelurilor împotriva hotărârilor divanurilor judecătoreşti şi a judecătoriilor comerciale. Hotărârile lui erau definitive, doar cu condiţia că până la executare trebuiau aduse la cunoştinţa Domnului. De aici observăm că deşi Regulamentele organice au fost primele acte care au exclus competenţa judecătorească a Domnului, totuşi acesta a continuat să aibă o influienţă asupra hotărârilor judecătoreşti. [87, p. 18]

După competenţă Divanul Domnesc din Moldova se aseamănă cu Înaltul Divan al Ţării Româneşti, componenţa fiind diferită. Astfel, Divanul Domnesc era format din şapte membri, dintre care patru erau numiţi de către Domn, iar trei de Obştească Obişnuită Adunare. Dintre aceşti membri, Domnul numea un preşedinte, care trebuia să prezideze şedinţele în lipsa sa, iar în prezenţa sa, această persoană nu mai putea participa la soluţionarea cazurilor. În cazurile când

şedinţele erau prezidate de către Domn, el nu avea dreptul la vot decât doar atunci când voturile celorlalţi membri se împărțeau egal.

Pe lângă sistemul instanţelor judecătoreşti, Regulamentele organice mai conţin şi alte prevederi referitoare la organizarea judecătorească. Odată cu aplicarea acestor acte se formează un organ nou, numit Obişnuita Obştească Adunare. În competenţa acestuia intra punerea în aplicare a prevederilor regulamentului, dar uneori chiar şi modificarea lui. Prin intermediul acestui organ a fost modificată și organizarea sistemului judiciar. Astfel, în Ţara Românească s-a format un organ nou – Înalta Curte de Revizie care soluţiona apelurile împotriva hotărîrilor Înaltului Divan.

Conluzionând, menţionăm că în această perioadă, atît în Moldova, cît şi în Ţara Românească se începuse la nivel legislativ o consacrare a principiilor moderne de egalitate în fața justiției, fiind create organe judiciare ce puteau fi sesizate de oricine, indiferent de originea lui socială.

S-a pus baza separării justiției de administrație, instanțele au fost organizate ierarhic. Pentru justițiabili era prevăzută posibilitatea atacării în apel ori recurs a deciziilor judecătorești. Într-o formă incipientă a fost prevăzută inamovibilitatea judecătorilor și exigențele înaintate față de nivelul moral și intelectual al judecătorului. Aceste elemente modernizatoare serveau ca premise pentru modernizarea justiției naționale.

Pentru a observa dacă ele erau prezente sau absente în Imperiul Rus, în prima jumătate a secolului al XIX-lea și deci pe cale de consecință și în Basarabia, urmează examinarea situației organizării judiciare în Basarabia din 1812 și până la reforme.

2.4. Organizarea judecătorească în Basarabia după 1812 și conștientizarea necesității reformei judiciare

În Basarabia anexată la 1812 de Imperiul Rus țarul a promis păstarea legilor și obiceiurilor locale și a decretat exercitarea justiției printr-un departament al administrației civile, instituit conform Regulamentului din 23 iulie 1812 cu privire la administrația provizorie în Basarabia. Acest departament a fost calificat de cercetători ca judiciar-polițienesc, fiindcă avea 3 secțiuni (colegii): una pentru soluționarea litigiilor civile, a doua – pentru examinarea infracțiunilor și a treia pentru adminstrarea poliției. [79, p.14] Secțiunile nu adoptau decizii, ci numai proiecte de decizii, care urmau să fie examinate de adunarea comună a departamentului, după care deveneau obligatorii, iar deciziile pe dosarele penale trebuiau să fie aprobate și de guvernatorul basarabean. Observăm că a fost păstrat modelul autohton din Principatul Moldovei până la 1812, cu substituirea atribuțiilor domnitorului cu atribuții date în competența guvernatorului.

La nivel local în județe justiția nu era separată de administrație și era exercitată de ispravnicii județelor care astfel cumulau atât atribuțiile administrative, cât și judecătorești. [81, p.199] Competența materială a ispravinicilor era limitată în domeniul penal la infracțiuni mai puțin grave, iar pentru cazurile de infracțiuni grave ca omuciderea, tâlhăria, furtul trebuiau să facă doar primele cercetări, adică se păstrase ordinea anterioară, existentă în Principatul Moldovei.

Această organizare judecătorească a fost menținută până în 1818, când în conformitate cu noul act normativ, Așezământul înființării regiunii Basarabia, justiția locală urma să fie exercitată de judecătoriile județene, fiecare fiind compusă dintr-un judecător și doi membri aleși din nobili de către nobili și confirmați prin decizia guvernatorului plenipotențiar al Podoliei. Din competența materială a judecătoriei județene erau excluse infracțiunile comise de nobili și funcționari publici, care erau deferiți judecății de către Consiliul Suprem al Basarabiei înființat prin legea din 1818. Curtea Civilă a Basarabiei examina acele dosare civile care aveau ca obiect acțiuni extinse în mai mult de un județ ori dacă aduceau atingere intereselor patrimoniale ale statului. În plus, Curtea Civilă și Curtea penală erau și instanțe de apel pentru judecătoriile județene, deci ele constituiau al doilea grad de jurisidicție. Componența lor era determinată de numirea de către țar a președinților celor două Curți și a unui consilier din cei patru consilieri. Ceilalți trei consilieri erau aleși pe termen de 3 ani de către nobilime și aprobați de guvernator. [134, p.92]

Consiliul Suprem al Basarabiei înființat prin legea din 1818 era ca instanță de fond pentru infracțiunile săvârșite de nobili și funcționari și ca instanță de apel pentru deciziile Curții Civile și a celei penale. Deciziile Consiliului Suprem pe dosarele penale erau înaintate de guvernatorul civil al Basarabiei, Ministerului Justiției pentru a fi aprobate sau nu de Consiliul de Stat ori chiar de împărat. Competența judiciară a Consiliului Suprem a fost în scurt timp și treptat limitată, până când în 1826 i-au fost în general retrase funcțiile judiciare care au fost transmise Senatului Imperiului Rus.

Consiliul Suprem era organ cu atribuții executive și judecătorești și era compus din 11 membri, dintre care 5 erau numiți de coroană – rezidentul plenipotențiar, general guvernatorul Podoliei; guvernatorul civil; vice-guvernatorul; președinții Curții Civile și președintele Curții Penale, iar 6 membri erau aleși de nobilime dintre nobili și confirmați de rezidentul plenipotențiar. [7, p.35-36] Din 1828 toate organele ce înfăptuiau justiția aveau ca limbă oficială limba rusă, deși marea majoritate a justițiabililor nu cunoașteau această limbă.

În Basarabia au activat și judecătoriile țărănești instituite prin Regulamentul din 1834 cu privire la sătenii liberi din Basarabia. În fiecare voloste (ocol) se instituia o judecătorie de voloste compusă din conducătorul volostei, starostele satului de baștină al reclamantului sau

pârâtului și 10 țărani de bună-credință aleși de săteni în fiecare an. Aceste judecătorii funcționau doar pentru țărani și pentru a soluționa contravențiile și litigiile cu valoare mică (în primul caz – 10 ruble, în al doilea – 50 ruble). În Basarabia au mai activat Judecătoria Comercială pentru litigii comerciale, Tribunalul de Conștiință ce examina litigii dintre rude și alte cauze rezultate din întâmplări nefericite. [79, p.39] În orașe atribuții administrative și judiciare aveau magistraturile, o competență judiciară limitată avea și Dicasteria din Chișinău care examina infracțiunile de concubinaj, încheierea celei de a patra căsătorii, adulterele și infracțiunile săvârșite de slujitorii bisericești, cu excepția celor mai grave, pentru care mai întâi Dicasteria trebuia să retragă titulatura bisericească bănuitului, după care acesta era trimis în justiția laică. [7, p. 111]

Se poate observa că în Basarabia, ca și în întregul Imperiu Rus, justiția era organizată în funcție de apartenența socială a justițiabililor : nobili, slujitori ai bisericii, orășeni, țărani. Marea majoritate a țăranilor erau cei băștinași, așezați pe pământurile nobililor, iar țăranii statului era o categorie nouă înființată de țarism din țăranii strămutați din alte gubernii ale Imperiului Rus și așezați cu traiul în Basarabia. Pentru aceștia din urmă erau înființate așa numitele tribunale zemstviale inferioare ce nu erau tribunale în adevăratul sens al cuvântului ci doar, pe lîngă atribuțiile executive, polițienești, aveau și unele atribuții judiciare – examinarea litigiilor mărunte și a contravențiilor săvârșite de țăranii de stat. Din 1837 aceste organe au fost redenumite tribunale zemstviale și erau compuse din ispravnicul zemstvial și un asesor superior, ambii aleși de nobilime și confirmați de guvernator și doi asesori, aleși de țăranii de stat. [79, p.37]

Guvernanții din Imperiul Rus au conștientizat că imperiul nu poate să se dezvolte în continuare fără a implementa unele reforme în domeniile strategice ale statului și în acest sens, unul din domeniile care aveau nevoie stringentă de schimbări era domeniul organizării judecătorești. Un alt eveniment care a servit drept motiv de implementare a reformei judiciare a fost începutul reformei sociale din Imperiul Rus. Vechiul sistem judecătoresc contravenea necesităților impuse de noile relații sociale apărute, el se afla înrt-o dependență totală de organele administrației publice, care se implicau în emiterea hotărârilor judecătorești.

A doua jumătate a secolului al XIX-lea se caracterizează printr-o dezvoltare continuă în cadrul Imperiului Rus a relaţiilor capitaliste care distrugeau relaţiile feudale existente. Instituţia şerbiei parcurgea perioada unei crize profunde care s-a intensificat după înfrîngerea Rusiei în timpul războiului din Crimeia. La sfârşitul anilor 50 ai secolului al XIX-lea guvernul ţarist s-a pomenit în imposibilitatea utilizării vechilor metode de administrare, fapt ce a condiţionat scăderea bruscă a autorităţii puterii de stat. Întreg sistemul organelor locale şi centrale de conducere, precum şi cel al forţelor armate şi al organelor de poliţie manifestau o incapacitate de lucru, devenită evidentă pentru toţi. Cu toate acestea, nici una din structurile evidenţiate nu se

afla într-o astfel de situaţie deplorabilă caracteristică sistemului judecătoresc. Senatorul rus C. N. Lebedev constata că persoana care la acele timpuri a cunoscut sistemul judiciar rusesc se putea îmbolnăvi şi tulbura – atât era de insuportabil. [228, p. 43]

Nerespectarea actelor normative, birocraţia, incompetenţa persoanelor implicate în realizarea justiţiei au generat fenomenul lipsei totale de protecţie a persoanei. La baza elaborării reformei judecătorești au stat în primul rând evenimentele istorice din cadrul Imperiului Rus, precedenta exercitare a justiției pe acel teritoriu, care a scos la iveală multe lacune din cadrul sistemului judecătoresc și neconcordanțe dintre reglementările juridice ce se aplicau de autorități și relațiile sociale deja existente la acea perioadă. La fel, nu putem neglija și influența reformelor din domeniu, elaborate deja de statele europene la acel moment.

Pentru Imperiul Rus speranța modificării sistemului judiciar și social-economic apăruse odată cu venirea la putere a lui Alexandru al II-lea. [83, p. 35] Având în vedere aceste realităţi, a devenit evidentă necesitatea realizării unei reforme judecătoreşti. Asfel, atât criza socio-politică, cât şi cea financiară care se puteau răsfrânge negativ nu doar în interiorul ţării, ci şi asupra securităţii statului şi a prestigiului pe plan internaţional, precum şi reforma socială din 1861, care a condus la schimbarea statutului juridic a unui număr de 22 mln. țărani, care au devenit liberi, au condiţionat organizarea de către Alexandru al II-lea la 19 octombrie 1861 a unei comisii din cadrul căreia făceau parte 48 de iluştri jurişti şi funcţionari de stat. Aceasta avea drept scop crearea conceptului unui sistem judiciar care ar corespunde relaţiilor capitaliste, asigurându-se astfel, viabilitatea sistemului judecătoresc şi a justiţiei în general. Se preconiza implementarea principiilor egalităţii părţilor raporturilor juridice, inviolabilitatea persoanei şi a proprietăţii după modelul unor ţări avansate precum Franţa, Anglia, Germania.

Un rol important în cadrul acestei comisii l-a avut cunoscutul jurist, ministrul Consiliului de Stat Zarudnii S. I., sub conducerea căruia în 1862 au fost elaborate principiile fundamentale ale noii organizări judecătoreşti şi ale noii proceduri judiciare.

Pentru procedura judiciară civilă se stabilea:

1. separarea puterii judecătoreşti de cea executivă;
2. soluţionarea pricinilor civile de către judecătoriile de pace, tribunale, curtea de apel, curtea de casaţie;
3. includerea în competenţa judecătoriilor de pace a acţiunilor cu valoare mică, care datorită specificului puteau fi soluţionate în teritoriu şi nu erau însoţite de necesitatea determinării dreptului de proprietate asupra unui imobil;
4. examinarea fondului pricinii civile cel mult în două instanţe de judecată;

5. examinarea în prima instanţă de către tribunal a tuturor pricinilor, care nu ţineau de competenţa judecătoriilor de pace, toate deciziile acestuia fiind pasibile de apel în cadrul curţii de apel;

6. soluţionarea de către curtea de apel a tuturor pricinilor în care existau hotărâri definitive, acestea fiind ulterior pasibile de casaţie doar în anumite cazuri prevăzute de lege;

7. prezentarea de către procurori a încheierilor prealabile în pricinile care aveau tangenţe cu interesele vistieriei şi în alte cazuri stabilite de lege;

8. realizarea discursului în cadrul şedinţelor de judecată publice nu de către secretar, ci de către unul din membrii instanței, căruia i-a fost încredinţată examinarea pricinii;

9. examinarea cererilor de casaţie era dată în competenţa unei singure instanţe în cadrul întregului imperiu şi anume Curtea de Casaţie din cadrul Senatului;

10. instituirea reprezentanţilor împuterniciţi pentru protecţia drepturilor persoanelor aflate în litigiu, în cazul în care acestea nu se puteau prezenta personal în proces;

11. executarea hotărârilor judecătoreşti ţinea de competenţa unor executori judiciari.

Pentru procedura judiciară penală se stabilea:

1. acuzarea se separă de puterea judecătorească;

2. acuzarea este susţinută de procurori care sunt obligaţi să descopere infracţiunile şi să urmărească persoanele vinovate;

3. puterea judecătorească aparţine judecătoriilor de pace, tribunalelor, curţilor de apel, curţii de casaţie;

4. fiecare pricină urmează a fi examinată în cel mult două instanţe de judecată;

5. examinarea şi soluţionarea pricinilor în cazul infracţiunilor mai puţin grave ţine de competenţa judecătoriilor de pace;

6. în pricinile ce nu ţin de competenţa judecătoriilor de pace funcţia anchetei preliminare se pune pe seama poliţiei, iar ancheta propriu zisă se realizează de către anchetatori, sub supravegherea exclusivă a procurorului;

7. cauzele indicate la punctul șase se soluţionează de către tribunale;

8. în cazul infracţiunilor grave determinarea vinovăţiei sau nevinovăţiei persoanei ţine de competenţa juraţilor;

9. apărarea inculpatului este încredinţată avocaţilor;

10. pedeapsa este determinată de către instanţa de judecată, doar după audierea procurorului;

11. Curtea de Apel examinează cauzele penale la cererea învinuitului şi părţii vătămate şi în baza protestului procurorului. Totodată, nu sunt supuse revizuirii de către Curtea de Apel, hotărârile curţii cu juraţi cu referire la vinovăţia sau nevinovăţia persoanei;

12. în cazul unor cauze penale importante membrii curţii de apel pot participa la examinare în cadrul şedinţelor tribunalelor împreună cu curtea cu juraţi;

13. sentinţele judecătoreşti definitive pot fi anulate doar în ordine de casaţie;

14. judecătoria de casaţie (departamentele de casaţie ale Senatului) examinează sentinţele penale definitive la cererea persoanelor condamnate şi a părţii vătămate sau în baza protestelor şi prezentărilor procurorului. [221, p. 47]

În cadrul reformei se preconiza să fie reflectate şi principiile de bază ale procedurii şi organizării judecătoreşti:

- separarea puterii judecătoreşti de cea administrativă;
- inviolabilitatea judecătorilor şi anchetatorilor;
- instituirea avocaturii;
- oralităţii şi contradictorialităţii;
- eligibilitatea judecătorilor de pace;
- aprecierea liberă a probelor.

Dar aceste principii noi se loveau de rezistența unui număr impunători de funcționari țariști care militau pentru păstrarea unor principii din vechiul sistem:

- participarea la proces a reprezentanţilor stărilor;
- judecarea separată a persoanelor oficiale;
- păstrarea judecătoriilor duhovniceşti ş. a.. [89, p. 108-109]

După aprobarea principiilor noi de către țarul Alexandru al II-lea, acestea au fost publicate, apoi trimise, pentru a fi discutate şi apreciate, instanţelor judecătoreşti, universităţilor, unor juriști de peste hotare, fiind puse ulterior la baza noilor regulamente judiciare. [133, p. 32]

Aceste patru regulamente (*Ucerejdenie sudebnîh ustanovlenii*- Regulamentul privind organizarea instituțiilor judecătorești; *Ustav ugolovnogo sudoproizvodstva*- Regulamentul de procedură penală; *Ustav grajdanscogo sudoproizvodstva* - Regulamentul de procedură civilă; *Ustav o nacazaniah nalagaemîh mirovîmi sudiami*- Regulamentul cu privire la pedepsele aplicate de judecătorii de pace) au fost aprobate de împărat la 20 noiembrie 1864. Principalele prevederi incluse se refereau la organizarea judecătorească, la modul de pornire şi desfăşurare a proceselor penale şi civile, la avocatură, notariat, curte cu juraţi, etc. De asemenea, în baza acestor acte s-a introdus un sistem judecătoresc, structurat în două categorii de instanţe: judecătorii generale (a coroanei) şi judecătoria de pace. Judecătoria coroanei avea două instanţe: instanţa de gradul I, ce trebuia să activeze în district (ocrug), şi instanţa de gradul II, reprezentată de Curtea de Apel, ce trebuia să activeze pe un teritoriu care întrunea câteva districte (ocruguri) judecătoreşti. [102, p. 49]

Deşi reforma judecătorească nu a fost realizată în întreg Imperiul Rus concomitent, din momentul aplicării prevederilor regulamentelor respective în principalele gubernii ruseşti, s-a pus problema realizării ei şi în Basarabia.

În acest context, în august 1865 preşedintele Curţii Civile a regiunii Basarabia Djuncovschi A. a transmis o scrisoare oficială ministrului justiţiei Stoianschi N., care conţinea câteva remarce din punct de vedere a practicii procedurale civile care demonstrau necesitatea înfăptuirii reformei judecătoreşti. [196, p. 138] Această scrisoare a fost alcătuită din cinci părţi. În prima parte autorul arată necesitatea realizării imediate a reformei judecătoreşti în regiunea Basarabia, argumentând în primul rând prin existenţa unui haos în sistemul judecătoresc la acea etapă. Un alt motiv era amplasarea geografică a Basarabiei şi anume: fiind vecină cu statele europene, băştinaşii aveau posibilitate să cunoască şi alte sisteme judecătoreşti, care aplicau nişte principii de activitate mai progresiste. Aceasta i-a făcut să solicite efectuarea unor schimbări şi în sistemul judecătoresc basarabean. La fel şi cetăţenii statelor europene, veniţi în Basarabia, se confruntau cu unele probleme de ordin juridic, nefiind mulţumiţi de regulile existente. Un alt subiect care a fost abordat în această scrisoare, se referea la soarta dosarelor deja existente. A. Djuncovschi insista asupra faptului că două sisteme judecătoreşti nu pot exista concomitent din mai multe motive. În primul rând, se încalcă principiul judecării cauzelor de către acelaşi sistem judecătoresc. De asemenea, din punct de vedere financiar ar fi foarte costisitor de menţinut în aceeaşi perioadă două sisteme judecătoreşti. În continuare, autorul scrisorii evidenţiază că odată cu instituirea noilor organe judecătoreşti toţi specialiştii de talie înaltă se vor transfera în aceste structuri, iar vechile organe vor rămâne practic fără specialişti în domeniu. În baza acestor relatări autorul scrisorii propune desfiinţarea vechilor organe judecătoreşti şi transmiterea tuturor dosarelor nesoluţionate până la acel moment, instanţelor noi create. Pentru micşorarea numărului dosarelor se propune realizarea următoarelor acţiuni: examinarea pricinilor într-un termen mai rezonabil; eliberarea organelor judecătoreşti de alte obligaţiuni; interzicerea transmiterii dosarelor de către instanţele superioare spre reexaminare; suplinirea cu specialişti în domeniu, trimiterea reprezentanţilor Ministerului Justiţiei în judecătorii.

Un alt reprezentant al puterii de stat, care susţinea efectuarea reformei judecătoreşti în Basarabia a fost procurorul Artimovschii-Gulac. Pe lângă alte argumente, acesta propune mărirea numărului anchetatorilor de la 16 la 24, în scopul eficientizării procesului de examinare a dosarelor. De asemenea, avînd în vedere specificul amplasării geografice a regiunii, propunea instituirea a două tribunale. Această idee a fost susţinută de întreaga comisie responsabilă. [86, p. 22]

Deşi la prima vedere s-ar părea că toţi reprezentanţii statului susţineau implementarea reformei judecătoreşti în Basarabia, o analiză mai detaliată a doctrinei evidenţiază contrariul.

Astfel, guvernatorul regiunii considera inoportună implementarea integrală, pe plan local, a prevederilor celor patru regulamente din 1864. Acesta propunea revizuirea reglementărilor referitoare la judecătoriile de pace, susţinând că ele nu-şi vor exercita corespunzător obligaţiile. În acelaşi context, propune de a nu aplica în Basarabia principiile separării puterii judecătoreşti de cea administrativă şi al eligibilităţii membrilor judecătoriilor de pace. [196, p.144] Poziţia guvernatorului se explică prin faptul, că dorea consolidarea centralizării şi a propriilor puteri, din acest motiv, posibil, că nu considera oportună împărţirea puterii sale cu cea judiciară. Aceste propuneri nu şi-au găsit însă susţinerea, însăşi guvernatorul general al Novorosiei şi Basarabiei fiind împotrivă.

După toate discuţiile pro şi contra înfăptuirii reformei judecătoreşti în Basarabia, la 22 aprilie 1869 chestiunea a fost clarificată definitiv printr-o hotărâre a Consiliului de Stat cu privire la realizarea reformei judecătoreşti în Basarabia. În acest act erau expuse principalele reguli necesare de a fi respectate pentru efectuarea reformei:

1. Regulamentele din 20 noiembrie 1864 se vor aplica în Basarabia în strictă conformitate cu Instrucţiunea din 19 octombrie 1865 şi regulile suplimentare ale acesteia din 10 martie 1869 cu privire la modul de finisare a proceselor examinate în cadrul vechiului sistem judecătoresc.

2. Structurile judecătoreşti se vor crea, iar anchetatorii şi executorii judiciari se vor numi în cadrul statelor de personal.

3. Odată cu începerea activităţii noilor instanţe, funcţiile din cadrul vechilor structuri şi în special, funcţiile de procuror al regiunii, *oblastnîh i uezdnîh streapcih* (agenți judiciari, un fel de ajutori ai procurorului, ce aveau grijă de locurile de detenție și de interesele patrimoniale ale visteriei statului) se vor reduce. [268]

Astfel, odată cu implementarea în Basarabia a noilor regulamente judiciare, vechile structuri au fost desfiinţate, creîndu-se Tribunalul Chișinău, hotărârile căruia puteau fi atacate în fața Curţii de Apel din Odesa.

Realizarea acestei reforme a fost determinată şi de neconcordanţa dintre prevederile normative locale şi noile condiţii socio-economice de dezvoltare ale regiunii. Astfel, modificarea procedurii judiciare în concordanţă cu prevederile regulamentelor din 20 noiembrie 1864 presupunea şi realizarea altor modificări în legislaţie. În acest context, conchidem că una dintre premisele reformei judecătoreşti din Basarabia a constituit-o dorinţa de implementare mai grabnică a legislaţiei Imperiului Rus, fapt ce condiţiona neglijarea legilor locale. Până la realizarea reformei judecătoreşti, în Basarabia erau utilizate următoarele izvoare ale dreptului civil, considerate de Consiliul Suprem al Basarabiei ca legi locale: Hexabiblul lui Armenopol din 1345, Manualul de legi a lui Andronache Donici publicat în 1814, Sobornicescul Hrisov al

domnitorului Alexandru Mavrocordat din 1785, Regulamentul privind înființarea regiunii Basarabia din 1818, iar în cazul insuficienței reglementărilor locale se aplica legislația Imperiului Rus. [5, p. 91]

În procesul de implementare a propriilor reglementări legale, Imperiul Rus urmărea și scopul de menținere în cadrul procedurii de judecată a limbii ruse, care a fost declarată limbă oficială unică pentru instanțele de judecată încă din 1828. [243, p. 39] Deși la momentul realizării reformei, juriștii băștinași au propus inlocuirea limbii ruse cu cea moldovenească, autoritățile de stat și în special, guvernatorul general al Novorosiei și Basarabiei nu a susținut această propunere, pe motiv că exista o insuficiență de cadre în domeniu, cunoscătoare de limbă moldovenească, adăugând motivul absenței traducerilor majorității actelor normative ruseşti aplicabile în Basarabia. [157, p 521]

La baza reformei judecătorești a fost pusă ideea legalității. Justiția lua forme noi, iar principiul egalității tuturor în fața legii tindea să înlăture din viața statului rusesc elementele despotice, bazate pe situația specială și tratamentul privilegiat al nobilimii. [77, p. 140-141]

Reforma judecătorească efectuată atât în Basarabia, cât și în întreg Imperiul Rus s-a bazat pe experiența statului rus și a altor state europene. Doctrinarul rus I. Foinițchi scria că în cadrul sistemului judiciar rusesc nou format se conțin asemănări din cadrul sistemului englez, francez, însă, totodată, nici un regulament nu poate fi recunoscut nici de origine engleză, nici franceză, fiecare din ele fiind coraportat la realitatea existentă în țară. [238, p. 51]

În concluzie, evidențiem că la baza realizării reformei judecătorești în Basarabia au stat următoarele premise:

• necesitatea aplicării principiilor separării puterii în stat;

• apariția relațiilor sociale cu caracter modern;

• necesitatea coraportării sistemului judiciar din Basarabia cu cel din Imperiul Rus;

• dorința de a înlocui totalmente legislația locală cu cea a Imperiului Rus;

• necesitatea organizării unor instituții competente de a examina cauzele simple într-o procedură mai rapidă și cu minimum de formalități.

Reforma judecătorească deși a avut ca principal scop modernizarea organelor judecătorești și a principiilor de realizare a justiției, a păstrat parțial caracterele perioadei precedente. Totuși, această reformă a constituit un pas înainte în coraportarea organelor judecătorești la relațiile sociale noi apărute în acea perioadă.

Referindu-ne la judecătoriile locale, ar fi benefic să începem cu relatarea unor opinii ce țin de modalitățile de formare a judecătoriilor de pace, discutate încă până la înfăptuirea reformei. Guvernatorul civil, baronul Velio, încă anterior efectuării reformei a propus ca judecătorii din Judecătoriile de pace să fie numiți de stat. Iar Guvernatorul General al Novorosiei

şi Basarabiei era împotrivă, argumentând că această prevedere intra în contradicţie cu unele principii şi anume separarea puterii în stat, dreptul de a alege.

Judecătorii de pace erau comparaţi cu reprezentanţii statului aleşi de către popor care erau investiţi cu atribuţii judecătoreşti, ca de exemplu, primarul.

În consecință, în baza reformei, s-au format următoarele instanţe de judecată locale:

1. Judecătoriile de pace
2. Congresul judeţean al judecătoriilor de pace.

În concluzie, menționăm că deși în a II-a jumătate a secolului al XIX-lea Basarabia se afla sub dominația Imperiului Rus, totuși necesitatea reformei judecătorești, deși cu întârziere comparativ cu Principatul Moldovei cu câteva decenii, a fost conștientizată și au fost proclamate principii importante în baza reformei din acea perioadă, cum ar fi principiul egalității, echității, separării puterii în stat, inviolabilității judecătorilor şi anchetatorilor.

2.5. Concluzii la capitolul II

1. În contextul principiului separării puterilor în stat, menţionăm că puterea judecătorească se manifestă faţă de celelalte două puteri ca un factor de limitare a puterii legislative şi executive, ea se poziţionează între cele două, echilibrându-le şi temperîndu-le tendinţa spre abuzuri. În plan epistemologic conceptul puterii judiciare se deosebeşte de cel al sistemului judiciar, fiindcă sistemul judiciar reprezintă construcţia internă a puterii judiciare, astfel încât este un concept derivat de la cel al puterii judiciare.

2. Organizarea şi funcţionarea justiţiei moderne se bazează pe anumite principii, care în literatura de specialitate sunt prezentate într-o modalitate variată de opinii, iar această varietate are ca rezultat perceperea justiției moderne ca un fenomen polivalent. Principiile justiţiei pot fi divizate în două grupuri: Principii generale care se atribuie tuturor ramurilor puterii (deci, inclusiv, şi celei judiciare) şi speciale, care se referă doar la puterea judecătorească. Unii autori socot că principiile speciale pot fi divizate în 3 grupuri: 1. principii ale organizării justiţiei (sistemului de organe) 2. principii ale funcţionării justiţiei; 3. principii referitoare la statutul judecătorilor.

3. Ca principii ale justiţiei, actualmente, specialiştii au înaintat următoarele principii: egalitatea în faţa legii şi a instanţelor, independenţa justiției, instituirea dublului grad de jurisdicţie şi dreptul de a face apel, instituirea juraţilor în materie penală, simplificarea organizării judiciare, profesionalismul magistraţilor. Principiul egalităţii în faţa legii şi a justiţiei a fost unul din primele asupra căruia şi-au canalizat energia elitele politice la începutul perioadei moderne, fiindcă anume inegalitatea era cel mai clar percepută de majoritatea populaţiei discriminate anterior.

4. Independenţa justiţiei ca independenţă a instanţelor, dar şi a magistraţilor, poate fi afectată de posibilităţile celorlalte două puteri de a o influenţa şi deci, ea se impune, în primul rând, faţă de alte organe ale statului din celelalte două ramuri ale puterii, dar şi din interiorul puterii judecătoreşti, de către judecătorii de la instanţele superioare. Independenţa justiţiei trebuie privită şi faţă de alţi factori, cum ar fi: opinia publică a societăţii, a comunităţii, faţă de persoane influente politic sau/şi economic, faţă de orice organizaţie, dar şi faţă de sine însuşi, faţă de propriile prejudecăţi ale judecătorului.

5. Pe teren național este posibil de observat unele premise și începuturi de modernizare a justiției ce au fost expuse de reprezentanții elitelor politice și intelectuale naționale (domnitor, dregători, oameni cărturari ai vremii), ceea ce denotă o implicare națională în reformarea justiției. Reformele lui Constantin Mavrocordat și apoi Regulamentele organice au realizat o consacrare a principiilor moderne de egalitate în fața justiției, fiind create organe judiciare ce puteau fi sesizate de oricine, indiferent de originea lui socială. Au fost prevăzute și posibilități mai simple și facile pentru soluționarea litigiilor de o valoare mică. Într-o formă incipientă a fost introdusă inamovibilitatea judecătorilor și înaintate exigențe față de nivelul moral și intelectual al judecătorului. Aceste elemente inovatoare serveau ca premise pentru modernizarea justiției naționale.

6. După anexarea în 1812 a Basarabiei la Imperiul Rus acele elemente modernizatoare începute prin reformele lui C.Mavrocordat au fost întrerupte pe teritoriul Basarabiei (deși ele au continuat în Principatul Moldovei), și doar în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, odată cu dezvoltarea relațiilor capitaliste, care distrugeau relaţiile feudale existente s-a purces la reforme. Anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus a dus nu numai la discriminare națională, la separare artificială de arealul național românesc, dar și la îndepărtarea Basarabiei de procesul de modernizare a vieții publice, inclusiv a domeniului judiciar. În opinia noastră ca dovezi în acest sens servesc mai multe trăsături negative ale justiției instituite de țarism în Basarabia: inegalitatea în fața justiției în funcție de apartenența socială a justițiabililor, dependența organelor ce judecau de organele puterii executive, caracterul antinațional al politicii de cadre judecătorești, de discriminare națională a băștinașilor basarabeni – toate acestea demonstrează destinul juridic ratat al Basarabiei după anexarea sa la Imperiul Rus.

3. ORGANIZAREA ŞI FUNCŢIONAREA INSTANŢELOR JUDICIARE GENERALE ÎN BASARABIA ÎN A II-a JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-lea - ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-lea

3.1. Organizarea și funcționarea Tribunalului Chișinău

Referindu-ne la noile instanţe judecătoreşti, formate în urma realizării reformei, la atribuţiile şi competenţa acestora, la principiile democratice aplicate în procesul realizării dreptului la justiţie, vom încerca să demonstrăm că şi în acea perioadă au existat unele norme juridice democratice care fiind aplicate ar fi putut avea ca rezultat respectarea drepturilor omului. Totodată, precizăm că nu trebuie să negăm sau să idealizăm normele juridice existente pe parcursul istoriei, ci întotdeauna trebuie să analizăm atent, pentru a alege ce ar fi benefic pentru etapa actuală, iar în unele cazuri precedentele istorice ne-ar ajuta să evităm nişte situaţii imprevizibile.

Începerea activităţii noilor instanţe judecătoreşti a fost stabilită pentru 20 decembrie 1869. Deschiderea noilor instanţe a fost încredinţată preşedintelui Curţii de Apel din Odesa.

La momentul expirării termenului, în Chişinău au început să vină noi specialişti, care trebuiau să-şi continuie activitatea în cadrul instanţelor judecătoreşti noi formate.

În urma realizării acestei reforme în Basarabia s-au format două tipuri de instanţe judecătoreşti:

1. judecătorii generale
2. judecătorii locale.

În calitate de instanţe judecătoreşti generale a fost instituit Tribunalul Chișinău (pe lângă care activa curtea cu juraţi) şi Curtea de Apel. La rândul lor instanţele judecătoreşti locale erau reprezentate de judecătoriile de pace şi Congresul judeţean al judecătoriilor de pace. [88, p. 100]

Senatul apare ca instanţă superioară de casaţie pentru toate tipurile de instanţe judecătoreşti.

De asemenea, în acea perioadă, adică după realizarea reformei judecătoreşti, s-au păstrat şi unele instanţe de judecată cu competenţă specială: judecătoriile duhovniceşti, judecătoriile militare, judecătoriile de voloste, judecătoriile comerciale. [156, p. 365] Ne dovedeşte acest fapt Regulamentul privind continuarea activităţii Judecătoriei comerciale din Basarabia, prin care ministrul justiţiei propune permiterea activităţii temporare a Judecătoriei comerciale din Basarabia, până se va hotărî soarta tuturor Judecătoriilor comerciale din Imperiul Rus.

Tribunalul Chișinău şi-a început activitatea cu punerea pe rol a cauzelor restante, rămase neexaminate de către instanţele vechi: Curtea Civilă şi Curtea Penală a regiunii Basarabia.

Tribunalul Chişinău examina toate cauzele care nu puteau fi soluționate de către Judecătoriile de pace.

Chiar şi după efectuarea tuturor reformelor în cadrul Imperiului Rus, existau neconcordanţe. De exemplu, organizarea judecătorească nu coincidea cu organizarea administrativ-teritorială, din acest motiv Tribunalul Chișinău din Basarabia a fost inclus în circumscripţia Curţii de Apel din Odesa.

3.1.1. Componenţă și competenţă a Tribunalului Chișinău

Ținând cont de cele menționate anterior și anume evidențierea acelui sistem judecătoresc format în urma reformei, în calitate de instanță judecătorească generală poate fi evidențiat Tribunalul Chișinău (*Кишиневский окружной суд, tradus în unele lucrări și ca Judecătoria districtuală*). În calitate de bază legală a formării acestor instanțe a servit Reg. inst. Jud. din 1864. [276, p. 40]

Astfel potrivit art. 77-80, Tribunalele erau clasificate în patru categorii:

a) Tribunalele de categoria întâi activau în capitale și erau formate din șase departamente;

b) Tribunalele de categoria doi erau formate din trei departamente;

c) Tribunalele de categoria trei erau formate din două departamente;

d) Tribunalele de categoria patru nu erau împărțite în departamente. [219, p. 400]

Regula generală de constituire a Tribunalelor era ca în fiecare gubernie să se formeze minimum câte unul. În calitate de indiciu de bază a stabilirii numărului de tribunale în fiecare gubernie a servit numărul populației, așezarea geografică și numărul de dosare examinate anterior în acea gubernie. Ținându-se cont de acești indici, adică de numărul populației și suprafața de 468 de verste pe care era amplasată Basarbia, procurorul Basarabiei Artimovskii-Gulac, propunea de a se înființa două tribunale:

• Tribunalul Chișinău, care trebuia să activeze pentru patru județe: Chișinău, Akkerman, Bender și Orhei;

• Tribunalul de Bălți, competența căruia trebuia să se răsfrângă asupra a trei județe: Bălți, Soroca și Hotin. [83, p. 56]

La momentul stabilirii numărului de Tribunale pentru întreg imperiu nu s-a ținut cont de această propunere și la 20 decembrie 1869 a fost deschis Tribunalul Chișinău, care ar fi trebuit considerat de primul nivel, fiindcă era deschis în Chișinău și era unicul pentru Basarabia.

Tribunale de rangul doi, trei și patru puteau activa doar în guberniile unde erau formate mai multe tribunale. Astfel, nu este consecventă opinia Consiliului de Stat Înalt aprobată (de țar) potrivit căreia Tribunalul Chișinău urma să fie de rangul doi, deși era unicul Tribunal pentru Basarabia. [268] Deci, în sprijinul opiniei că Tribunalul Chișinău era de rangul doi este opinia Consiliului de Stat și structura Tribunalului din 3 departamente, iar ca argumente a rangului întâi al Tribunalului – că avea sediul în capitala regiunii și era unicul Tribunal pentru regiunea Basarabiei. Se vede că primele au prevalat asupra celorlalte argumente, astfel încât Tribunalul Chișinău apare în actele normativ-juridice ca instanță de rangul doi.

Tribunalul Chișinău a fost format din 3 departamente cu 6 secțiuni: 3 secțiuni judecau cauzele civile, 2 secțiuni – cauzele penale, o secțiune – cauze de natură administrativă. În fruntea Tribunalului Chișinău era un președinte, care concomitent conducea cu un departament. Se practica transferul judecătorilor dintr-un departament în altul. Ceremonia de deschidere a lucrărilor Tribunalului de Chișinău cât și a altor instanțe de judecată din Basarabia, prevăzute de noile regulamente ale instanțelor judecătorești a fost încredințată președintelui Curții de Apel din Odesa. [91, p. 80]

În literatura presovietică rusă şi cea sovietică a fost exprimată o opinie favorabilă asupra caracterului reformei judecătoreşti din Imperiul Rus, promovate în conformitate cu Regulamentele judiciare din 1864.

Regimul politic al Imperiului Rus era unul autoritar, întrucât puterea supremă legislativă şi executivă se concentra în mâinile împăratului (ţarului). În Imperiu nu era promovat principiul separaţiei puterilor, totodată Regulamentele judiciare din 1864 au instituit independenţa justiţiei, prin aceasta înţelegându-se, în primul rând, independenţa judecătorilor faţă de administraţie ca principiu fundamental al exercitării justiţiei. Realizarea acestui principiu însemna construirea unor raporturi de tip nou între organele judiciare şi celelalte organe ale puterii de stat, dar şi raporturi cu instanţele judecătoreşti ierarhic superioare. O regulă importantă în vederea consacrării independenței judecătorești era înserată în art. 248 Reg. inst. jud. despre incompatibilitatea funcției de judecător cu oricare altă funcție în stat ori în serviciul public, cu excepția celor de onoare și neremunerate. Li se interzicea judecătorilor să ia parte în constituirea și funcționarea întreprinderilor comerciale și industriale.

Art.148 interzicea ca judecătorii ce erau în relații de rudenie să activeze în cadrul acelorași complete de judecată – în cazul rudelor pe linie directă – fără limitarea gradelor de rudenie, iar în cazul rudeniei colaterale – până la al patrulea grad, adică frații, surorile; nepoții de frate, de soră; mătușile, unchii; nepoții, nepoatele; bunicii. În cazul rudeniei prin alianță se considera interzisă aflarea în cadrul aceluiași complet de judecată a rudelor soției judecătorului – frați, surori; nepoți, nepoate de frate, de soră.

În calitate de condiţie definitorie a independenţei judecătorilor era reglementată inamovibilitatea judecătorilor, care se baza pe recomandarea acestora de către Ministrul Justiţiei, iar numirea (aprobarea) ţinea de competenţa împăratului. Inamovibilitatea era definită de I. Foiniţki ca dreptul judecătorului de a rămâne în funcția de judecător și a fi asigurat material corespunzător funcției indiferent de voința autorităților de stat cărora le aparține dreptul de numire a judecătorilor. [287, p.338]

Inamovibilitatea este privită ca o condiție obligatorie a exercitării funcției judiciare, pentru că așa, cum arăta unul din autorii consacrați ai doctrinei presovietice ruse: "Cine dispune de soarta judecătorilor, dispune și de deciziile lor". [279, p. 143] Inamovibili urmau să fie : Președinții și judecătorii instanțelor judecătorești generale și anchetatorii judiciari. Numai că în condițiile Imperiului Rus s-au găsit mijloace de a ocoli acest principiu, în primul rând, cu privire la anchetatorii judiciari. În scurt timp după semnarea celor patru Regulamente a fost introdusă funcția anchetatorului judiciar interimar care nu era inamovibil și putea fi numit și destituit oricând.

În identificarea candidaturilor un anumit rol îl aveau tribunalele şi Curţile de apel care puteau înainta candidaţi. Eliberarea din funcţie a judecătorilor era de competenţa aceloraşi organe care i-au numit şi numai conform sentinţei judecătoreşti de condamnare. Statutul judecătorului era determinat de condiţiile privitor la numire, ordinea numirii şi beneficiile aferente statutului. Regulamentul despre instituţiile judiciare, art. 202 prevedea în calitate de condiţie – studiile superioare sau dovada aplicării pe parcursul exercitării funcției a cunoştinţelor din domeniul juridic fără dovada studiilor în domeniu. Acest fapt a fost condiționat de lipsa la acel moment a cadrelor cu studii superioare. Cunoştinţele practice și studiile caracterizau judecătorul ca persoană erudită, care avea o atitudine corectă, justă faţă de oameni şi faţă de activitatea sa, ce se bucura de respect în societate, ceea ce putea garanta independenţa raţionamentelor.

Din prevederile actelor primare din acea perioadă, şi anume, Regulamentul privind punerea în aplicare a Regulamentelor judiciare din 20 noiembrie 1864 în Basarabia, prezentăm structura tribunalului de Chișinău.

Din cadrul acestei instanţe judecătoreşti făceau parte: – un preşedinte; – 2 adjuncţi ai preşedintelui; – 9 membri; – 3 secretari; – 7 secretari adjuncţi; – 10 executori judiciari; – un procuror; – 8 ajutori de procurori; – 16 anchetatori judiciari; – 1 secretar (al procurorului); – 1 notar. Președintele Tribunalului era numit în funcție de către Senat la propunerea Ministerului de Justiție. [268] Din datele publicate în Adres kalendari de Direcția regională, apoi direcția gubernială Basarabia, iar apoi de Senat am depistat numele Președinților Tribunalului Chișinău pe parcursul anilor - din 1873 până în 1914. Aceștea au fost:

Între anii 1873-1874- F.I.Proskureacov;

Între anii 1875-1884- F.F.Ivanov;

Între anii 1885-1889- I.D.Revuţki;

Între anii 1890-1892- V.I.Bulgakov;

Între anii 1893-1894- B.I.Vitte;

Între anii 1894-1896- E.M.Vasiliev;

Între anii 1897-1901-Klopov A.A,

Între anii 1907-1914- Luzghin S.L. [182, p.97; 183, p.85; 184, p.99; 164, p.615; 165, p.612; 166, p.612; 167, p.643; 168, p.644; 169, p.640; 170, p.640; 171, p.636; 172 p.632; 186 p.632; 173, p.634; 174, p.635; 175, p.625; 185, p.627; 186, p.9; 195 (p.8); 187, p.10; 189, p.10; 190, p.10; 191, p.10; 176, p 139; 177, p.97; 178, p.162]

Același S.Luzghin ca Președinte al Tribunalului Chișinău este depistat din unele acte din 1917, semnate de el (la 15 aprilie 1917 se adresa Ministrului Justiției în calitate de președinte al Tribunalului), inclusiv saluta Sfatul Țării la deschiderea primei ședințe în 21 noiembrie 1917. Cu Luzghin ca președinte al Tribunalului a vorbit V. Erbiceanu venit în calitate de consilier în 1918 la Chișinău. V. Erbiceanu a vorbit cu Luzghin în limba rusă, căci „românește nu înțelegea nici un cuvânt, iar franțuzește știa foarte puțin", deci și după 1914 a continuat să fie președinte al Tribunalului Chișinău. [115, p.35] După numele președinților s-ar putea presupune că nici unul dintre ei nu era băștinaș. Politica țarismului în regiunile naționale urmărea scopul rusificării și înlăturării particularităților naționale, ceea ce s-a exprimat direct în politica de cadre. După cum afirmă profesorul polonez A.Korobowicz, posturile de Președinte a Tribunalelor, Președinte a Curților de Apel și de procurori trebuiau în mod obligatoriu să fie ocupate numai de etnici ruși, [233, p. 49] iar materialele de arhivă de la noi indică aceiași situație și în Basarabia.

Cariera judecătorească trebuia să fie precedată de aflarea la slujba de stat un anumit interval de timp (3 ani) în scopul acumulării experienţei şi maturităţii decizionale. Astfel, pe baza datelor ANRM, din 1894 putem urmări promovarea în carieră a judecătorilor și a altor colaboratori ai Tribunalului Chișinău pe parcursul a 10 ani – din 1885 pînă în 1894. Președintele Tribunalului la 1894 E.V.Vasiliev, cu 10 ani în urmă, adică în 1885 era procuror adjunct al Tribunalului Sankt Peterburg, după care timp de 3 ani a fost șef de cancelarie a general gubernatorului de Siberia de Est-Irkutsk, apoi din 1889-1893 – șef de cancelarie a general gubernatorului de Kiev, Podolia și Volîni.

Președiintele adjunct V.K.Kudrevici avea un parcurs judiciar mai consistent, fiind timp de 2 ani, 1885-1886, membru al Tribunalului Odesa, după care în anii 1887-1889 a funcționat ca Președinte adjunct al Tribunalului Koveni ((Lituania), apoi din anul 1890- 1894 – ca președinte adjunct al Tribunalului Chișinău.

Al doilea președinte adjunct, V.A.Lebedințev, de asemenea avea o carieră judecătorească clară și anume : din 1885 și până în 1893 inclusiv, a fost membru al Tribunalului Odesa, iar din 1894 – președinte adjunct al Tribunalului Chișinău.

Membrii Tribunalului Chișinău, judecătorii M.M.Nicoliski, M.A.Kuravițki, M.S.Goleanițki, din 1885 și până în 1894 inclusiv, au fost membri ai Tribunalului Chișinău. Judecătorii M.I.Suprunenco și A.U.Popov au devenit judecători ai Trbunalului Chișinău în 1887 și la 1894 erau în aceiași funcție, după ce timp de doi ani au fost procurori adjuncți (primul al Tribunalului Chișinău, iar al doilea – al Tribunalului Permi).

Judecătorul Tribunalului Chișinău M.A.Gorban a fost numit în această funcție în 1887 după doi ani în care a exercitat funcția de judecător de pace și președinte al congresului județean de pace Koveni (Lituania), iar judecătorul Tribunalului Chișinău din 1891, N.A.Zelenev, a avut timp de 6 ani (1885-1890) anterior numirii în 1891 calitatea de membru al Curții de Apel Arhangelisk. Membrul Tribunalului Chișinău din 1894, M.L.Lihtanski, a funcționat timp de 9 ani precedenți (1885-1893) ca judecător de pace în sectorul Chișinău.

Cele mai multe permutări în carieră au avut 2 membri ai Tribunalului: E. M. Pașcenco și I.A.Baron Ștakelberg. E. M. Pașcenco a fost numit judecător al Tribunalului Chișinău în 1892, după 5 ani de activitate în calitate de anchetator judiciar interimar în județul Kremenciug (1885), în județul Melitopoli (1886), în județul Akkerman (1887), anchetator judiciar interimar a Tribunalului Chișinău (1888-1889), apoi membru județean al Tribunalului Ecaterinoslav timp de 2 ani (1890-1891). I.A.Baron Ștakelberg din 1887 până în 1889 inclusiv a fost funcționar în cancelaria departamentului de Hotărniciri a Senatului, după care în 1890 a fost candidat la funcția de judecător a Curții de apel Moskova, iar în 1891- 1892 - judecător orășenesc în orașul Rjev a Tribunalului Tveri, în 1893- judecător al Tribunalului Sumî, la începutul anului 1894- membru al Tribunalului Saratov, apoi în același an – membru al Tribunalului Chișinău. [23, f. 46-54] Dacă condiția slujbei de stat, în special cea juridică (procurori, anchetatori judiciari, judecători de pace) pentru numirea în funcția de judecător al Tribunalului Chișinău, era în temei respectată, impresionează numărul de transferuri pe teritoriul Imperiului Rus, în diferite părți ale acestuia – din Siberia și până la Marea Baltică.

Condiţia experienței juridice nu era întotdeauna luată în calcul, căci ministrul justiţiei avea posibilităţi mari în alegerea candidaţilor la funcţiile judiciare, fapt care se demonstrează şi prin ignorarea candidaţilor pe care îi propuneau însăşi instanţele care aveau acest drept. Pentru transferul judecătorului dintr-un post în altul sau dintr-o localitate în alta era necesar acordul judecătorului respectiv. Supravegherea activităţii judiciare se făcea prin intermediul:

1. preşedintelui fiecărei instanţe;
2. instanţelor ierarhic superioare;

3. Departamentelor de casaţie ale Senatului Imperiului Rus ;
4. procurorului;
5. Ministrului Justiţiei.

Primele trei forme ale supravegherii corespundeau spiritului reformei de separare a puterii judecătoreşti de celelalte două puteri. Supravegherea din partea procurorului nu era una în sensul adevărat al cuvântului, procurorii activau pe lângă instanţe, dar aveau și obligaţiunea informării ministrului justiţiei despre abaterile în activitatea instanţelor.

Cu referire la supravegherea din partea ministrului justiției, în doctrină a fost exprimată opinia conform căreia aceasta nu era compatibilă cu spiritul reformei. Ministrul fiind reprezentant al puterii executive putea influența cariera judecătorului, având dreptul de a-l transfera sau de a se adresa în Senat în scopul încetării nejustificate (în opinia ministrului) a unei cauze examinate în cadrul Curții de Apel. În final, Senatul, examinând cauza, decidea asupra aplicării sau neaplicării sancțiunii disciplinare. [288, p.30] Considerăm această opinie exagerată, deoarece transferul se putea face doar cu acordul judecătorului, iar abaterea săvârşită de judecător, deşi semnalată de ministru era (sau nu) sancţionată de Senat ca organ judiciar.

Statutul judecătorului trebuie să fie pe măsura demnităţii profesiei şi responsabilităţii pe care orice magistrat şi-o asumă. El se caracterizează inclusiv prin beneficiile pe care le aveau magistrații. Potrivit reformei judiciare, ele erau de două feluri: materiale şi morale. Asigurarea materială era un criteriu important de manifestare a independenţei, acest fapt fiind conştientizat de către structurile de stat la cel mai înalt nivel și fiind condiționat de lipsa altor surse financiare oferite judecătorului.

Existența unui salariu decent garanta în mare parte o activitate corectă și echitabilă a judecătorului. Salariile judecătorilor erau considerate în primii ani după reformă mai mult decât suficiente, chiar considerabile. Regulamentul judiciar stabilea doar limitele: pentru preşedintele tribunalului salariul era de 2500, la care se adăugau încă 2000 ruble pentru cazare și întreținere, suma totală fiind de 4500 ruble; pentru adjunctul său – de 2000 ruble, la care se adăugau încă 1500 ruble pentru cazare și întreținere, suma totală fiind de -3500 ruble; iar pentru membrul Tribunalului – de 1200, la care se adăugau încă 1000 ruble pentru cazare și întreținere, suma totală fiind de -2200 ruble. [276, p. 79]

Pentru funcționarea organelor judecătorești generale din Basarabia au fost stabilite state provizorii de plată, acceptându-se maximumul sumelor : pentru Președinte – 4.500 ruble, adjuncți – 3.500 ruble, membri – 2.200 ruble.

Tabelul Nr. 1

Statele provizorii de plată pentru organele judecătorești ale regiunii Basarabia,

Tribunalul Chișinău (rangul doi)

Nr/r	Denumirea funcției	Nr. persoane	Suma pentru o persoană (ruble)	Suma totală (ruble)
1	Președinte	1	4.500	4.500
2	Adjuncții președintelui	2	3.500	7.000
3	Membri	9	2.200	19.800
4	Secretari	3	1.200	3.600
5	Secretari adjuncți	7	600	4.200
6	Executori judiciari	10	600	6.000
7	Pentru funcționarii cancelariei și birotică			10.000
8.	Procuror	1	3.500	3.500
9.	Procurori adjuncți	8	2.000	16.000
10.	Judecători de instrucție	16	1.500	24.000
11.	Secretar	1	1.000	1.000
12.	Pentru cancelarie			2.000
13.	Notar superior	1	2.200	2.200
14.	Birotică, pază etc.			3.000
15.	Total			106.800
16.	Suplimentar pentru cheltuieli de cancelarie a judecătorilor de instrucție	16	500	8.000
17.	Cheltuieli de cancelarie a procurorilor adjuncți	8	500	4.000
18.	Total			118.800

Sursa: Opinia Consiliului de Stat, aprobată prin decret al țarului din 8 aprilie 1869- ПС3 nr. 46950.

În ceea ce priveşte stimulările, ordinele şi promovarea în cele două clase – a IV şi a V - Regulamentele nu specifică nimic şi în realitate între judecători existau diferenţe mari de rang. Din datele despre personalul Tribunalului Chişinău în 1894 Preşedintele acestuia, E.V Vasiliev avea rang *deistvitelinii statski sovetnic*- clasa IV; adjunctii lui - V.C.Kudrevici – *deistvitelinii statski sovetnic*, clasa IV şi V.A.Lebedinţev - *colejski secretar* – clasa X; doi membri – M.M. Nikolski, M.L.Lihtanski) - *statski sovetnic*, clasa V ; 4 membri (M.I.Suprunenco, A.I.Popov, Zelenev N.A., M.A.Kuraviţki) aveau rangul de *colejski asesor* -clasa VIII; 3 judecători (M.A.Gorban, Paşcenco E.M., Baron Ştakelberg I.A.– rangul de *colejski secretar* – clasa X. [21, fila 46 verso-52.]

Diferenţa de rang şi clasă îşi punea amprenta şi asupra adresării către aceste persoane. Astfel, celor de clasa III-IV (deci, şi preşedintelui Tribunalului și Președintelui adjunct) i se

adresau cu „Vaşe Prevoshoditelistvo”, celor de clasa V – cu „Vaşe vâsocorodie”, celor de clasa VI-VIII – „Vaşe vâsocoblagorodie”, iar celor de clasa IX-XIV - „Vaşe blagorodie”.

Reg. inst. jud. în câteva articole (407-419) reglementa statutul candidatului la post din domeniul judiciar. El prevedea că aceste persoane trebuie să fie absolvenți ai instituțiilor superioare cu profil juridic și să fie numiți de ministrul justiției și repartizați în Tribunale și Curți de Apel, sau pe lângă procurori. Instanțele puteau propune candidați, dar numirea era făcută de către ministrul justiției. Candidații depuneau jurămîntul și se considerau a fi în serviciu de stat, deși nu erau remunerați. Candidații își desfășurau activitatea (de studiere, de participare la ședințe) sub supravegherea președintelui instanței sau a procurorului în funcție de faptul unde au fost repartizați. Art. 416 și 417 prevedeau pentru candidați posibilitatea de a exercita temporar, la dispoziția președintelui instanței, în caz de insuficiență de anchetatori judiciari sau de avocați a funcțiilor acestora. Cei ce-și îndeplineau cu succes sarcinile, puteau fi incluși în statele de plată în calitate de anchetatori judiciari, dacă aveau o vârstă nu mai mică de 25 ani, și aveau un stagiu de practică judiciară de cel puțin 4 ani. [276, p. 53, 78]

În urma reformei judiciare, conform Regulamentului privind organizarea instituțiilor judecătorești Tribunalul Chișinău a preluat în competența sa examinarea tuturor cauzelor nefinisate atât din cadrul procesului civil, cât și a procesului penal.

Examinând dosare din Arhiva Națională a Republicii Moldova, evidențiem următoarele litigii civile care se examinau în mod frecvent de către Tribunalul Chișinău: - litigii privind confirmarea succesiunii, recunoașterea moștenitorilor legali, refuzul la moștenire; [31, 32, 33, 34, 35, 36, 37] - litigii privind stabilirea hotarelor moșiilor sau încălcarea hotarului pământului moșierului; [30, 63] - litigii pecuniare, referitoare la falsificarea polițelor, de instituire și ridicare a sechestrului/gajului de pe bunurile aflate în proprietate privată, de vânzare prin licitație, de recunoaștere a nașterii copilului din afara căsătoriei; - litigiile ce țin de dreptul de proprietate intelectuală; - instituirea tutelei; - recunoașterea debitorului insolvabil; - neachitarea impozitelor de către țărani; - dosarele de stabilire a dreptului de posesie.

Printre cauzele civile examinate de Tribunal locul întâi aparține cauzelor civile ce țin de recunoașterea dreptului de proprietate sau de pierderea dreptului de proprietate. La examinarea lor putem evidenția următoarea componență a completului (colegiului) de judecată: procesul era prezidat de președinte, ajutat de doi membri, secretarul colegiului înfăptuia toate lucrările organizatorice, în acest proces fiind implicați și membrii secretariatului. Deasemenea, uneori în cadrul examinării dosarelor era implicat și un procuror. [33, 34, 35, 36, 37] În 1882 Tribunalul Chișinău a examinat 99 de dosare referitoare la recunoașterea dreptului de proprietate asupra bunurilor imobile. [63]

După cum am menționat, Tribunalul Chișinău avea în competența sa și examinarea cauzelor penale. În acest sens putem evidenția: - cauze privind învinuirea pentru injurii; - falsificarea banilor; - escrocherie; - maltratare; - tâlhărie; - comiterea abuzului de serviciu; - contrabanda, etc. Astfel, în competența Tribunalului Chișinău intrau toate cauzele penale, ce nu puteau fi examinate de judecătoriile de pace. Unele cauze penale se examinau de către Tribunal cu participarea curții cu jurați, a cărei activitate va fi abordată în detaliu într-un alt paragraf.

3.1.2. Funcţionarea Tribunalului Chişinău

Tribunalul Chișinău își avea sediul la Chișinău, ceea ce ar determina apartenența lui la tribunalele de rangul întâi. Dreptul de a deține un sediu separat, pe care îl va utiliza pentru realizarea obligațiilor legale, este prevăzut și de Reg. inst. jud., art. 137, iar art. 138 acordă Tribunalelor dreptul de a folosi și sediile judecătoriilor de pace, în cazurile când urma să fie examinată o pricină în teritoriu. Atât sălile Tribunalelor, cât și a Judecătoriilor de pace trebuiau să fie corect amenajate, se rezervau locuri speciale pentru părțile procesului și locuri pentru ceilalți, ele fiind delimitate printr-o bară specială. [276]

La 23 martie 1877, Senatul Guvernant emite o hotărâre prin care se modifică art. 138 al Reg. inst. jud., ținând cont de propunerile Ministerului Justiției. Astfel, au fost introduse unele reglementări mai clare referitoare la modalitatea folosirii de către Tribunalul Chișinău, la necesitate, a unor încăperi ce aparțineau judecătoriilor de pace. Inițial se stabilește că Tribunalul Chișinău, trebuia să anunțe din timp și anume cu trei săptămâni înainte judecătoria de pace despre faptul că la o anumită dată vor avea nevoie de o încăpere. Această preîntîmpinare era necesară pentru a evita suprapunerile în orarul de lucru al ambelor instanțe. La fel se stipula că toate cheltuielile necesare pentru petrecerea ședințelor de judecată de către Tribunalul Chișinău în teritoriu vor fi suportate anume de către această instanță și nici într-un caz de către judecătoria de pace. Drept temei serveau bonurile care atestau cheltuielile. [218, p.1]

În cadrul tribunalelor puteau fi organizate trei tipuri de ședințe: - în primul rând se organizau adunări generale; - pe locul doi se plasau ședințele pe probleme de administrare curentă (*rasporoditelinîe*); - și pe locul trei se plasau ședințele de judecată propriu zise, în cadrul cărora se examinau cauzele civile și penale).

Adunările generale aveau loc cu ușile închise și se refereau la următoarele aspecte:

• aducerea la cunoștința întregului colectiv a ordinelor interne sau primite din partea Ministerului Justiției și a Senatului;

• discuția despre selecția candidaților la funcțiile vacante;

• determinarea colaboratorilor care urmau să fie recomandați la locurile temporar vacante;

• discuția și stabilirea graficului de concedii;

• luarea deciziei de acordare a concediilor judecătorilor sau a altor membri care activau în cadrul Tribunalului;

• luarea deciziilor despre aplicarea sancțiunilor disciplinare;

• analiza și discuția dărilor de seamă a instanței sau a celor parvenite de la instanțele de judecată inferioare;

• aducerea la cunoștința tuturor membrilor a hotărârilor președintelui despre acceptarea sau refuzul unui canditat la o funcție vacantă;

• examinarea deciziilor pe cauze civile sau penale care formau o excepție de la regula generală și erau prevăzute strict de Codul de Procedură Civilă și de Codul de Procedură Penală;

• în cazul când președintele Tribunalului considera că pentru luarea unei decizii avea nevoie de întrunirea Adunării Generale.

În același context, în cadrul ședințelor de administrare curentă se examinau următoarele aspecte:

• examinarea incipientă a cauzelor ce țineau de aplicarea sancțiunilor disciplinare pentru colaboratorii tribunalului;

• discutarea și examinarea diferitor norme cu caracter intern;

• discutarea și examinarea modalității de conducere a tribunalului;

• examinarea dosarelor civile și penale cu un statut special stabilit strict de Codul de Procedură Civilă sau Codul de Procedură Penală;

• examinarea cauzelor, care conform regulamentului urmau să fie examinate împreună cu jurații, dar cei din urmă lipseau.

Din cele analizate anterior, deducem că instanțele de judecată emit nu doar hotărâri, decizii referitoare la examinarea cauzelor civile și penale, dar mai pot emite și niște ordine ce țin de organizarea internă a instanței. Astfel de ordine ce țin de organizarea internă mai pot fi emise și de către Ministerul Justiției. Pe baza celor expuse, putem evidenția două tipuri de ordine: generale și specifice, de regulă cele generale erau emise de minister, iar cele specifice de însăși instanța la care se referea. Ministrul Justiției își rezerva dreptul să emită astfel de ordine, doar cu condiția că nu încălca reglementările legislației în vigoare.

În cadrul ședințelor de judecată dosarele se soluționau de către un colegiu format de regulă din trei judecători, membrii colegiului se alegeau pentru fiecare cauză în parte. Art. 148 al Reg. inst. jud. interzicea ca în cadrul aceluiași colegiu să participe judecători care erau rude și anume pe linie dreaptă – toate rudele, pe linie colaterală - pînă la al patrulea grad, iar rudele celuilalt soț - până la al doilea grad. În cazul când membrii colegiului, examinând o cauză, aveau diferite opinii, atunci se hotăra cu majoritatea voturilor, în caz de paritate, prioritate avea decizia

pentru care opta președintele colegiului. Însă, din cele expuse anterior putem deduce că astfel de cazuri de paritate puteau apărea doar în cazuri excepționale, deoarece conform regulii generale colegiul era format din trei membri.

Cu referire la ședințele de judecată evidențiem că în majoritatea cazurilor acestea erau publice, hotărârile fiind publicate mai târziu în edițiile periodice oficiale, astfel asigurându-se accesul persoanelor terțe la această informație. În acest sens se impunea respectarea de către jurnaliști a regulilor de cenzură.

Proclamarea și recunoașterea principiului publicității a fost unul dintre acei pași importanți înfăptuiți în cadrul reformei, deși mai târziu a fost restrâns arealul de aplicare a lui. [201, p.3]

Prevederi cu referire la modalitatea de publicare a hotărârilor judecătorești se conțineau chiar în Regulamentul din 20 noiembrie 1864, însă din cauza că aplicarea acestor prevederi în practică a întâmpinat unele dificultăți, Ministerul Justiției s-a adresat Senatului cu solicitarea de a veni cu un comentariu în domeniu. Senatul, examinând legislația în vigoare și în special făcând trimitere la art. 1000 al Reg. proc. pen., la 30 ianuarie 1870, a emis o notă explicativă referitoare la publicarea hotărârilor judecătorești și în special, a celor care au fost adoptate cu ușile închise. Această notă prevedea că hotărârile judecătorești pe cauze examinate cu ușile închise puteau fi publicate doar parțial și anume doar rezoluția, alte părți ale hotărârii sau altă informație din dosar puteau fi făcute publice doar în cazurile permise de legislație, cu condiția că nu dăunau părților. [210, p.1]

Președintele Colegiului supraveghea ordinea publică pe parcursul ședinței de judecată. În cazul dacă cineva dintre cei prezenți încălca ordinea publică, atunci el avea dreptul să aplice sancțiuni. La prima încălcare se aplica mustrare și avertizare de părăsire a sălii, iar în cazul când persoana continua să manifeste un compotrament neadecvat sau să înjure, președintele avea dreptul să-l oblige să părăsească sala. Aceste reguli se aplicau atât persoanelor din public, cât și părților la proces. Doctrinarii de specialitate își rezervă dreptul, totuși de a considera că asupra avocaților o astfel de pedeapsă cum ar fi eliminarea din sală, ar trebui să se aplice doar în cazuri excepționale. La fel s-a depistat o lacună în legislație referitoare la anchetatorii judiciari, din aceste considerente asupra lor se aplicau aceleași reguli ca și față de ceilalți participanți la proces.

Judecătorii, procurorii, alți colaboratori ai instanțelor de judecată puteau fi transferați, permutați dintr-o instanță în alta doar cu acordul Ministrului Justiției.

Ministerul Justiției avea dreptul de a propune și aplicarea măsurilor de stimulare a judecătorilor și altor colaboratori ai instanțelor. Astfel, în anul 1875 Senatul examinând propunerile Ministerului Justiției, hotărăște, ca colaboratorilor instanțelor de judecată - candidați

la funcții judiciare (*candidatî na doljnosti po sudebnomu vedomstvu*) să li se achite premii pentru munca sârguinciosă, la fel a dat ordin ministerului ca pentru anul 1876, să fie rezervată o sumă în mărime de 680400 mii ruble pentru achitarea diferitor premii, compensații lucrătorilor din cadrul instanțelor judecătorești. [211, p.1]

Procedura de judecată avea următoarele etape: depunerea cererii de chemare în judecată, citarea părților în formă scrisă (citații), examinarea probelor, emiterea hotărârii. [42, 43, 44, 45, 46]

În cadrul ședințelor de judecată se țineau niște registre în care se înregistra desfășurarea întregului proces, însă aceste registre nu erau unica formă de evidență a proceselor de judecată. În afară de ele se mai întocmeau și câte un proces verbal referitor la fiecare caz soluționat, aceste procese verbale aveau o importanță deosebită anume în cazul dacă se depunea o cerere de apel.

Tribunalul Chișinău era obligat în baza Ordinului Senatului din 3 februarie 1874, să prezinte Ministerului Justiției la finele fiecărei sesiuni a Colegiului penal al tribunalului, darea de seamă a activității acestui colegiu cu numărul total de dosare examinate în acea perioadă. [207, p. 1]

În calitate de instanță de apel pentru cauzele judecate în prima instanță de Tribunalul Chișinău funcționa Curtea de Apel Odesa.

3.1.3. Măsurile antireformă și evoluția Tribunalului Chișinău

În doctrina şi practica juridică din ultimii ani s-a afirmat în mod convingător faptul că organizarea şi funcţionarea unei justiţii independente, imparţiale este posibilă doar în prezenţa unui regim politic democratic. [138, p.93] Experienţa istorică a implementării reformei judecătoreşti în Imperiul Rus ne convinge cu prisosinţă în acest adevăr incontestabil. Realizarea practică a principiilor democratice ale reformei judiciare erau prea avansate pentru sistemul politic şi organizarea de stat a Imperiului Rus care rămâneau a fi piedici pentru evoluţia lor. Această contradicţie s-a evidenţiat din primii ani de după reformă, înalţii funcţionari ţariști lamentându-se că o astfel de justiţie nu poate fi sprijinul statului, însăşi ministrul justiţiei N.V. Muraviev considera instituţiile reformei judiciare necorespunzătoare organizării sociale şi de stat ale Rusiei, fiind o haină nepotrivită pentru Rusia. [251, p. 142]

Reglementările modernizatoare referitoare la principiul inamovibilității au fost supuse, la sfârșitul secolului al XIX-lea, unor reacții negative din partea presei și a reprezentanților puterii de stat.

Tendinţa de a limita inamovibilitatea judecătorilor, de a intensifica puterea aparatului executiv asupra corpului de magistraţi se observă într-un mod deosebit de elocvent din conţinutul normelor legii din 20 mai 1885.

Potrivit legii din 20 mai 1885 - nu mai era necesar acordul judecătorului pentru transferarea de la un post la altul, dintr-o localitate în alta, fapt care afecta serios independenţa judecătorului. Paragraful 18 al acestei legi prevedea înfinţarea în cadrul Senatului a unei Adunări supreme disciplinare, care putea elibera judecătorul din funcţie pentru abateri ce demonstrau incompatibilitatea cu funcţia de judecător. Judecătorul putea fi eliberat din funcţie pentru unele greşeli în activitate, chiar dacă acestea nu erau pasibile de a atrage înlăturarea lui din serviciu prin intermediul instanţei de judecată. Într-un astfel de caz, Ministrul Justiţiei prezenta un raport Adunării supreme disciplinare, care era numită în fiecare an de ţar. Astfel, dependenţa puterii judecătoreşti de cea executivă a crescut considerabil. [219, p. 443]

În urma implementării acestor reglementări, pur și simplu s-a oferit posibilitatea puterii de stat, prin intermediul acelei Adunări Supreme Disciplinare, să elimine un judecător în cazul când nu convenea o hotărâre a instanței.

Asigurarea materială a judecătorilor a fost de asemenea afectată, căci în legătură cu inflaţia, peste 20 ani salariile au devenit insuficiente, valoarea lor scâzând cu 30 procente.

Principiul publicităţii şedinţelor de judecată a fost afectat prin limitarea publicității, mai întîi pe infracţiunile contra statului. Apoi legea din 12.02.1887 a permis interzicerea accesului publicului la şedinţe din foarte multe motive, formulate destul de vag: dacă examinarea publică a circumstanţelor dosarului jigneşte sentimentul religios, cerinţele moralei, sau demnitatea puterii de stat, protecţia ordinii publice şi mersul corect al şedinţei de judecată. Ministrul justiţiei avea acelaşi drept – de a interzice accesul publicului la şedinţa de judecată.

Accesul în sala de şedinţe a instanţei judiciare era interzis femeilor şi foarte limitat pentru studenţi, care puteau participa doar cu permisiunea preşedintelui instanţei de judecată care da acordul doar dacă participarea studenţilor „putea contribui la succesul studiilor în instituţiile de învăţământ”. [267, art.620[1]]

În mod cert că puteau exista şi pricini obiective pentru limitarea accesului publicului la şedinţele judiciare, unele dintre acestea puteau fi măsurile antiepidemii. Ținînd cont de situația creată în Imperiu din cauza epidemiei de holeră, Ministerul Justiției recomanda în 1870 tuturor instanțelor de judecată, ca în măsura posibilităților să limiteze numărul persoanelor aflate concomitent în cadrul instanțelor de judecată. [19, fila 9, 10] Adică să nu stabilească două ședințe la aceeași oră, în cazul când litigiul poate fi soluționat fără implicarea unor martori sau a altor persoane aceștea să nu fie chemați în proces. Deși intenția organelor de conducere era prevenirea răspândirii epidemiei pe scară mare, totuși aceste măsuri indirect influențau calitatea examinării cauzelor și în primul rând era încălcat dreptul oricărei persoane de a participa în cadrul ședințelor de judecată, care de fapt conform legii erau considerate publice.

Pentru ducerea evidenței statistice organele competente dețineau registre speciale, care erau împărțite în mai multe compartimente, fiecare compartiment fiind pentru unele date speciale. De exemplu, registrul procurorilor: prima parte – cupoanele nr. 2, a doua patre – cupoanele nr. 8, a treia parte – cupoanele nr. 9, a patra - pentru foile statistice. La fel se prevedea că fiecare tip de cupoane se împachetează separat.

Ministerul Justiției verificând informația venită din partea instanțelor judecătorești de nenumărate ori a depistat erori de întocmire a acelor cupoane. Din aceste considerente ministerul la 4 decembrie 1893 a întocmit Reguli privind înregistrarea și transmiterea materialului statistic către Ministerul Justiției. [19, fila 65, 66, 66a, 67, 67a]

La 26 aprilie 1892 Ministerul Justiției a adresat o scrisoare organelor superioare de justiție, prin care vine cu o propunere ca membrii instanţelor de judecată să acorde ajutor tinerilor specialiști, ca celor din urmă să le fie mai ușor să aplice cunoștințele teoretice în practică. La fel, ministrul sugera ca să găsească surse financiare pentru a deschide biblioteci pe lângă fiecare instanță, fiindcă absolvirea unor cursuri specializate în jurisprudență nu sunt suficiente și fiecare jurist pentru a se menține la nivelul cuvenit în profesie trebuie în permanență să-și împrospăteze cunoștințele cu novațiile doctrinale și normative. [19, fila 4, Circulara 12077]

În cazul ședințelor autorității guberniale (*губернского присутствия*) președintele Tribunalului (judecătoriei districtuale) era obligat să participe, iar în cazul când nu putea să asiste el trebuia să delegheze o singură persoană care să-l înlocuiască. Deși Ministrul Justiției menționa că președintele Tribunalului are dreptul să lipsească doar în caz de boală sau când este plecat în deplasare. [19, fila 64]

În 1894, Senatul a emis un ordin referitor la primirea și returnarea actelor procedurale semnate într-o limbă străină. Senatul a hotărât să examineze această problemă, pe motiv că s-a iscat o neclaritate referitor la prevederile art. 261 din reg. proc. civ. și anume nu era clar pentru instanțele de judecată, ce acțiuni trebuiau să fie întreprinse în cazul când, de exemplu, o cerere depusă este semnată în limbă străină. [19, fila 159]

Componența Tribunalului Chișinău nu a rămas aceiași pe parcursul întregii perioade de funcționare a Tribunalului Chișinău. Despre componența Tribunalului Chișinău, inclusiv numele președintelui, numărul de președinți adjuncți, de judecători (membri ai Tribunalului), anchetatorii judiciari, executorii judiciari pe parcursul perioadei dintre anii 1873-1914 putem cunoaște din datele furnizate de Adres calendarele, publicate de direcția gubernială a Basarabiei și de Senat care au servit ca informații pentru alcătuirea următorului tabel:

Tabel : Componența Tribunalului Chișinău între anii 1873-1914 :

Anii	Președinte Tribunal Chișinău	Nr adjuncți	Nr judecători	Nr anchetatori judiciari	Nr executori judiciari
1873-1874	F.I.Proscureakov	2	9	16	10
1875-1876	F.F.Ivanov	2	9	16	10
1877-1878	F.F.Ivanov	3	11	18	10
1879-1884	F.F.Ivanov	3	11	22, dintre care 1 – pe cauze extrem de complicate	-
1885-1889	I.D.Revuțki	3	10	21	-
1890-1892	V.I.Bulgakov	1	13	23, dintre care cîte un post vacant la Ismail, Iași, Bender	-
1893-1894	B.I.Vitte	2	11	22, dintre care vacant la Ismail, Akkerman	14
1894-1896	E.M.Vasiliev	2	11	21	13
1896-1897	A.A. Klopov	2	11	21	13
1898-1899	Klopov A.A	2	14	21	13
1900-1901	Klopov A.A	2	15	22	13
1907-1910	S.L.Luzghin	3	20	29	13
1911	S.L.Luzghin	3	20	2 anchetatori pe cauze extrem de complicate	13
1912	S.L.Luzghin	4	22	2 anchetatori pe cauze extrem de complicate	-
1913	S.L.Luzghin	3	24	2 anchetatori pe cauze extrem de complicate	-

Tabel alcătuit după informațiile din : Адрес календарь на 1873 (p.97); 1874 (p.85); 1875 (p.99); 1877 (p.615); 1878 (p.612); 1879 (p.612); 1880 (p.643); 1881 (p.644); 1882 (p.640); 1883 (p.640); 1884 (p.636); 1885 (p.632); 1886 (p.632); 1887 (p.634); 1888 (p.635); 1889 (p.625); 1890 (p.627); 1893 (p.9); 1895 (p.8); 1896 (p.10); 1898 (p.10); 1900 (p.10); 1901 (p.10); 1907 (p.24); 1911 (p, 139); 1912 (p.97); 1913 (p. 161); 1914, (p.162).

Analiza acestor date conduce la concluzia că desi componența a fost relativ stabilă, totuși s-a dovedit necesar de mărit numărul de judecători de la 9, câți erau inițial la 24 în 1913, adică aproape de 3 ori în 40 de ani. În vara anului 1917 se solicitau încă trei posturi de judecător.

Din 1911 datele despre anchetatorii judiciari lipsesc, cu excepția celor care erau considerați a activa pe dosarele deosebit de importante.

În Imperiul Rus partidele politice, organizațiile și asociațile ce declarau scopuri politice au început a se constitui de-abia după evenimentele din 1905, care a impus țarismul să facă unele concesii, și anume să facă public Manifestul din 6 august și 17 octombrie 1905, prin care supușilor Imperiului Rus li s-a recunoscut dreptul de a participa la legiferare, dreptul la libertatea conștiinței, a cuvântului, adunărilor și asociațiilor, ceea ce a avut ca urmare accesul populației într-un domeniu închis anterior – domeniul activității politice.

În aceste împrejurări guvernul era îngrijorat de implicarea unor funcționari ai statului în activitatea politică și a considerat necesar să clarifice unele aspecte, printre care și poziția judecătorilor în contextul noilor realități politice. Senatul Imperiului Rus în 1906, 8 octombrie a explicat că judecătorii nu au dreptul de a fi membri a oricăror partide, asociații, iar colaboratorii instanțelor judiciare ca funcționari ai statului, executorii judiciari, candidații la funcții din domeniul justiției, notarii, avocații și traducătorii nu pot adera la partide politice și asociații ce urmăresc scopuri politice ce sunt interzise de lege sub sancțiunea pedepsei. De asemenea, aceștia nu puteau adera la acele asociații care în programele lor și în alte manifestări ale activității lor exprimau tendința de a lupta împotriva Guvernului și chemau populația la luptă împotriva Guvernulului. Despre aceasta Ministerul Justiției a informat Președinții instanțelor prin circulara din 12 octombrie 1906, nr 46603. [24, fila 80, Circulara Min. Just. nr. 46603 din 12 octombrie 1906]

În baza ordinului Împăratului, s-a format o Comisie de Stat specială cu scopul îmbunătățirii activității instanțelor judecătorești, iar președinții instanțelor judecătorești și procurorii au fost rugați să prezinte infomație privind personalul și activitatea instanțelor. După abolirea monarhiei, Guvernul Provizoriu a lichidat instituția judecătorilor orășenești și a membrilor județeni ai Tribunalului și atribuțiile lor au fost transmise Tribunalului Chișinău, de asemenea acele infracțuni pe care le examina Curtea de apel cu reprezentanții stărilor (art.201^1reg. proc. pen.) au fost trecute în competența Tribunalului Chișinău, de aceea la 6 iulie 1917 Tribunalul Chișinău aducea la cunoștință Curții de Apel Odesa situațiile noi create, pe de o parte, de lărgirea competenței Tribunalului, iar pe de alta – de intensificarea criminalității și în consecință cerea să fie înființate încă 2 secții penale, fiecare cu câte 3 membri judecători, 3 secretari adjuncți și 6 funcționari de cancelarie. [24, fila 49]

Din cele expuse putem deduce că atât principiile independenței, inamovibilității, publicității, cât și alte norme juridice care au fost atât de bine reglementate la începutul reformei, au fost limitate sau chiar excluse spre finele secolului.

3.2. Curtea cu juraţi

Regulamentul privind organizarea instituțiilor judecătorești prevedea formarea instituției juraților, menirea cărora era de a examina cauzele penale împreună cu instanța de judecată. Pentru prima dată ideea de formare a unei astfel de instituții a apărut încă la sfârșitul secolului al XVIII – lea, începutul secolului al XIX-lea. Din aceste considerente autorii reformei judecătorești au fost obligați să țină cont de doleanțele majorității, deși persoane de încredere de pe lângă împărat și însăși împăratul erau împotriva formării instituției juraților. [219, p. 168]

Apariția acestei instituții a marcat un important pas în tendințele spre democratizare, care de acum erau recunoscute ca un factor primordial al politicii statului în majoritatea țărilor civilizate.

Instituirea Curților cu juraţi a precedat o mare activitate propagandistă și organizatorică a celor mai de vază juriști și politicieni din Rusia și a constituit o importantă cucerire a reformei judiciare, un adevărat sprijin al întregului sistem judiciar și o reprezentare strălucită a hotărârii cauzei după convingerea conștiinței. Curțile cu juraţi într-o țară analfabetă, poporul căreia avea o conștiință de drept joasă, o închipuire slabă despre cultura de drept, era ca o enigmă pentru majoritatea populației. Însă, toate acestea nu au constituit obstacole majore pentru ca juraţii, adică Curțile cu juraţi să ocupe un loc de vază în viața socială. Curțile au favorizat creșterea interesului poporului față de justiție, o importanță actuală a dobândit problema echității sociale – judecata a încetat de a mai fi izolată de popor, ca o instituție birocrată. Curțile cu juraţi au jucat un rol consolidator: reprezentanți ai diferitor pături sociale au luat loc la masa de discuții și au avut posibilitatea de a-și expune liber opinia lor. Această instituție a făcut posibilă participarea poporului la lupta împotriva infracțiunilor. [113, p. 17]

Așadar, esența instituției juraților se deosebește de celelalte elemente ale justiției, atât prin natura lor și specificul activității, cât și prin componența lor, sarcina lor de bază fiind stabilirea vinovăției sau nevinovăției inculpatului în procesul penal.

Este important de remarcat că apariția acestei noi instituții în cadrul procesului penal nu a fost doar meritul evenimentelor revoluționare din acea perioadă, fiindcă analizând literatura de specialitate am ajuns la concluzia că totuși, o influență mai mare a avut-o acea luptă dusă de către guvernanți pentru reînnoirea societății, înțelegerea necesității inevitabilității reformei judiciare radicale, care era capabilă de a forma un mecanism judiciar efectiv pentru apărarea personalității și proprietății. [113, p.85, 101]

Susținătorii ideii de formare a instituției juraților, demonstrau că dacă vor fi stabilite niște reguli stricte referitoare la statutul persoanelor care vor putea participa la procesul de judecată în calitate de jurat, atunci dispare riscul ca persoanele necărturare să dețină această funcție. În acest context, putem evidenția baza legală ce prevede condițiile necesare pentru

persoanele care doresc să dețină calitatea de jurat în instanța de judecată. În acest context, trebuie de menționat că un moment progresist în cadrul legislației era lipsa cenzului de avere:

• vîrsta cuprinsă între 25 și 70 de ani;

• cunoașterea limbii ruse;

• să dețină domiciliu pe teritoriu unde dorește să participle în calitate de jurat.

De asemenea, s-au evidențiat și niște impedimente pentru deținerea funcției de jurat:

• persoanele care se aflau sub arest, sau erau implicați într-un proces de judecată;

• cei care au ispășit o pedeapsă privativă de libertate. [219, Reg. inst. jud. art. 81-82]

Pentru alegerea juraților se întocmeau două categorii de liste: generale și ordinare. Listele se formau până la întâi septembrie, respectiv întâi octombrie, ca populația să reușească să facă cunoștință cu ele și se publicau în *Бессарабские Областные Ведомости*, până la întîi septembrie, respectiv întîi octombrie pentru ca cetățenii să cunoască cine sunt aceste persoane, de obicei se alegeau jurații pe județe. [203, p.1]

Prin antireformă s-au inclus alte categorii de liste, care repartizau persoanele ce vor deține funcția de jurat în cadrul procesului de judecată și după alte criterii, și anume deja se puteau evidenția patru tipuri de liste: - generale; - ordinare; periodice (pentru fiecare lună); - conform sesiunilor. Aceste liste se îndeplineau independent una de cealaltă. Listele generale erau formate pentru fiecare județ în parte de către comisiile temporare, care erau compuse din membri aleși anual de către adunările de zemstvă.

De asemenea, în urma efectuării antireformei a apărut posibilitatea de a se regăsi în liste un număr mai mare de țărani. Aceste modificări au intervenit din considerentul că s-a introdus cenzul de avere, exprimat în bani pentru orășeni ori în suprafața proprietății funciare pentru țărani și deși pentru orășeni s-a mărit cenzul de avere, ca de exemplu în 1887 cenzul de avere constituia 1120 ruble pe an, în 1914 – 1380 ruble, iar în 1916 – 1490 ruble, [66] pentru țărani s-a micșorat mărimea terenului agricol care trebuia să-l dețină un candidat la funcția de jurat și anume de la o sută desetine la 10-20 desetine. În același context, evidențiem că după 1887 nu se mai ținea cont de funcția care o deținea candidatul.

Un alt principiu care a stârnit discuții și dezbateri, se referea la apartenența religioasă. Pe parcursul acestei perioade s-au aplicat diferite reglementări la acest capitol. Dacă la începutul perioadei nu era obligatorie apartenența la religia creștină, atunci în 1889 se stabilise că și procurorii și judecătorii trebuiau să împărtășească religia creștină, iar în 1914 pentru a asigura participarea diferitor reprezentanți ai populației, s-a încercat să fie chemate persoane de diferite religii. [29]

La sfârșitul secolului al XIX-lea a devenit mai clar determinat și contingentul persoanelor care aveau dreptul să elaboreze listele juraților. Printre aceștea se enumerau: -

președintele adunării de zemstvă; - conducătorii orașelor; - membrii organelor de zemstvă care răspundeau de problemele țărănimii. Se accepta ideea că cei care întocmeau listele juraților puteau să comită unele greșeli. Din aceste considerente, se stabilise termenul de o lună pentru depunerea plângerii de includere incorectă sau neincludere a unei persoane. Și persoanele care aveau dreptul să fie membri în cadrul comisiei se schimbau frecvent. Observăm unele schimbări în componența listelor juraților, și anume dacă la începutul reformei în acestre liste se includeau doar reprezentanții puterii administrative, atunci după efectuarea antireformei se acceptau și reprezentanți ai puterii judecătorești. [276, Reg. inst. jud. Partea II, Cap. 1]

În afară de acele liste de bază, menționate anterior, se stabilise și obligativitatea de a elabora și niște liste suplimentare a juraților care trebuiau să fie întocmite după aceleași reguli ca și listele de bază. Însă elaborarea acestora nu a devenit obligatorie, astfel încât ele s-au întocmit doar periodic.

Aceeași persoană putea fi invitată în calitate de jurat o dată pe an, iar următorul an avea dreptul să refuze participarea. Dacă pe un teritoriu lista juraților necesari pentru examinarea dosarelor era incompletă, atunci aceeași persoană putea fi invitată și de mai multe ori.

Departamentul I al Senatului, la demersul făcut de Ministerul Justiției la 7 octombrie 1871, a propus spre dezbateri problema determinării situațiilor când jurații au dreptul să nu să se prezinte la judecată, deși au fost citați. Examinând această întrebare, s-a ajuns la următoarea concluzie: indiferent de funcția deținută de jurat și de acele obligații de serviciu care ar trebui să le execute în ziua când trebuie să se prezinte la judecată, el nu avea dreptul să lipsească din cadrul procesului de judecată. În calitate de motiv legal și întemeiat putea servi doar o deplasare sau o însărcinare importantă de serviciu. Evident că nu era clar care însărcinări pot fi considerate importante și care nu. Din acest considerent s-a propus să se considere însărcinări importante nu doar cele care presupun o ieșire în afara instituției, adică lipsa persoanei de la locul de muncă, ci și acele activități care deși urmau a fi executate la locul de muncă permanent, totuși neexecutarea lor la timp cauza prejudicii întreprinderii. Într-adevăr, era greu de determinat dacă pricina care a servit motiv de neprezentare la procesul de judecată a fost întemeiată sau nu, din această cauză Senatul explica suplimentar că fiecare persoană, atât cele care dețin funcții de răspundere, cât și altele, aveau posibilitatea să ceară transferarea în calitate de jurat de pe un trimestru pe altul, cunoscând aproximativ care sunt obligațiile de serviciu pentru următoarea perioadă. La fel, Senatul atenționa că motivele de neprezentare în cadrul proceselor de judecată servesc pentru jurați în calitate de drept și nici într-un caz obligație. [204, p.1]

Ținând cont de faptul că funcția de jurat nu era una remunerată persoana trebuia să-și îndeplinească atribuțiile de bază, în majoritatea cazurilor se încerca să se țină cont de aceasta la momentul elaborării graficului, în sprecial pentru profesori și militari. [60, 61]

Activitatea juraților poate fi abordată în două etape: prima - de ordin organizatoric, de formare a juriului, recuzările, jurămintele, iar a două etapă se referă la procedura de judecată, deliberarea și pronunțarea verdictului.

Analizând esența ambelor etape, deducem că ambele sunt importante și nu putem neglija nici un element din întreaga procedură. De exemplu, o etapă importantă prealabilă dezbaterilor o constituia anunțarea de către președinte a drepturilor, obligațiilor și răspunderii juraților în timpul examinării cauzei, care era urmată de procedura de aducere la cunoștința juraților a listei dosarelor penale care vor fi soluționate la sesiunea curentă. O altă procedură importantă era depunerea jurământului. Jurământul era o procedură solemnă, care presupunea acordul individualizat al fiecărui jurat, prin declarația fiecăruia în parte și înregistrarea obligatorie în procesul verbal. Importanța acestei proceduri este demonstrată și de faptul că textul jurământului era citit de către un preot care era numit de Consistoriul duhovnicesc din Chișinău. Jurații trebuiau să jure în fața lui Dumnezeu că vor hotărî cauza obiectiv și nepărtinitor. Jurații se bucurau de aceleași drepturi ca și judecătorii referitor la posibilitatea examinării materialelor din dosar, probelor materiale aduse în judecată, puteau adresa întrebări prin intermediul președintelui – inculpatului, martorilor, experților. Aceste drepturi condiționau obligația lor de a se afla pe parcursul întregului proces în sală și de a nu intra în contact, de a nu discuta cu alte persoane. [113, p. 24]

La momentul finalizării dezbaterilor președintele era obligat să înmâneze primului jurat lista chestiunilor, explicându-i împrejurările și baza legală care se referea la cauza examinată, cât și temeiurile juridice generale care îi ajutau să aprecieze probele aduse în favoarea sau defavoarea inculpatului. Jurații după ce primeau de la președinte toate indicațiile necesare se retrăgeau în camera de deliberare. Deliberarea era precedată de un cuvânt de îndrumare pentru jurați rostit de către președinte, unde li se aminrea juraților că rămânând singuri cu conștiința lor să fie liberi de orice eroare la învinuirea sau achitarea inculpatului, cât și să țină cont de faptul că la stabilirea vinovăției sau nevinovăției trebuie să se bazeze atât pe toate circumstanțele cauzei, cât și pe propria convingere. Deliberea juraților se înfăptuia într-o încăpere specială, unde accesul pentru alte persoane era interzis. În cazul dacă pe parcursul deliberării juraților le apăreau întrebări, neclarități, ei aveau dreptul să revină în sală și să ceară de la instanța de judecată unele explicații. Unica condiție necesară de a fi întrunită în acest caz era ca explicațiile să fie făcute doar în prezența inculpatului. În verdictul adus de către jurați trebuia să fie inclusă concluzia despre săvârșirea infracțiunii din intenție sau imprudență. Dacă infracțiunea era săvârșită cu intenție, era necesar de a stabili gradul de realizare a intenției. În același context, era necesar de a stabili gradul de participare a fiecărui inculpat, în cazul când infracțiunea era

săvîrșită în grup. Votarea se făcea în mod deschis cu citirea de către primul jurat a chestiunilor. [113, p. 25]

În guberniile centrale ale Rusiei, în special în Moskova și Sankt Petersburg, curțile cu juraţi au achitat unele persoane neagreate de țarism – exemplu achitarea Verei Zasulici (la 12 aprilie 1878) după atentatul (5 februarie 1878) la viața căpeteniei orașului Sankt Petersburg, Trepov, de aceea s-a decis limitarea competenței lor. Anume conform legii din 09 mai 1878 a fost exclusă din competența curților cu juraţi examinarea infracțiunilor prevăzute de capitolele 1, 2 și 5 a secțiunii IV a Reg. ped. pen.:

• refuzul executării dispozițiilor guvernamentale;

• neascultarea organelor de stat;

• nerespectarea funcționarilor publici în exercițiul funcțiunii;

• intrarea prin efracție în închisori și eliberarea cu forța de sub arest;

• omorul sau tentativa de omor și aplicarea leziunilor corporale funcționarilor publici;

• proliferarea amenințărilor la adresa funcționarilor publici în exercițiul funcțiunii. [272, p. 335]

În total din 1878 pînă în 1889 din competența curților cu juraţi au fost excluse 110 infracțiuni prevăzute de Reg. ped. pen.. [261, p.96-109]

Aceste categorii de infracțiuni au fost trecute complet în competența altor instanțe de judecată și anume din competența Tribunalului în cea a Curții de Apel, în cazul nostru din competența Tribunalului Chișinău în cea a Curții de Apel Odesa, care le examinau cu participarea reprezentanților stărilor sociale, analogic infracțiunilor contra statului, adică se făcea un pas înapoi spre principiul medieval al stărilor. Reprezentanții stărilor (țărani, orășeni, nobili) erau: Mareșalul nobilimii din gubernie, mareșalul nobilimii dintr-un județ, o căpetenie de oraș și un șef de voloste. Analizând cele menționate, concluzionăm că aceste modificări nu au fost înfăptuite întâmplător, ele au fost gestionate de către organele supreme ale Imperiului, cu scopul protejării funcționarilor de rang înalt și eliminării populației simple de la luarea deciziilor importante. Deci, treptat din competenţa curților cu juraţi au fost excluse în 1878 infracţiunile contra administraţiei, iar în continuare în 1889 și infracţiunile săvârşite în exerciţiul funcţiunii, infracțiunile contra averii şi veniturilor statului, contra ordinii publice.

Concluzionând, menționăm că instituția juraților a fost una din puținile instituții democratice din acea perioadă. Prin intermediul ei s-a încercat implementarea principiului egalității în fața legii și principiului transparenței procesului de judecată, a participării maselor largi la exercitarea justiției.

3.3 Curtea de Apel Odesa și Senatul

Unul din scopurile declarate ale reformei judecătorești era ca noul sistem de instanțe judecătorești să fie accesibil pentru popor. Ceea ce presupunea că o persoană în caz de necesitate de a depune o cerere de chemare în judecată să nu fie impusă să parcurgă distanțe foarte mari, care, având în vedere mijloacele de transport existente la acea perioadă, erau nu numai rudimentare, dar și foarte costisitoare. Dacă la momentul creării instanțelor judecătorești locale putem spune că s-a ținut cont de aceste considerente, atunci cât ține de instanțele judecătorești generale, nu s-au aplicat aceste reguli. Acest fapt este evident când ne referim la formarea Tribunalului din Basarabia. Deși de la început s-a propus deschiderea a două tribunale în Basarabia, în cele din urmă s-a format doar unul, la Chișinău.

Aceeași problemă a existat și la momentul creării Curților de Apel din Imperiu. Dacă tribunalele au fost create cel puțin câte unul în fiecare gubernie, atunci Curțile de Apel puteau să fie create și una pentru mai multe gubernii. La începutul elaborării proiectului reformei totuși se preconiza crearea a mai multor Curți de Apel, însă până la sfârșit numărul lor s-a micșorat considerabil. Această situație s-a răsfrânt și asupra Basarabiei. Din păcate nu s-a creat o Curte de Apel doar pentru Basarabia, ci în calitate de instanță de apel deservea Curtea de Apel de la Odesa.

Referitor la modalitatea de creare a Curții de Apel la Odesa precizăm că în anul 1869 Ministerul Justiției a purtat multe discuții cu reprezentanții Senatului Guvernant referitor la deschiderea unei Curți de Apel la Odesa. La momentul deschiderii Curții de Apel de la Odesa, în circumscripția ei intrau guberniile Herson, parțial Ecaterinoslav și Tavria. Până la finele aceluiași an în circumscripția ei a fost inclusă și Basarabia, astfel în competența Curții de Apel Odesa era și examinarea în apel a hotărârilor Tribunalului Chișinău, emise în calitate de instanță generală de primul nivel, de fond ale cărei decizii puteau fi atacate în apel la acea Curte.

Curtea de Apel Odesa, în baza Proiectului reformei judecătorești, trebuia să fie deschisă odată cu primele Curți de Apel din Moscova și Petersburg. Însă, încă până la aplicarea proiectului în practică, deschiderea ei a fost tergiversată, fară ca să fie aduse unele explicații. În dezacord cu prevederile proiectului deschiderea Curții de Apel Odesa a fost reținută pentru trei ani. [219, p. 204]

Curtea de Apel era organizată în Departamente, iar fiecare Departament era format din Președinte și membri. În fruntea Curții de apel se afla unul din președinții departamentelor. Adunarea Generală a Curții de Apel era condusă de președintele curții care era numit Prim Președinte (*starșii predsedateli*). Se examinau dosarele în cadrul Curții de Apel doar colegial, de regulă colegiile erau formate din trei judecători. [276, Reg. inst. jud. Art. 111-113, 140]

Avocații care activau în cadrul Curții de Apel erau aleși de către o comisie în frunte cu președintele instanței. Comisia era creată însăși de președinte.

Curtea de Apel în calitate de instanță de fond examina împreună cu reprezentații stărilor cele mai grave infracțiuni, în special cele contra statului, autorităților, funcționarilor publici. Competența curților de apel s-a lărgit odată cu îngustarea competenței Curții cu jurați, începând din anul 1878. Reprezentații stărilor erau în număr de patru: doi erau din partea nobilinii – mareșalul nobilimii guberniale și mareșalul nobilimii județene, unul - de la orășeni – căpetenia unui oraș și unul din partea țăranilor – un staroste de voloste. Ei erau recomandați de Ministerul Justiției și aprobați de împărat pentru a exercita funcția timp de un an.

Ca instanță de apel Curtea de Apel examina majoritatea cauzelor venite de la Tribunale, cu excepția sentințelor pronunțate de Curtea cu Jurați, ale cărei decizii puteau fi reexaminate doar de Senat în ordine de recurs.

Curtea de Apel exercita controlul activității tribunalelor din circumscripția ei. Tot de competența Curții de Apel ținea exercitarea controlului asupra magistraților instanțelor din circumscripția ei, cu excepția președinților judecătoriilor de pace.

La 15 februarie 1873 procurorul Curții de Apel Odesa a fost numit procuror pe lângă Curtea de Apel Sankt Petersburg, în locul acestuia a fost numit fostul ajutor al procurorului. [205, p.1]

În concluzie menționăm că crearea unei Curți de Apel în calitate de instanță de apel pentru câteva gubernii nu a fost un factor pozitiv nici pentru Basarabia, nici și pentru celelalte gubernii. În primul rând era complicată aplicarea de către o singură instanță a legislațiilor mai multor gubernii. Putem menționa că odată cu alipirea acelor gubernii la Imperiul Rus, a început și în interiorul acestora să se aplice legislația imperiului. Însă trebuie să ținem cont și de faptul că s-a accepat în unele domenii și aplicarea legislației locale. Iar în al doilea rând, evidentă era și problema deplasării până la fața locului, căci nu fiecare justițiabil avea acele posibilități chiar și financiare ca să poată să se deplaseze până la Odesa petru a depune apelație față de o hotărâre judecătoreacă a Tribunalului. În plus legea prevedea că partea ce înainta apelul trebuia să achite sumele necesare pentru a examina probele noi, ca de exemplu, interogarea unor martori. Așa de exemplu, Curtea de Apel Odesa (Departamentul Civil) a respins cererea de apel a reclamantului Dumitru Florea, locuitor al orașului Ismail, calificând-o ca neîntemeiată și lipsită de bază probatorie din motiv că el nu a achitat suma necesară pentru citarea și interogarea martorilor pe care se baza cererea lui D. Florea. [22]

Chiar dacă Curtea de Apel era instanță de apel, totuși ea nu era ultima instanță. În calitate de instanță de casație (recurs) era prevăzut Senatul Imperiului Rus ca instanţă judiciară supremă, departamentele sale aveau calitatea de instanţă de recurs pentru toate instanţele

judiciare din imperiu: atât cele generale, cât şi locale. În studiul lui A.Borşevschi „Mirovaia iustiția v Bessarabii”, la p. 22 Senatul este numit instanță de apel, ceea ce nu este corect, apelul și recursul sunt două căi de atac, fiecare cu particularitățile sale, dar care nu se confundă. [192, p.22] Dar după adoptarea legii din 12 iulie 1889 Senatul și-a păstrat calitatea de instanță de recurs doar pentru judecătoriile generale, căci și apelul, și casația au fost redicționate către instituțiile administrativ - judiciare nou înființate prin legea din 1889 – autoritatea județeană și autoritatea gubernială, a căror componență era preponderent nobiliară.

Senatul Imperiului Rus judeca ca instanţă de fond infracţiunile de serviciu săvârşite de funcţionarii de clasa V şi mai sus. Examina şi reclamaţiile şi protestele la sentiţele definitive date de Tribunale şi Curţile de Apel. [271, art. 905, 934]

Încă la momentul pregătirii reformei judecătorești s-a propus a se forma două departamente cu atribuții judecătorești. Unul cu atribuții civile și altul cu atribuții penale. Reglementările juridice din acea perioadă prevedeau ca departamentele judecătorești din cadrul Senatului să examineze cauzele doar în cazul când norma materială nu era aplicată corect, nu și în cazurile când puteau fi aduse probe noi. Această modalitate de examinare a dosarelor era relativ nouă pentru acea perioadă și nu a fost cunoscută de perioada precedentă.

Autorii reformei judecătorești, la momentul discutării care vor fi noile instanțe de judecată, au ajuns la concluzia că o singură instanță de apel, adică Curtea de Apel este puțin, fiindcă poate fi încălcat sau înțeles incorect sensul legii, sau încălcată procedura judecătorească, ceea ce trebuia să ducă la recunoașterea hotărârii nevalabile. Anume acest argument a servit drept temei pentru propunerea de a se forma în calitate de instanță judecătorească supremă Departamentele judecătorești pentru cauze civile și penale ale Senatului.

În literatura de specialitate s-a menționat faptul că Senatul Imperiului Rus a întâmpinat mari dificultăți în a aplica așa numitele legi locale ale Basarabiei. [6, p.265]

În loc să traducă textul Hexabiblului Armenopol în redacția secolului al XVIII-lea, care se folosea în întreaga Moldovă (și deci și în Basarabia) până la 1812, Senatul dispusese la 1831 traducerea Hexabiblului în redacția secolului al XIV-lea. Și chiar dacă autori din rândul practicienilor (exemplu – avocatul Mihail Savenco) considerau că această decizie era adresată doar instanțelor de judecată de până la reformă, dar nu și celor organizate în baza reformei. [152, p.29] Senatul a persistat în greșeală, indicând instanțelor în continuare (o astfel de decizie s-a luat și în 1909) să aplice Hexabiblul Armenopol în redacția secolului al XIV-lea, adică textul originalului. Astfel, problema foarte complexă a recepției dreptului bizantin în Moldova medievală, a originalității acesteia, a corelării cu obiceiurile juridice, era privită simplist de către Senat, ceea ce se răsfrângea extrem de negativ asupra procesului de exercitare a justiției în Basarabia.

Antireforma a modificat esența și atribuțiile Senatului nu numai în calitate de instanță judecătorească, dar și ca organ disciplinar pentru judecători. În 1877 Secțiunile unite ale Senatului (*Soedinennoe prisutstvie Senata)* au fost reorganizate prin introducerea în componenţa lor şi a senatorilor din departamentul administrativ ceea ce constituia o abatere de la principiul independenţei justiţiei.

Mai mult decât atât: conform Legii din 07.06.1872 și a Legii din 09.05.1878 s-au instituit niște obligații procedurale noi față de Senat și anume în competența sa a fost inclusă examinarea infracțiunilor împotriva puterii de stat în calitate de instanță de nivelul I, fiind constituită așa numita Autoritate specială (Osoboe prisutstvie) care examina infracțiunile contra statului cu participarea reprezentanților stărilor. La 20 mai 1885 s-a instituit o comisie nouă, care examina cazurile de încălcări disciplinare a judecătorilor. Această modificare a servit drept motiv de limitare a principiului inamovibilității judecătorilor, prevăzut de regulamentele judecătorești, fiind deja posibil transferul oricărui judecător dintr-un sector în altul. Tendinţa de a limita inamovibilitatea judecătorilor, de a intensifica puterea aparatului executiv asupra corpului de magistraţi se observă într-un mod deosebit de elocvent din conţinutul normelor legii din 20 mai 1885.

Conform legii enunțate nu mai era necesar acordul judecătorului pentru transferarea de la un post la altul, dntr-o localitate în alta, ceea ce afecta serios independenţa judecătorului. [263, p.231]

Paragraful 18 al acestei legi prevedea înființarea în cadrul Senatului a unei Adunări supreme disciplinare (*Vîsşee disţiplinarnoe prisutstvie*), care putea elibera judecătorul din funcţie pentru abateri ce demonstrau incompatibilitatea cu funcţia de judecător. Judecătorul putea fi eliberat din funcţie pentru unele greşeli în activitate, chiar dacă acestea nu erau pasibile de a atrage înlăturarea lui din serviciu prin intermediul instanţei de judecată. Într-un astfel de caz Ministrul Justiţiei prezenta un raport Adunării supreme disciplinare, care era numită în fiecare an de ţar. Astfel dependenţa puterii judecătoreşti de cea executivă a crescut considerabil, dar decizia finală era totuşi, a unui organ cu atribuţii judecătoreşti. Deci, Adunarea supremă disciplinară era considerată a fi un organ care asigura funcţionarea sistemului judecătoresc, inclusiv aplicând măsurile răspunderii disciplinare a judecătorilor.

Asigurarea materială a judecătorilor a fost de asemenea afectată, căci în legătură cu inflaţia peste 20 ani salariile au devenit insuficiente, valoarea lor scâzând cu 30 procente.

Modificările art. 140 și 140^1 a Regulamentului privind organizarea judecătorească și anume faptul că dosarele puteau fi examinate doar colegial a dus la propunerea ca Departamentele judecătorești din cadrul Senatului să fie structurate în Secții, iar fiecare secție să fie formată minimum din trei membri. [276, p.100]

Examinând edițiile periodice ale timpului, observăm că deseori se atenționau justițiabilii asupra unor chestiuni mai mult de formă, decât de conținut, de exemplu în 1872 s-a stabilit strict pe ce fel de hârtie trebuie să fie scrise cererile adresate Senatului Imperiului Rus: trebuiau să aibă obligatoriu stema statului, să se țină cont de grosimea filei.

După tulburările în masă din 1905- 1906 competența Senatului a fost extinsă, în general s-au înmulțit funcțiile administrative și administrativ-financiare, impunându-se controlul și supravegherea organelor administrative, soluționarea conflictelor de competență între ele și între ele și procurori în chestiunea cu privire la deferirea justiției, controlul fiscal.

Concluzionând, menționăm că Senatul era un organ cu atribuții judecătorești, dar parțial, avea și atribuții executive și uneori examina acele plângeri ajunse la el foarte superficial, fiindcă nu cunoștea bine legislația aplicată în Basarabia pentru soluționarea acelui caz.

3.4. Organe ce participă la realizarea justiţiei

3.4.1. Procuratura

În Imperiul Rus instituția procuraturii a fost înființată în 1722. La momentul reformei judecătorești nu era o instituție nouă. În pofida acestui fapt, autorii reformei judecătorești au încercat să demonstreze necesitatea reformării acestei instituții, evidențiind faptul că odată cu modificarea sistemului judecătoresc și toate celelalte instituții care contribuiau la înfăptuirea justiției necesitau o ajustare la principiile de bază ale reformei. Primii pași în acest domeniu au constat în sporirea atribuțiilor procuraturii.

După înfăptuirea reformei în fruntea procuraturii se afla Ministrul Justiției care avea calitatea de Procuror General, după care urma Ober-procurorul, procurorii și ajutorii de procurori. Pe lângă Senat activa ober-procurorul și ajutorii lui, iar pe lângă Tribunal și Curtea de Apel activa câte un procuror și câțiva tovarăși ai procurorului, ceea ce ce însemna atât ajutori de procurori, cât și procurori adjuncți. În continuare îi vom numi procurori adjuncți, căci ei puteau înlocui procurorul. Toți adjuncții aveau aceiași situație funcțională și materială și se deosebeau doar prin repartizarea dosarelor în funcție de teritoriu. Un procuror adjunct activa în permanență pe lîngă instanța de judecată, iar ceilalți puteau fi invitați la necesitate. Acest fapt a fost confirmat prin Circulara Ministerului Justiției din 14 august 1879. La momentul înființării Tribunalului Chișinău în statele de personal au fost prevăzute: un procuror și 8 procurori adjuncți (tabelul nr.1, p. 89). Observăm că remunerarea procurorului era la nivelul remunerării președinților adjuncți ai Tribunalului - 3500 ruble, iar a procurorilor adjuncți – ceva mai joasă decât a judecătorilor (membrilor Tribunalului) - 2000 ruble față de 2200 ruble.

Dacă pe lângă instanțele de judecată generale erau prevăzute funcții de procuror, atunci pe lângă cele locale nu existau procurori care să activeze doar în interesele acesteia. În caz de apariție a necesității participării procurorului în cadrul procesului judecat de o instanță locală (de obicei, a Congresului județean al judecătorilor de pace) era invitat la ședință un procuror adjunct.

Odată cu înfăptuirea antireformei numărul colaboratorilor procuraturii crește. La sfârșitul anului 1913 se înregistrau în Imperiul Rus: - 3 ober-procurori; - 26 ajutori de ober-procuror; - 14 procurori ai Curților de Apel; - 67 ajutori de procurori ai Curții de Apel; - 109 procurori ai Tribunalelor; - 951 ajutori de procurori ai Tribunalelor.

Ierarhizarea strictă a procurorilor era reglementată de art.129 Reg.inst.jud. care prevedea că procurorii adjuncți sunt în subordinea procurorilor și ober-procurorilor, pe lângă care funcționează. Procurorii Tribunalelor sunt în subordinea procurorilor Curților de Apel, iar aceștia din urmă - în subordinea nemijlocită a Ministrului Justiției.

Ierarhizarea colaboratorilor procuraturii, independența lor față de alte organe de stat, a dus la consolidarea statutului special al procuraturii în cadrul organelor de Stat. Principiul unicității procuraturii a fost demonstrat la fel și de prevederile art. 131 al Reg. inst. jud., care prin modificările din 1872 prevedea că activitatea procurorilor din cadrul Trubunalului Chișinău atât la libera convingere cât și la ordinul Ministrului Justiției pot să transmită oricare din atribuțiile sale referitoare la un caz special unuia dintre subalternii săi. [200, p.1]

Reforma judecătorească a stabilit următoarele funcții ale procurorilor:

1. să supravegheze aplicarea corectă a legii;

2. să ceară instanței de judecată corectarea greșelilor și înlăturarea încălcărilor legii depistate în cadrul procesului de judecată;

3. să transmită instanței de judecată încheierile prealabile în cazurile prevăzute de Reg. proc. pen. și Reg. proc. civ.

Numărul restrâns de atribuții puse pe seama procurorilor a fost condiționat de faptul că statul urmărea scopul ca procuratura să dețină în special funcția de învinuire în proces. [219, p. 174]

Pe parcursul examinării unei cauze civile sau penale, dacă procurorul depista o lacună în legislație, atunci indiferent de hotărârea instanței era obligat să anunțe procurorul Curții de Apel, iar cel din urmă deja hotăra asupra depunerii unui demers pe numele Ministrului Justiției. Aceste reglementări nu au avut ca scop majorarea numărului de persoane cu inițiativă legislativă, ci întărirea subordonării stricte în cadrul procuraturii.

La 19 iunie 1875 Ministerul Justiției a emis o Circulară adresată procurorilor din cadrul Curților de Apel. Conținutul acestui act se referea la aplicarea prevederilor Regulamentului din 1864 referitor la cumularea funcției de Procuror cu funcția de președinte sau vice-președinte al

Comitetului de tutelă al penitenciarelor, doar în cazul procurorilor Curților de Apel și Procurorilor Tribunalelor. În urma consultărilor Ministrului Justiției cu Ministrul Afacerilor Interne s-a dispus aplicarea acestor prevederi doar asupra procurorilor de pe lângă Curțile de Apel. [214, p. 1]

Scopul procuraturii, în calitate de pilon al statului, era supravegherea aplicării normelor legale în vederea împiedicării oricăror încercări de a folosi instituțiile democratice noi formate în scopuri revoluționare. Deși în urma reformei s-au creat astfel de instituții, cum ar fi jurații, s-a recunoscut principiul publicității, statul încerca totuși să împiedice dezvoltarea acestora.

Pe de o parte se încerca a demonstra că în baza reformei lărgirea atribuțiilor procurorului ar fi însemnat ameliorarea sistemului de justiție. Totuși, analizând aceste atribuții, concluzionăm că anume lărgirea atribuțiilor procuraturii duceau la împiedicarea dezvoltării reformei.

3.4.2. Avocatura

Instituția avocaturii a constituit la fel ca și instituția juraților, o instituție relativ nouă și democratică pentru acele vremuri. Aceasta a servit și drept motiv că organele puterii centrale ale statului nu doreau să accepte ideea formării unei astfel de instituții și în Rusia, cu atât mai mult că se propunea crearea avocaturii după regulile aplicate deja în statele europene. Scopul avocatului se materializa în apărarea persoanei prezumate vinovate. Însă odată cu proclamarea a astfel de principii cum ar fi principiul inamovibilității, publicității sau crearea instituției juraților puterea centrală a fost determinată să-și revadă poziția referitoare la avocați.

În interpretarea de atunci termenul de avocat presupunea o persoană care participa în cadrul procesului pentru a apăra invinuitul, iar această activitate era desfășurată în baza cunoștințelor care le poseda în domeniul jurisprudenței. Pentru acțiunile sale juristul putea fi remunerat sau putea să participe și gratuit.

Conform literaturii de specialitate avocații trebuiau să se deosebească de reprezentanții părților în proces prin faptul că dacă reprezentantul participa singur în proces, atunci avocatul participa împreună cu clientul său. El acorda sfaturi, formula și întocmea actele necesare, ținea pledoarii, iar în rest clientul său participa singur la proces. Însă din păcate reglementările juridice din cadrul reformei referitoare la instituția avocaturii nu au reușit să vină cu o astfel de delimitare. Dar totodată, reforma prevedea două categorii de avocați: avocați publici și avocați privați.

Regulamentele privind organizarea instanțelor judecătorești prevedeau că la momentul selectării avocaților publici trebuia să se țină cont strict de acele reguli prestabilite. Și anume să

fie o selectare minuțioasă și să se aplice asupra lor un control riguros, care concomitent, pe de o parte, să nu-i lipsească de independența necesară pentru a activa, dar totodată să-i amintească avocatului de responsabilitățile ce cad pe umerii lui. Nu aveau dreptul să practice funcția de avocat public următoarele persoane:

• persoanele care nu au împlinit vârsta de 25 de ani;

• persoanele ce nu dețineau cetățenia rusă;

• persoanele care erau declarate debitori care nu-și puteau onora obligația (debitorii insolvabili);

• persoanele care dețineau funcții publice (acceptându-se persoanele care îndeplinesc doar funcții de onoare și nu sunt remunerate);

• persoanele care au fost lipsite de instanța de judecată de capacitatea de a practica o astfel de activitate;

• persoanele care au fost limitate de instanța de judecată de capacitatea de a practica o astfel de activitate;

• persoanele care au fost lipsite de rangul religios de către instanțele religioase;

• persoanele care au deținut acest drept și au fost lipsite de el prin hotărârea instanței și altele. [Art. 355 Reg. inst. jud.] Se observă că incompatibilitățile sunt aceleași ca și pentru judecători, adică selecția era destul de riguroasă.

Baroul avocaților se instituia pe lângă Curțile de Apel și toți membrii lui (avocații) alegeau din rândurile sale un consiliu pe lângă curtea de apel, președintele și adjunctul acestuia. Consiliul avocaților ca organ de autoadministrare a avocaților, avea în competența sa examinarea cererilor de a fi înscriși sau excluși din barou, examinarea reclamațiilor cu privire la activitatea nesatisfăcătoare a avocaților, repartizarea dosarelor, în mod special, a acelor justițiabili care urmau să fie reprezentați gratuit. Consiliul avea dreptul de a sancționa avocații prin avertizări, interdicții pe un termen nu mai mare de un an de a exercita funcția de avocat, excluderea din barou (ceea ce atrăgea după sine imposibilitatea de a practica avocatura pe teritoriul imperiului) și chiar deferirea avocatului justiției în caz de comitere a infracțiunii.

Deoarece numărul avocaților era mic, au apărut diferiți reprezentanți care luau parte în procesele civile, ceea ce a determinat necesitatea de a reglementa fenomenul pe cale legislativă. Astfel, legea din 6 iunie 1874 a consacrat instituția avocaților privați și au fost introduse apoi modificările în Reg. inst. jud. Pentru a deveni avocat privat și a avea dreptul de a participa în instanțe (atât generale, cât și locale) la examinarea dosarelor civile trebuia de avut o legitimație eliberată de către președinții instanței în care activau în continuare. Conform art. 406^1 al Reg. inst. jud. (redacția din 1883) și art. 4, 5 din Reg. proc. civ. (redacția din 29 decembrie 1889), șefii zemstvelor și șefii judecătoriilor de pace erau obligați anual să prezinte lista persoanelor

care au primit legitimație de avocat și aveau dreptul să reprezinte alte persoane în instanța de judecată.

Din datele deținute de către Ministerul Justiției putem deduce că nu toate instanțele de judecată transmiteau informația necesară, din aceste considerente ministerul avertiza că fiecare organ competent este obligat ca în fiecare an, până la 1 aprilie să transmită listele persoanelor care dețineau legitimația de avocat, iar pe parcursul anului să aducă la cunoștința ministerului modificările survenite: dacă a mai fost înscrisă vreo persoană în această listă, sau cineva a pierdut acest drept. În cadrul Tribunalului Chișinău în anul 1893 în această listă au fost incluse 8 persoane. [19, fila 41, 42]

La 19 iunie 1874 Senatul a emis Ordinul nr. 28336, conform căruia a hotărât ca în baza solicitărilor venite din partea Ministerului Justiției, listele persoanelor care aveau dreptul să fie avocați în cadrul procesului de judecată, obligatoriu urmau să fie publicate și să fie transmise tuturor persoanelor cointeresate, miniștrilor, ober-procurorului Senatului, președinților de instanțe cointeresate, etc.. [209, p.1]

În cazul încălcării obligațiilor de serviciu avocații puteau fi trași la răspundere civilă, penală, administrativă sau disciplinară. La răspundere civilă erau trași avocații în cazurile când din pricina lor suferea averea clientului, la răspundere penală – în cazul săvârșirii unei infracțiuni și disciplinară atunci când încălca obligațiile de serviciu. La răspundere disciplinară erau supuși avocații de către consiliul de avocați publici, iar decizia de sancționare (cu excepția cazului când sancțiunea constituia avetismentul) putea fi atacată în termen de două săptămâni la Curtea de Apel. [276, Reg. inst. jud. art.376]

După cum am menționat, în afară de avocații publici, În Imperiul Rus s- a instituit și funcția de avocat privat. În calitate de avocat privat putea activa persoana care avea dreptul să reprezinte în cadrul instanței judecătorești interesele unei persoane terțe. Erau excluși din această categorie următoarele persoane:

• femeile;

• persoanele străine;

• persoanele care au fost excluse din lista avocaților publici în urma aplicării unei sancțiuni disciplinare.

Avocații privați erau acceptați să exercite funcția la fel ca și avocații publici de către instanța de judecată în care preconizau să activeze. Controlul asupra exercitării funcției lor era înfăptuit de asemenea de instanța de judecată. Apariția instituției avocatului privat a fost condiționată într-o oarecare măsură de lipsa unui număr necesar de avocați publici și de acele onorarii mari stabilite de cei din urmă. [219, p. 180]

Instituirea instituției avocaturii în perioada înfăptuirii reformei judecătorești poate fi considerat un pas important în dezvoltarea jurispudenței și anume statul prin acceptarea fondării acestei instituții pur și simplu a cedat în fața celor ce doreau reforme adevărate. Spectrul larg de drepturi de care se bucurau avocații, exercitând dreptul la apărare a învinuitului a curmat posibilitatea procuraturii și instanței de judecată de a prezenta învinuirea de săvârșirea infracțiunilor politice fără existența probelor necesare. Importanța avocaturii în cadrul proceselor de judecată unde se examinau anume infracțiunile politice a fost vădită anume din considerentul că aceste categorii de infracțiuni se judecau fără prezența juraților.

3.4.3. Anchetatorii judiciari (*sudebnîe sledovateli*).

La momentul pregătirii reformei judecătorești, Imperiul Rus a manifestat o atenție deosebită etapei premergătoare procesului penal și anume etapei ce ținea de colectarea probelor. În acest context, în martie 1859 s-a format o comisie specială, condusă de Maliutin D. A., care avea ca scop pregătirea unui proiect ce viza formarea unui nou sistem de organe atât la nivel de gubernie, cât și la nivel de județe. Ținându-se cont de faptul că până la reformă urmărirea penală era în mâinile poliţiei, iar abuzurile acesteia erau foarte frecvente şi monstruoase, prima propunere venită din partea comisiei a vizat înlăturarea poliţiei din faza anchetei penale şi instituirea unui nou organ de urmărire penală. [196, p. 130]

În acest context, în mai 1860, comisia de lucru a prezentat un proiect de lege referitor la formarea instituţiei judecătorilor de instrucție (sledstvennîh sudei). Autorul acestui proiect a fost reprezentantul curentului liberal N. I. Stoianovschii. După ce proiectul a fost prezentat spre discuție departamentelor specializate din cadrul Senatului, a fost acceptat practic în întregime, unica remarcă viza modificarea denumirii instituției din judecători de instrucție în anchetatori judiciari.

Dacă traducem mot-a-mot din limba rusă termenul ”Sudebnâe sledovateli”, rezultă sintagma „anchetatori judiciari”, dar după conținut acest concept este mai aproape de „juge d´ instruction” francez, care a şi servit drept model pentru mai multe sisteme de drept, inclusiv şi pentru sistemul rus, ceea ce în mod direct au recunoscut cei ce au elaborat proiectul de lege, folosind în prima variantă chiar termenul de „sledstvennîe sudii”. [251, p.149]

În literatura de specialitate din Federaţia Rusă a fost exprimată ideea că neajunsurile activităţii poliţieneşti nu ar fi reprezentat principala cauză a introducerii instituţiei anchetatorilor judiciari. O cauză relevantă ar fi fost eliberarea poliţiei de atribuţiile de urmărire penală pentru a putea fi folosită în caz de tulburări ţărărneşti în legătură cu preconizata eliberare din şerbie a ţăranilor ruşi. Concomitent cu elaborarea principiilor eliberării ţărănilor din şerbie se căutau şi posibilităţi noi şi mai puternice pentru menţinerea ordinii în societate. [251, p. 143] Este o opinie

ce poate fi reţinută, având în vedere pe de o parte multitudinea atribuţiilor poliţiei imperiale, iar pe de altă parte – situaţia de criză prin care trecea Imperiul Rus la mijlocul secolului al XIX-lea, situaţie care a impus ţarismului necesitatea realizării unor reforme. În cele din urmă anchetatorii judiciari (*sudebnîe sledovateli*) - instituţie importantă - a fost instituită în Rusia prin Legea din 8 iunie 1860 despre instituirea anchetatorilor judiciari şi a Instrucţiunilor date anchetatorilor judiciari şi Instrucţiunilor date poliţiei, care apoi au fost incluse în actele reformei judiciare – Reg. inst. jud. şi Reg. proc. pen..

Reg. ins. jud. a consolidat poziția independentă a anchetatorului judiciar, stabilind numirea lui prin decret țarist și instituind inamovibilitatea ca garanție a independenței. A fost de asemenea mărit statutul funcțional al anchetatorului judiciar, fiind acordat acestuia rangul VI (comparativ cu rangul VIII din Legea din 1860) și anume rangul de *colejschii sovetnic*.

Faptul că instituţia anchetatorilor judiciari a avut ca prototip instituţia judecătorilor de instrucţie francezi este o dovadă în plus că aceştia aveau funcţii judiciare şi aparţineau domeniului puterii judiciare.

Mai târziu, în 1869 General – Guvernatorul Basarabiei și Novorosiei s-a adresat cu un demers Ministrului Justiției, prin care solicita permisiunea de a institui și în Basarabia instituția anchetatorilor judiciari. Se preconiza să fie numiți în fiecare județ cîte doi anchetatori judiciari, iar în Chișinău patru, în total trebuiau să activeze în Basarabia 16 anchetatori judiciari. În același an demersul a fost acceptat și în Basarabia au început să activeze anchetatorii judiciari. [196, p. 131]

Ei erau în statele Ministerului Justiţiei, formal erau în cadrul Tribunalului şi activau într-un sector (art.79 Reg. inst. jud.), de obicei asimilat judeţului. Anchetatorii judiciari nu se supuneau nici ministerului, nici Tribunalului, ei trebuiau să fie independenţi.

După reanexarea sudului Basarabiei la Imperiul Rus în 1878 prin decretul împăratului din 21 septembrie 1878 a fost prevăzută suplimentarea personalului Tribunalului Chișinău căruia îi reveneau conform competenței sale și dosarele din acele teritorii, cu două posturi noi de adjuncți ai procurorului și patru posturi noi de judecători de instrucție. [273] Din datele tabelului de la p. 102 rezultă că aceste prevederi au fost aduse la îndeplinire, fiindcă în anul 1879 erau deja 22 anchetatori judiciari, dintre care un anchetator – pe cauze extrem de complicate. Numărul acesta de anchetatori judiciari s-a păstrat până în 1907, când deja în Basarabia activau 29 anchetatori judiciari, dintre care doi - pe cauze extrem de complicate.

Cercetătorii de până la revoluţie arătau că anchetatorii judiciari aparţineau corpului de judecători şi de aceea se bucurau de garanţiile acestora, în primul rând, independenţa în realizarea acţiunilor procesual-penale. [287, p.461] Ei efectuau ancheta preliminară, soluţionau problema vinovăţiei şi a trimiterii/netrimiterii dosarului în instanţa de judecată. Similar

judecătorilor, anchetatorii judiciari erau imparţiali, nu erau organ de învinuire sau apărare, dar de constatare a adevărului în cauze concrete, urmând să strângă toate dovezile atât cele ce incriminau, cât şi cele ce dezincriminau bănuitul, să colecteze informaţii cu privire la circumstanţe agravante, dar şi atenuante. Ca şi judecătorii, anchetatorii judiciari erau numiţi de Ministrul Justiţiei dintre persoanele ce întruneau condiţiile de studii juridice superioare sau dacă demonstrau în activitatea sa cunoştinţe din domeniul judiciar - şi de vârstă – nu mai tineri de 25 de ani. Erau necesare şi anumite calităţi profesionale şi umane: caracter puternic, spirit de observaţie, perseverenţă, consecvenţă în gândire şi în acţiuni, buna credinţă, moralitate.

Deci, Regulamentele din 1864 consacrau calităţile pe care trebuiau să le posede anchetatorii judiciari pentru a exercita atribuțiile și trebuiau să conducă la rezultate similare celor formulate pentru judecători: independenţa, imparţialitatea și inamovibilitatea. Toate aceste exigențe probează încadrarea lor în corpul judiciar și demonstrează necesitatea independenței și imparțialității anchetatorilor judiciari. A. F. Koni menționa că anchetatorul judiciar era independent, nu era organic legat de poliție, nu depindea de procuror, el instrumenta cazul acumulând și apreciind probe atât de incriminare, cît și de de dezvinovățire a bănuitului. [236, p. 111-112]

Competenţa anchetatorilor judiciari era reglementată de art. 288-509 a Reg. proc. pen..

Autorul A. V. Podolina împarte împuternicirile anchetatorilor judiciari în trei grupuri în funcţie de gradul de avansare a urmăririi penale:

1. Începutul urmăririi penale – anchetatorul judiciar să interogheze victima despre circumstanţele faptei prejudiciabile (art.307 reg. proc. pen.), să înregistreze autodenunţul (art.309 reg. proc. pen.), să verifice, să completeze sau să anuleze acţiunile întreprinse de poliţie (art.269 reg. proc. pen.), să comunice procurorului despre absenţa temeiului suficient pentru a desfăşura ancheta (art.309).

2. Desfăşurarea anchetei preliminare – cercetarea la faţa locului, examinarea corporală (art.315-335 reg. proc. pen.), asistarea la examinarea de către medici (art.336-356 reg. proc. pen.), acumularea şi păstrarea probelor materiale (art.371-376 Reg. proc. pen.), percheziţionarea şi ridicarea actelor şi documentelor (art.357-370 reg. proc. pen.), citarea şi aducerea forţată a învinuitului (art.377-397 reg. proc. pen.), cercetarea la locul faptei prin martori, aşa numiţii „*ocolinie liudi*” (art.454-466 reg. proc. pen.), adresarea unor sarcini poliţiei (art.271 reg. proc. pen.), întocmirea proceselor verbale a anchetei preliminare (art.467-475 reg. proc. pen.).

3. Finisarea anchetei – la înaintarea învinuirii anchetatorul judiciar este obligat să întrebe învinuitul dacă nu doreşte să adauge ceva (art.476 reg. proc. pen.), să verifice împrejurările noi pe care le indică învinuitul (art. 477 reg. proc. pen.), anunţarea participanţilor la dosar despre finisarea anchetei şi trimiterea dosarului procurorului sau adjunctului (art.479 reg.

proc. pen.), sau să ceară Tribunalului, prin intermediul procurorului, permisiunea de încetare a anchetei (art.277 Reg. proc. pen.). [266]

Anexa 2. Acțiunile întreprinse de anchetatorii judiciari în județele basarabene în I trimestru an. 1891

Nr/o	Judetul	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1.	Chișinău sector 1	136	4	13	17	16	14	2.800	0	0	31	69
	Sector 2	150	113	8	31	22	4	2.200	1	0	29	60
	Sector 3	163	110	3	33	16	22	2.850	2	0	22	82
	Sector 4	148	118	3	11	20	5	890	0	0	11	88
2.	Orhei sector 1	168	125	5	5	3	5	1.500	4	0	9	87
	Sector 2	120	15	5	22	39	17	4.998	0	0	30	50
3.	Bălți sector 1	187	145	10	26	3	19	7.450	0	0	23	75
	Sector 2	182	120	7	40	20	28	12.390	1	0	39	48
4.	Soroca sector 1	141	113	12	15	30	35	16.117	0	0	9	60
	Sector 2	147	118	5	4	45	39	17.800	1	0	39	62
5.	Hotin sector 1	167	113	8	56	33	15	1.383	0	0	14	58
	Sector 2	133	12	18	17	18	13	8.488	0	0	16	52
	Sector 3	163	118	4	61	12	25	4.005	0	0	26	6
6.	Bender sector 1	175	112	4	10	37	16	3.700	0	0	29	73
	Sector 2	137	115	5	27	23	22	9.700	3	0	21	59
7.	Ismail sector 1	184	117	2	13	83	21	37.291	0	0	31	75
	Sector 2	214	183	3	54	34	21	3.905	0	0	36	111
	Sector 3	124	96	8	41	11	22	8.870	0	0	5	24
8.	Akkerman, sector 1	193	145	5	26	27	19	6.315	1	0	35	53
	Sector 2	144	116	6	16	29	22	3.200	0	0	16	60
	Sector 3	191	163	1	29	54	9	1.515	0	0	16	84
9.	TOTAL	3.367	2.036	135	558	575	393	157.367	13	0	487	1.336

1- Nr. dosare instrumentate de anchetatorul judiciar;
2- Nr. dosare trimise judecătorilor de pace;
3- Nr. dosare trimise în alte instanțe;
4- Nr. dosare pe care s-a întreprins ca măsură de prevenire și curmare a eschivării de la anchetă – nepărăsirea localității de domiciliu;
5- Nr. dosare pe care s-a întreprins ca măsură de prevenire și curmare a eschivării de la anchetă – plasarea sub supravegherea poliției;
6- Nr. dosare pe care s-a întreprins ca măsură de prevenire și curmare a eschivării de la anchetă – cauțiune;
7- Suma cauțiunii în ruble;
8- Nr. dosare pe care s-a întreprins ca măsură de prevenire și curmare a eschivării de la anchetă – gaj;
9- Nr. dosare pe care s-a întreprins ca măsură de prevenire și curmare a eschivării de la anchetă – arest la domiciliu;
10- Nr. persoane arestate preventiv;
11- Dosare încetate la demersul anchetatorului.

SURSA: ANRM, fond 39, inv.1, dos.6

Anchetatorii judiciari nu puteau înceta cauza sau scoate persoana de sub urmărire, pentru aceasta era necesar să ceară prin intermediul procurorului acordul Tribunalului, în cazul

dezacordului Tribunalului dosarul trebuia prezentat Curţii de Apel, ceea ce demonstrează independența

anchetatorului față de procuror și controlul lui din partea instanței de judecată. În spirit liberal legea prevedea că anchetatorul poate fi de acord cu indicațiile procurorului numai în cazul caracterului avantajant pentru bănuit al indicațiilor procurorului.

Dar treptat acest rol al anchetatorilor a fost diminuat. În primul rând, prin numirea unor anchetatori judiciari interimari, asupra cărora nu se răsfrângea inamovibilitatea, iar în al doilea rând, prin limitarea competenței lor - în 1871 anchetatorii judiciari au fost înlăturați de la anchetarea infracțiunilor contra statului.

Relațiile anchetatorilor cu poliția demonstrau dreptul anchetatorului de a controla și folosi informațiile date de organele de poliție, de a le aprecia, de a interoga martori, bănuiți. Poliția doar în cazuri extreme avea dreptul de a interoga și alcătui procesul verbal, de exemplu, în cazul în care aceștea erau în situație gravă, existând pericolul decesului până la venirea anchetatorului. În cazul în care apăreau conflicte de competență între anchetatori și între ei și judecătorii de pace, Tribunalul trebuia să intervină. Astfel, în Basarabia în anul 1891 au fost 95 de conflicte de competență în care erau implicați anchetatorii judiciari. [73]

Ministerul Justiției a depistat că anchetatorii judiciari de multe ori apelau la organele de poliție, solicitând fotografiile persoanelor reţinute în interes de anchetă. Din aceste considerente Ministerul Justiției aduce la cunoștința Tribunalului și Procurorului Tribunalului că în baza acordului încheiat între Ministerul Justiției și Ministerul de Interne, cel din urmă achită cheltuielile pentru astfel de servicii doar în cazurile când este vorba de persoanele arestate în catorgă și boschetari, iar în cazul persoanelor reţinute în interes de anchetă cheltuielile sunt suportate de către Ministerul Justiției. [19, fila 95]

În activitatea lor anchetatorii judiciari utilizau mai multe registre: registru de intrare a actelor, registru de birou (*nastolinâi*), registru de ieşire şi registrul de livrare (predare) către alte autorităţi abilitate să continue soluţionarea cauzei. Anchetatorii erau sesizaţi de: poliţie, judecătorii de pace, procurori şi adjuncţii lor, de victimele infracţiunii sau de reprezentanţii legali ai acestora. [20, fila 37, 37 verso]

Pentru registrul anchetatorilor erau prevăzute trei compartimente: în prima parte se înregistra informația primară, în a doua parte – cupoanele nr. 1, iar în a treia parte – cupoanele nr. 10.

Răspunderea judecătorilor de instrucție era asemănătoare celei a judecătorilor pentru că și garanțiile independenței lor erau la fel. Răspunderea anchetatorilor în caz de ilegalități în exerciţiul funcţiunii urma să fie stabilită mai întîi de Tribunal după care, conform art.1080, p.2 al Reg. proc. pen. a Imperiului Rus, dosarul era transmis pentru soluţionare Senatului Imperiului

Rus, în Adunarea Departamentului Întâi şi de Casaţie reunite. [20, fila 40 verso, 41] Este şi cazul anchetatorului judiciar Tomaşevschi, sectorul Soroca, care nu numai că nu a gestionat corect informaţiile şi sesizările primite, dar din neglijenţă 25 de dosare au fost pierdute, şi a prezentat unele date false, precum că dosarele erau trimise procurorului sau judecătorului de pace, (iar în realitate nu ieşeau din biroul anchetatorului) sau în general în registrul de birou nu era menţionat nimic despre soarta de mai departe a acelor dosare. Tribunalul Chişinău în componenţa a 10 judecători şi a Preşedintelui cu partciparea Procurorului în 1893 a examinat această încălcare şi a trimis materialele Senatului. [20, fila 40 verso, 41]

La fel ca și altor colaboratori ai instanțelor de judecată anchetatorilor judiciari li s-au aplicat unele facilități. Și anume în baza circularei Departamentului Căii Ferate din 07 februarie 1892 nr. 1083 și din 17 aprilie 1892, nr. 3209 care urma să se aplice din 01 octombrie 1894, li s-au stabilit unele înlesniri referitor la călătoriile în transportul feroviar, fiind obligatorie prezentarea legitimației. [19, fila 134, 135]

Examinând materialele din arhivă, concluzionăm că nu doar funcțiile de judecător, ci și alte funcții auxiliare erau monitorizate atent, ținute sub control și se ducea o evidență strictă a persoanelor ce erau acceptate la aceste funcții. Activitatea anchetatorilor judiciari era supravegheată îndeaproape, păstrându-se chiar în arhivă unele dosare personale ale anchetatorilor. În cadrul acestor dosare se conținea atât informație din timpul activității, cât și de până la numirea în funcție. De exemplu, putem găsi informație referitoare la: - nume, prenume, patronimic; - funcția deținută până la numirea în funție de anchetator judiciar; - proveniența socială; - ce avere deținea personal sau rudele apropiate, soția; - studiile; - a fost implicat în conflicte armate și cu ce statut; - a fost supus aplicării unor sancțiuni, mustrări, etc. – a beneficiat de concedii, când și în ce circumstanțe; - statutul social. [67, fila 4 – 13]

3.4.4. Executorii judiciari (*sudebnîe pristavî*)

La momentul pregătirii reformei judecătorești nu s-a observat de la început necesitatea instituirii funcției de executor judecătoresc, fiindcă inițial se preconiza ca obligațiile legate de executarea hotărârii să se includă în atribuțiile poliției. Însă după o analiză mai amplă a tuturor circumstanțelor în Rusia a fost instituită instituţia executorilor judiciari.

În cadru tribunalelor și Curții de Apel erau numiți în funcție executorii judiciari de către președintele instanței, iar în cadrul Senatului de către ober-procuror, care la rândul lor trebuiau să verifice abilitățile profesionale ale candidaților. La fel, executorii judiciari trebuiau să dețină viză de domiciliu în acel teritoriu unde doreau să activeze în calitate de executor. Ei se aflau sub conducerea acelor persoane care i-a numit în funcție. Confirmarea în funcție nu survine din momentul când încep să-și execute obligațiile, ci doar după un an de activitate în domeniu. Erau

acceptați spre executarea obligațiilor, doar după ce lasău în calitate de gaj 600 de ruble, pentru a acoperi eventualele *prejudicii cauzate prin activitatea lor.*

Executorii judiciari funcţionau pe lângă Congresele judeţene ale judecătoriilor de pace, Tribunale, Curţile de Apel, ei aduceau la îndeplinire deciziile judecătoreşti pe dosarele civile. Executorii judiciari de pe lângă congresele judeţene ale judecătorilor de pace şi Tribunale comunicau părţilor citaţiile, la cererea părţii interesate executau deciziile judecătoreşti. Executorii judiciari de pe lângă congresele judeţene ale judecătoriilor de pace aveau în plus şi sarcina de a păstra moştenirile şi a transmite destinatarilor de drept a banilor şi a altor bunuri. Instanţele pe lângă care funcţionau executorii judiciari supravegheau legalitatea acţiunilor executorilor, controlau activitatea lor, cereau rapoarte de activitate şi puteau să-i sancţioneze pentru abateri şi abuzuri în serviciu.

Conform art. 352², 536 din Reg. inst. jud. din 1883 s-a stabilit că funcționarilor li se achită deplasările de serviciu și anume câte opt copeici pentru deplasarea la o verstă. La momentul aplicării în practică șefii instanțelor judecătorești uneori interpretau subiectiv, ceea ce a dus la apariția neînțelegerilor. Din acest considerent, Ministerul Justiției a venit cu o interpretare oficială prin intermediul unei circulare. Interpretând aceste prevederi au apărut două neînțelegeri, prima se referea la calcularea sumei de bani, iar a doua la grupul de colaboratori care cădeau sub incidența legii.

Referitor la sumă nu era clar, opt copeici pentru o verstă se achită doar pentru o direcție sau pentru ambele. Prin intermediul acestui act ministerial s-a explicat că se calculează distanța în ambele direcții, altfel s-ar fi stabilit de la început suma de patru copeici pentru fiecare verstă și nu 8 copeici.

Cu referire la personalul care cădea sub incidența acestor acte nu era clar dacă este vorba doar despre executorii judiciari sau și curierii. Comisia Departamentului de Casație a Senatului printr-o decizie din 1889 a hotărât ca să li se recunoască și curierilor dreptul de a primi câte opt copeici pentru fiecare verstă parcursă în ambele direcţii. [19, fila 5]

La 18 decembrie 1883 Ministerul Justiției a venit cu proiectul nr. 22228 referitor la achitarea unor premii executorilor judiciari pentru munca sârguincioasă și îndeplinirea planului de lucru stabilit. [206, p.1] În același an s-a dispus suplimentarea numărului de executori judiciari ai Tribunalului Chișinău cu o persoană.

Remunerarea executorilor judiciari depindea de intensitatea acțiunilor lor, ceea ce se vede clar din următorul tabel.

Anexa 3. Sumele acumulate de executorii judiciari și de Tribunalul Chișinău în I trimestru an.1891 ca recompensă pentru serviciile executorilor.

N/o	Numele executorului judiciar	Suma colectată (ruble)	Suma depusă la vistierie (ruble)	Suma presupus atribuită executorului (ruble)
1.	Iacubovici	221, 21	221,21	325
2.	Garbuz	98,70	98,70	280
3.	Șostacovschi	7,20	7,20	40
4.	Kozakevici	86	86	120
5.	Pavlovschi	115,48	115,48	170
6.	Martînovschi	121,60	121,60	160
7.	Maximov	130,33	130,33	130
8.	Lisițchi	99,96	99,96	140
9.	Gavdzinschi	108,54	108,54	145,60
10.	Vișnițchi	74,10	74,10	190
11.	Timotin	132,87	132,87	230
12.	Caraman	109,71	109,71	230
	Total sume colectate	1.306,50	1306,50	2.160,60
	Sumele depuse prin Tribunal	854,10	854,10	
	TOTAL	2.160,60	2.160,60	

SURSA: ANM, fond 39, inv.1, dos.7.

Observăm că datele vizează doar 12 executori judiciari în primul trimestru al anului 1891. În același an, în trimestrul 3 sunt prezentate informații cu privire la acțiunile întreprinse de 11 executori judiciari, din care rezultă că executorii judiciari ai Tribunalului Chișinău desfășurau o activitate intensă, cu diversificarea acțiunilor pe care le aveau potrivit legii.

Este impunătoare activitatea desfășurată de unii executori care reușeau să execute aproape toate titlurile executorii primite pe parcursul unui trimestru. Unele dintre aceste acțiuni cereau o implicare mai modestă a executorilor judiciari, ca spre exemplu, înmânarea citațiilor celor vizați de justiție sau citațiilor transmise de chiar executor, pe când altele solicitau eforturi considerabile, fiind vorba despre acțiuni de amploare cum sunt cele legate de licitațiile publice a averii mobile și imobile.

Anexa 4. Acțiunile executorilor judiciari de pe lângă Tribunalul Chișinău în trimestru 3 an.1891

N/o	Numele executorului judiciar	Nr titluri executorii primite de executor	Din ele - executate	Nr licitații publice a averii mobile și imobile	Nr citații înmânate de executori la porunca organului judecătoresc	Nr citații înmânate de executori
1.	Iacubovici	98	92	69	412	52
2.	Garbuz	92	70	59	741	71
3.	Kozakevici	95	62	72	401	101
4.	Pavlovschi	30	19	1	126	38
5.	Martînovschi	76	48	4	86	94
6.	Maximov	45	20	0	43	101
7.	Lisițchi	38	16	0	73	98
8.	Gavdzinschi	65	29	0	155	63
9.	Vișnițchi	33	13	0	44	31
10.	Timotin	126	64	3	31	131
11.	Caraman	82	26	2	116	26

SURSA: ANM, fond 39, inv.1, doc.7

Executorii judiciari la momentul executării unei hotărâri erau obligați să îndeplinească un raport (jurnal) în care indica care au fost acțiunile lui înfăptuite, cheltuielile, veniturile și altă informație utilă. La fel se indica care a fost completul de judecată care a judecat acel caz, însăși hotărârea instanței pe acel caz și care a fost hotărârea luată de executorul judecătoresc pentru a pune în aplicare hotărârea instanței. [38, 39, 40, 41]

Executorii judiciari prezentau rapoarte referitor la activitatea sa, care era examinată și verificată de organele superioare. [47, 48, 49, 50, 51, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 58, 59]

În 1875 se modifică reglementările regulamentului din 1864 (Ucerejdenie sudebnîh ustanovlenii) referitoare la activitatea executorilor judiciari și anume art. 316, 319. În urma acestor modificări executoriii judiciari dobândeau dreptul în cazul când, persoanele care sunt implicate în executarea hotărârilor refuză sau opun rezistență, să solicite implicarea poliției care este obligată să intervină. Iar în caz când poliția nu se descurcă, trebuie să fie implicate alte organe militare competente. De fiecare dată când executorii judiciari au apelat la ajutorul poliției pentru ajutor în executarea hotărârilor, ei au fost obligați să prezinte procurorului un proces-verbal prin care să anunțe despre acest lucru, chiar dacă poliția a refuzat să se implice. [212, p.1]

O altă dilemă în cadrul tălmăcirii legislației ce ține de activitatea executorilor judecătorești a apărut în cazul stabilirii numărului executorilor care trebuie să activeze într-un județ. Ministerul Justiției ținând cont de fapul că această problemă a apărut concomitent în mai multe gubernii, a solicitat Senatului să vină cu un comentariu la aceste reglementări. În urma examinării de către Senat a acestei situații s-a depistat că problema nu consta în faptul

numărului executorilor, ci în modalitatea de calculare a populației. Din aceste considerente Senatul a hotărât: în primul rând ca în județele cu populația mai mare de 100000 mii locuitori să fie numiți 400 de executori judiciari, iar în județele cu populație mai mică 100000 mii locuitori – 200 de executori judiciari, iar în al doilea rând, a explicat că la calculul populației se ține cont atât de numărul bărbaților cât și femeile din acel teritoriu, fiindcă anume aceasta era problema că în unele județe Președinții de Tribunale luau în calcul doar bărbații. [212, p.1]

La 8 iunie 1875, Ministerul Justiției a emis o circulară adresată Președinților Congreselor judecătoriilor de pace, care conținea o notă explicativă referitoare la remunerarea executorilor judicari și a poliției în cazurile executării hotărîrilor judecătorești penale de încasare a diferitor tipuri de amenzi, prevăzute de art. 189 Reg. proc. pen. Această întrebare a apărut pe motiv că unii specialiști din domeniu nu făceau distincție dintre executarea hotărârilor în baza cărora persoana trebuia să achite o amendă în favoarea statului stabilită de legislația penală sau despăgubiri în favoarea unei persoane fizice.

Ținându-se cont de cele expuse, Ministerul Justiției a emis la 08 iunie 1875 circulara nr. 8788, prin care a explicat că anume în cazurile când executorii judiciari, execută hotărârea pe o cauză civilă conform căreia pârâtul trebuia să achite diferite despăgubiri în favoarea reclamantului, atunci executorii judiciari erau în drept să solicite de la pârât și achitarea despăgubirilor pentru acțiunile întreprinse întru executarea hotărârii (art. 958 Reg. proc. civ.). Aceste reglementări nu puteau fi aplicate în cazul executării sentințelor sau deciziilor penale. Din aceste considerente s-a propus ca executorilor judiciari să li se încredințeze executarea unor astfel de decizii doar atunci când ei aveau de executat și alte hotărâri civile anume în aceeași localitate. S-a luat o astfel de hotărâre ținîndu-se cont și de faptul că executorii judiciari nu aveau dreptul să se folosească de caii publici ai organelor de conducere. La fel li s-a propus președinților congreselor judecătoriilor de pace ca acest tip de decizii să fie transmis administrației de voloste, care deținea și resurse și persoane care ar fi putut să le execute. [213, p.1]

Deși de la început problema exista doar în cazul executării sentințelor penale, mai târziu a apărut problema și în cazul executării hotărârilor civile și anume atunci când era vorba despre executarea unei hotărâri conform căreia suma necesară de a fi încasată se dovedea a fi mult mai mică decât cheltuielile suportate de către executorul judecătoresc. Astfel de situații apăreau mai ales când era vorba de executarea hotărârilor date întru soluționarea cauzelor dintre țărani. După examinarea acestei situații Ministerul a ajuns la o decizie similară ca și în cazul sentințelor penale. S-a propus ca executarea acestor hotărâri să treacă din cadrul atribuțiilor executorilor judiciari spre executare organelor administrative de voloste și sătești. [216, p.1]

Pe lângă judecători, anchetatori judiciari, procurori, etc., în cadrul instanțelor judecătorești mai activau și persoane care îndeplineau unele lucrări de secretariat. Aceștia erau

lucrătorii cancelariei. Până la începerea reformării sistemului judecătoresc cancelaria avea o importanță mai mare în soluționarea litigiilor, ea putea indirect să influențeze hotărârea instanței judecătorești. Iar odată cu reformarea sistemului s-au determinat strict atribuțiile lucrătorilor cancelariei și anume: ducerea evidenței registrelor de ieșire și de intrare, întocmirea proceselor verbale și întocmirea copiilor de pe hotărârile instanțelor de judecată sau de pe alte materiale din cadrul dosarului.

Conform Reg. inst. jud., art. 120, Cancelaria Tribunalelor și Curții de Apel era formată din: - secretari și – ajutori ai secretarilor, iar Cancelariei Senatului era formată din: - ober secretari și – ajutori de ober-secretari. [276, Reg. inst. jud. art. 120] Secretarii și ajutorii lor se numeau în funcție de președintele instanței unde activau, ober-secretarii de către minstrul justiției la propunerea ober-procurorului, iar ajutorii ober-secretarilor de către ober-procuror. Dreptul de concediere din funcție sau aplicării sancțiunilor disciplinare îl dețineau aceleași persoane care le-au numit în funcție. [222, p. 95]

3.5. Concluzii la capitolul III

1. Conștientizarea necesității reformei judiciare în Imperiul Rus a impus autoritățile statului să elaboreze acte legislative privind organizarea judecătorească și procedura judiciară. În acest proces elitele intelectuale ale Imperiului Rus au utilizat experiența altor state europene, în special, a Franței. S-au evidențiat următoarele instanțe de judecată generale la care se puteau adresa justițiabilii basarabeni în a doua jumătate a secolului al XIX-lea-începutul secolului al XX-lea: Tribunalul Chișinău, Curtea de Apel Odesa, iar în calitate de organ suprem de casație – Senatul Imperiului Rus.

2. Inițial actele normativ-juridice au prevăzut implementarea mai consecventă a unor principii democratice cum ar fi: independența judecătorilor (membri ai tribunalelor, curților de apel, anchetatorilor judiciari), inamovibilitatea, fiind asigurate cu anumite garanții: asigurarea materială decentă, răspunderea doar în fața organului judecătoresc, imposibilitatea intervenției în cariera judecătorului fără acordul acestuia. Este demn de a fi luat în considerare modelul de acumulare a experienței judiciare prin intermediul candidaților la funcții judiciare.

3. O importanță enormă în aplicarea principiilor democratice au avut-o jurații și avocații. Prin intermediul acestor două instituții a fost posibilă o participare mai largă la exercitarea justiției și responsabilizarea corpului judecătoresc pentru actul de justiție.

4. Treptat însă manifestarea principiilor de independență și inamovibilitate a fost limitată în legătură cu înăsprirea regimului politic, astfel încât competența Tribunalului (inclusiv Tribunalul Chișinău), a Curții cu jurați a fost limitată, o parte a atribuțiilor sale fiind transmise

Curții de Apel care le examina cu participarea reprezentanților stărilor, adică s-a revenit la o trăsătură medievală în exercitarea justiției.

5. Inamovibilitatea anchetatorilor judiciari a fost din start afectată prin introducerea postului de anchetator judiciar interimar care nu se bucura de inamovibilitate, astfel fiind deturnat de la sensul său inițial, copiat după modelul francez de juge d instruction. Ca o încercare de a ține judecătorii și anchetatorii judiciari mai departe de viața politică (incipientă încă după evenimentele din 1905-1906) a fost interdicția impusă judecătorilor și anchetatorilor judiciari de a face parte din partide și asociații.

6. Senatul Imperiului Rus era instanță de fond, dar și unică instanță de casație, totodată avea și atribuții legate de răspunderea disciplinară a judecătorilor, inclusiv a anchetatorilor judiciari. Activitatea Senatului Imperiului Rus pe dosarele basarabene denotă o neînțelegere profundă a legilor locale basarabene, care, de altfel, așa și nu au fost codificate, cerință inaintată de intelectualii basarabeni încă la stadiul pregătirii reformei judiciare. Aceiași soartă tragică a avut-o și revendicarea limbii române ca limbă a procedurii judiciare. Toate acestea, însoțite de politica de cadre juridice în Basarabia, au demonstrat cu prisosință scopurile rusificării și asimilării românilor basarabeni, scopuri, promovate insistent de țarism.

4. ORGANIZAREA ŞI FUNCŢIONAREA INSTANȚELOR JUDICIARE LOCALE ÎN BASARABIA ÎN A II-a JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-lea ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-lea

4.1. Organizarea şi funcţionarea judecătoriilor de pace

Necesitatea înfăptuirii reformei judecătorești în general, cât și formarea judecătoriilor de pace în calitate de instanțe locale, a stârnit multiple discuții atât în cadrul organelor de conducere imperiale, cât și în cadrul regiunii.

Autorii ruşi nu au o opinie unanimă referitor la faptul care instanţe judecătoreşti pot fi considerate instanţe locale. De exemplu, cercetătorul N.P.Eroşkin consideră că judecătoriile locale includ doar pe cele de pace şi se deosebesc de cele generale prin modalitatea de constituire și anume că se aleg. [226, p. 262] Alţi doctrinari afirmă că judecătoriile locale includ nu numai judecătoriile de pace, dar şi cele de voloste. [232, p. 236] Evidențiem că în conformitate cu Reg. inst. jud. numai judecătoriile de pace erau numite instanţe locale. Dar dacă judecăm după competenţa teritorială şi materială atunci şi judecătoriile de voloste ca judecătorii pentru ţărani pot fi considerate judecătorii locale, ceea ce justifică includerea subiectului cu privire la justiţia pentru ţărani în calitate de paragraf aparte.

Încă din 1863 în Basarabia au început să se discute proiectele propuse pentru reformarea sistemului judiciar. Juriștii din Basarabia analizînd aceste proiecte, pe lîngă multiplele propuneri, în primul rînd încercau să propună menținerea legislației locale, codificarea ei și includerea ei în cadrul reformei.

La nivel local s-au format în urma reformei două instanțe de judecată:

1. Judecătoriile de pace de sector
2. Congresul judeţean al judecătoriilor de pace.

Judecătorii de pace erau considerați un organ unipersonal, ei puteau fi clasificaţi în judecători de pace de sector şi de onoare. Congresele județene de pace s-au considerat organe colegiale. Deasemenea, aceste instanțe judecătorești erau considerate organe teritoriale. Judecătoriile de pace activau în cadrul orașelor și a județelor ce se constituiau ca districte de pace (*mirovâe ocruga*). Ocrugul se împărțea în sectoare și în fiecare sector activa câte un judecător de pace (*uceastcovâi*). Deasemenea, în fiecare sector mai activa și câte unul ori mai mulți judecători de pace de onoare. Toți judecătorii de pace și judecătorii de onoare dintr-un ocrug (județ) formau Congresul județean al Judecătoriilor de pace.

Congresul judeţean al judecătoriilor de pace avea funcţia de a participa la dezbaterile judiciare în calitate de instanţă de gradul doi şi de a asigura administrarea sectorului.

Conflictele de competenţă teritorială dintre două judecătorii de pace din aceeaşi unitate administrativ-teritorială se soluţionau de către Congresul judeţean, iar în cazul litigiului dintre două judecătorii de pace din diferite unităţi administrativ-teritoriale se soluţiona de către Congresul judeţean al judecătoriei de pace în cadrul căreia a fost depusă prima cerere.

Pentru a deveni judecător de pace, persoana trebuia să îndeplinească următoarele condiţii:

• să deţină cetăţenie rusă;

• să confirme vârsta de 25 ani;

• doar bărbaţii aveau dreptul să deţină această funcţie;

• să deţină calităţi morale ireproşabile;

• să fie localnic, dar nu era obligatoriu ca în timpul alegerilor sau o perioadă pînă la alegeri să locuiască în acel judeţ, era suficient ca după alegeri să locuiască în sectorul respectiv;

• să satisfacă cenzul de avere necesar (se accepta dacă personal deținea dreptul de proprietate asupra unei averi sau dacă acest drept era deținut de părinți sau soție. Dacă soția deținea dreptul de proprietate asupra unui imobil era necesar acordul ei, pentru ca imobilul să servească drept cenz de avere pentru soț. Dacă se refereau la dreptul de proprietate asupra terenurilor agricole atunci era indicat că acestea trebuiau să fie de două ori mai mari decât pentru cei care doreau să dețină o funcție publică. Iar dacă deținea dreptul de proprietate asupra altor imobile, atunci ele trebuie să valorifice nu mai puțin de 15000 mii ruble. Pentru cei din orașe era obligatoriu ca bunurile deținute în proprietate să fie impozabile. Pentru cei din capitală se cerea să aibă un venit nu mai mic de 6000 ruble, iar în alte orașe un venit nu mai mic de 3000 ruble);

• să confirme studii superioare sau medii (nu erau obligatorii dacă persoana a ocupat timp de trei ani o funcţie care i-a permis acumularea experienţei în examinarea cauzelor judiciare. S-a permis această abatere de la regula generală, ținându-se cont de doleanțele ce veneau din partea populației. Oamenii simpli aveau nevoie să regăsească în funcția de judecător nu atât un jurist, cât o persoană cu autoritate și de încredere care să-i soluționeze problema) [229, p. 33.] Examinând unele dosare din cadrul ANRM, putem deduce că în unele cazuri la numirea în funcție a judecătorilor de pace se ținea cont și de acele recomandări pe care le deținea candidatul din partea instituției de învățământ sau a altor persoane cu un statut special în domeniul jurisprudenței, sau persoane ce dețineau funcții în aparatul de stat. [70]

De aceste condiții se ținea cont nu doar la obținerea funcției de judecător de pace, ci și pe parcursul activității sale. Acest fapt îl deducem din materialele din cadrul ANRM. Și anume din acele dosare putem deduce că se ducea o evidență strictă a persoanelor nu doar la momentul încadrării în funcție, ci și pe parcursul activității. (fond 50, inv. 2, dos. 1, fila 5.6.)

La momentul în care se discutau care ar fi acele condiții obligatorii ce trebuie să le întrunească candidații la funcția de judecător de pace, una din problemele apărute se referea la limba pe care trebuie să o posede viitorii judecători. Evident că reprezentanții puterii centrale pledau doar pentru limba rusă. Atunci General – Guvernatorul Novorosiei și Basarabiei a venit cu următoarea remarcă referitor la această problemă. El pleda pentru ca viitorii judecători de pace să cunoască ambele limbi, atât rusa cât și româna. Argumentele aduse în susținerea acestei idei erau următoarele: în primul rând el încerca să convingă administrația rusă că judecătoriile de pace pe parcursul activității lor se vor ciocni de cele mai multe ori cu soluționarea litigiilor dintre păturile inferioare ale societății. Însă cu certitudine era cunoscut că populația simplă din Basarabia nu poseda limba rusă, vorbind doar româna și în cazul când procesele de judecată vor fi duse doar în limba rusă ar putea duce la apariția neîncrederii populației față de instanța de judecată.

Deasemenea, faptul că în calitate de instanță de apel pentru judecătoriile de pace vor apărea Congresele Judecătoriilor de pace, scutește apariția unei eventuale probleme cum ar fi necunoașterea limbii române de către instanța de apel. Un alt argument adus în favoarea limbii române ar fi scutirea implicării translatorilor în cadrul proceselor de judecată, ceea ce ar fi inevitabil în cazul petrecerii ședințelor doar în limba rusă. Baronul Velio considera că din motive obiective limba de procedură judiciară să rămână limba rusă, căci se foloseau legile rusești în limba rusă, cadrele juridice și-au făcut studiile tot în limba rusă, iar procesul utilizării căii de atac în fața Senatului, care folosea doar limba rusă, ar fi foarte dificil de realizat.

Concluzionând, în baza celor expuse General – Guvernatorul Novorosiei și Basarabiei, cu referire la limba de desfășurare a proceselor de judecată menționează că cea mai bună soluție ar fi includerea în calitate de condiție obligatorie pentru candidații la funcția de judecător de pace cunoașterea limbii române și a limbii ruse. [192, p. 21]

O altă contrazicere între opinia General-Gubernatorului și a baronului Velio ține de domeniul numirii sau alegerii judecătorilor de pace. Velio consideră că ar fi corect ca judecătorii de pace să fie numiți de către organele administrative, iar judecătorii de onoare să fie aleși din cadrul persoanelor cu un statut social superior. Opinie cu care nu era de acord General-Guvernatorul. Ultimul îl contrazicea pe baron, prin următorul argument: el menționa că o astfel de modalitate de investire în funcție a judecătorilor de pace ar duce la distrugerea unor principii de bază proclamate prin intermediul reformei. Se referea la principiul separării puterii în stat și la includerea modalității de alegere a persoanelor la astfel de funcții, spre deosebire de procedura numirii care a fost utilizată până la acea etapă.

Oficial instanțele judecătorești locale trebuiau să fie deschise la 20 decembrie 1869, însă acest lucru nu s-a reușit în toate județele. Drept motiv a servit faptul că în unele localități pur și

simplu nu existau încăperi care să servească drept sediu pentru judecătorii, în altele nu existau locuințe pentru judecătorii care veneau din alte localități, iar în cele mai frecvente cazuri pur și simplu nu existau încă judecători care să activeze. Din aceste considerente, de facto majoritatea instanțelor locale și-au început activitatea doar în ianuarie 1870.

La primele ședințe de judecată sediile judecătoriilor de pace erau neîncăpătoare, majoritatea populației din acea regiune venea curioasă să vadă ce presupune în sine această nouă instanță de judecată. Cetățenilor nu le-a trebuit mult timp să înțeleagă cât de mult se deosebește noul sistem judiciar de cel vechi. Și anume prin faptul că a devenit mai accesibil pentru populație. Populația profitând de aceste modificări a încercat să-și rezolve toate problemele care păreau a fi imposibil de soluționat conform vechiului sistem. Furturile, escrocheriile mici, insultele care anterior nici nu erau în câmpul juridic sau țineau doar de competența poliției care săvârșea abuzuri, au început a fi examinate de judecătorii de pace, ceea ce da o notă pozitivă introducerii acestei instituții.

Ministrul Justiției Zameatnin D. N., în cadrul raportului anual întocmit de minister, cu referire la judecătoriile de pace menționa următoarele: simplitatea procesului de judecată, respectarea principiului publicității și lipsa unor proceduri întortocheate a dus la obținerea încrederii totale a populației față de aceste instanțe de judecată. Populația simplă vedea în acestă instanță o soluție rapidă și echitabilă de rezolvare a problemelor sale.

Despre necesitatea stringentă de formare a acestor instanțe locale ne vorbește însăși numărul mare de dosare examinate chiar de la momentul deschiderii. Deja în primele cinci luni de activitate a judecătoriilor de pace fiecărui judecător i-a revenit aproximativ câte 600-700 de dosare. Șase judecători din cadrul orașului Chișinău au primit 4160 cereri de chemare în judecată, iar alții cinci din cadrul județului – 1145, în total 5305 cereri. Din acest număr imens de cereri depuse 4075 au fost examinate și emise hotărâri. [192, p. 26]

De asemenea, puteau fi evidențiate și unele interdicții la funcțiile de judecător de pace:

• pentru persoanele aflate sub anchetă sau care erau implicate într-un proces de judecată, sau au fost judecate și au primit o pedeapsă privativă de libertate sau una mai aspră;

• pentru persoanele care au fost excluse din sistemul judecătoresc sau din cadrul claselor sociale privelegiate;

• pentru persoanele care aveau calitatea de creditor;

• pentru feţele bisericeşti. [92, p. 76 -79]

Judecătorii de pace se alegeau pentru un termen de trei ani. Însă s-a demonstrat că majoritatea judecătorilor de pace au activat câte două, trei sau chiar mai multe mandate. Totuși pe parcursul activității sale, judecătorii erau supuși unui control riguros din partea organelor superioare. [68]

Ei erau aleși de către adunarea zemstvei județene. Dacă se înscriau mai puțini de 12 candidați alegerile aveau loc la nivel de gubernie. Listele cu candidații la funcția de judecător de pace erau elaborate cu trei luni înainte de alegeri, se întocmea câte o listă separată pentru fiecare județ.

La concurs puteau participa atât persoane noi înscrise în listă cât și persoane care deținuse anterior această funcție. Lista finală era prezentată Guvernatorului și publicată într-o ediție oficială (*Gubernschie vedomosti*) cu două luni înainte de alegeri.

Adunarea zemstvelor era anunțată din timp dacă s-au comis careva greșeli, s-au inclus persoane care nu îndeplineau toate condițiile sau existau persoane care doreau să-și retragă candidatura. [276, p. 35]

Se cunoaște următoarea procedură de alegere a judecătorilor de pace. Mai întâi Adunarea generală a zemstvei județene anunța acele erori comise la momentul elaborării listelor candidaților la funcția de judecător de pace. Mai apoi președintele Adunării generale a zemstvei județene anunța numărul total al candidaților înscriși la concurs pentru funcția de judecător de pace. După ce se da citire listei, se parcurgea însăși procedura de alegere. Se considerau aleși acei candidați care acumulau minim câte 50 % plus unu voturi, numărul minim de alegători care participau la vot era de 12 deputați ai zemstvei. În cazul în care, în primul rând, acest număr era mai mic de 12 și în al doilea rând, dacă rămâneau locuri vacante alegerile repetate aveau loc la nivel de gubernie, adică la adunarea generală a zemstvei guberniale. Când aveau loc alegerile repetate la nivel de gubernie aveau dreptul să participe la concurs și persoanele care, deși nu întrunise toate condițiile, obținuse încrederea din partea organelor de conducere. Persoanele alese trebuiau să fie confirmate de autoritățile statale și în aceasta se exprima încă o trăsătură a modelului civilizațional rus – atotputernicia statului, [289, p. 85] statul aici în sens de guvernanți. După ce finisau alegerile judecătorii de pace erau repartizați pe sectoare. [276, p. 7]

Justiţia de pace era realizată prin judecători unici sau colegial ca instanţe locale şi se caracterizează prin examinarea dosarelor (atât civile, cât şi penale) mai puţin relevante din punct de vedere al interesului general, printr-o procedură mai simplificată, iar scopul era de a aduce părţile la împăcare. *Trebuie menționat că împăcarea era posibilă la orice etapă a procesului, inclusiv și după pronunțarea deciziei, stabilea art.20 al Reg. ped. pen., dar cu acea condiție că pătimitul era o persoană particulară* . Cu toate acestea, deşi procesul decurge într-o formă mai simplă (termene reduse, judecător unic), totuşi el este de natură jurisdicţională. Justiția de pace era semiprofesională, cenzul de studii diminuat, căci nu erau suficiente cadre, se cereau nu atât cunoştinţe juridice, cât cunoaşterea modului de viaţă, a moravurilor şi obiceiurilor poporului.

În cazul când se îmbolnăvea sau deceda un judecător de pace de sector atribuțiile sale erau îndeplinite de către judecătorul de pace de onoare sau de un judecător de sector din alte

sectoare învecinate. În cazul când judecătorul de onoare îndeplinea și alte funcții administrative sau obștești, atunci el nu putea să cumuleze și această funcție. *Reg. inst. jud. art.71 prevedea că judecătorul de pace beneficiază de aceleași drepturi și privilegii ca și judecătorii Tribunalelor și Curților de apel.*

Când intrau în exerciţiul funcţiunii, judecătorii de pace primeau câte un lanţ de aur cu înfăţişarea stemei, pe care o atârnau la gât în timpul judecăţii, şi câte o ştampilă specială [276, c. 30.].

Judecătorii de pace erau finanțați de către organele de zemstvă, ei primeau un salariu decent - 1500 ruble, salariu egal cu al unui anchetator judiciar al Tribunalului Chișinău (a se vedea tabel nr.1). În plus era plătită de zemstvă și o sumă specială preconizată să acopere toate cheltuielile necesare pentru înfăptuirea justiției. În cazul în care un judecător de pace cumula și obligațiunile altui judecător de pace de sector care lipsea la acel moment, atunci lui i se achitau și niște premii, fiindcă se considera că el înfăptuiește o muncă suplimentară. Cheltuielile suportate de organele de zemstvă pentru întreținerea instanțelor de judecată erau considerate cele mai consistente. La fel judecătorii beneficiau și de pensie pentru vechime în muncă. De exemplu, un judecător pentru o vechime în muncă de 22 ani și 13 zile , beneficia de o pensie în mărime de 2200 rub. anual. [69]

De la începutul realizării reformei judecătorești toate cererile de chemare în judecată depuse erau scutite de orice taxă necesară pentru admiterea cererii. Acest fapt nu a constituit o lacună a legislației, ci intenționat s-a stabilit o astfel de regulă. Scopul urmărit de organele de conducere era de a crea o instanță de judecată accesibilă pentru toți, ceea ce ducea la mărirea încrederii populație față de instanțele de judecată în general. Ținându-se cont de faptul că instanțele de judecată totalmente erau întreținute financiar de către organele de zemstvă, cheltuielile se simțeau ca fiind considerabile. Din acestă cauză totuși în 1877 s-au modificat reglementăriile din domeniu și s-au introdus taxe speciale necesare de a fi achitate la momentul depunerii cererii de chemare în judecată. Veniturile obținute din cadrul acestor taxe se transferau în bugetul zemstvelor. Evident că această modificare a avut în calitate de consecință micșorarea numărului de cereri depuse spre judecare în cadrul judecătoriilor de pace. [193, p. 36]

Judecătorii de pace de onoare erau aleşi dintre persoane respectate, ei nu erau remuneraţi chiar și în cazul când înlocuiau un judecător de pace de sector. Acest fapt era convenabil pentru zemstve, care întreţineau din bugetul lor justiţia de pace. Din datele furnizate de studiul autorului A.Borșevschi reiese că între anii 1870-1874 în Basarabia erau de două ori mai mulți judecători de pace de onoare, decât judecători de pace de sector și anume: 45-47 judecători de pace de sector și 91-108 judecători de pace de onoare. [193, p. p.37, 39] În Basarabia era un număr relativ mare de judecători de pace de sector, raportați la faptul că exista

doar un singur tribunal (okrujnoi sud), că Basarabia alcătuia un singur district judiciar (okrug), pe când dacă comparăm cu numărul judecătorilor de pace din acea parte a Poloniei (Regatul Poloniei), ce se afla în cadrul Imperiului Rus, observăm că în districtul Varșovia au fost înființate 10 tribunale (respectiv 10 districte-okruguri), dar activau numai 85 judecători de pace. [233, p. 45-47] Trebuie luat în calcul faptul că în Polonia judecătorii de pace activau doar în orașe, iar judecători de pace de onoare nu existau. [276, p.85.]

Judecătorii de pace de onoare judecau după aceleași reguli ca și judecătorii de pace, aplicând aceeași legislație. Procedura judiciară în cadrul judecătoriilor de pace se baza pe principiul competiţiei, adică judecătorul era mijlocitor între părţile aflate în conflict şi lua deciziile bazându-se exclusiv pe datele pe care aceştia i le puneau la dispoziţie. Scopul suprem al judecătoriilor de pace era împăcarea părţilor aflate în conflict.

Persoanele se puteau adresa judecătorului de pace de onoare în următoarele cazuri:

- dacă ambele părţi erau de acord;
- dacă lipsea judecătorul de sector sau era bolnav.

Spre deosebire de judecătorul de pace de sector, competența teritorială a judecătorului de pace de onoare era mai largă, el putea judeca pe teritoriul întregului județ (okrugul de pace) și nu doar într-un sector anume. Judecătorii de pace de onoare puteau fi convocați în calitate de membru al Tribunalului în caz de necesitate, spre exemplu, în cazul absenței unor membri ai Tribunalului. Părțile nu aveau dreptul să se eschiveze de la executarea hotărârii emise de judecătorul de pace de onoare sau să depună repetat o altă cerere, la un alt judecător de pace din sector.

Judecătorii de pace de onoare puteau concomitent să dețină și alte funcții decât cea de judecător. Excepție făceau următoarele funcții:

- procuror;
- ajutor de procuror;
- polițist;
- lucrător în organele fiscale.

Faptul dacă funcția deținută nu contravine cu cea de judecător de pace de onoare era verificat minuțios, ca exemplu la data de 20 ianuarie 1908 a parvenit un ordin din partea Senatului Guvernant, prin care se solicita verificarea compatibilității funcției de judecător de pace de onoare cu cea de bază a două persoane, Vasilii Lascari și Livadovschii Ipolit. [71, fila 6]

Stabilirea competenţei judecătoriilor de pace pentru soluţionarea unei cauze avea loc, ţinându-se cont de două criterii: caracterul patrimonial al litigiului şi mărimea acţiunii. Judecătoriile de pace soluţionau doar cauzele cu caracter patrimonial, iar cele cu caracter nepatrimonial, numai dacă legea stabilea acest lucru. Ca exemplu, dreptul la educaţie asupra

copilului al părinţilor divorţaţi putea fi stabilit de către judecătoriile de pace, iar litigiile ce ţineau de apărarea dreptului de autor nu puteau fi soluţionate. Referitor la cuantumul acţiunii, Reg. proc. civ. stabilea că judecătoriile de pace puteau soluționa toate acţiunile în valoare mai mică de 500 rub., printre care – acțiuni cu privire la obligațiuni personale, contracte, avere mobilă; acțiuni în recuperare a prejudiciului; despre insulte și jigniri personale ; despre repunerea în posesie; despre servitute. [286, art.29] Atrage atenția faptul că acțiunile ce aveau ca obiect proprietatea imobilă nu erau de competența justiției de pace, iar în Basarabia proprietatea funciară atât a răzeșilor, cât și a țăranilor ce au devenit proprietari în baza reformei sociale, era foarte răspândită, dar ea putea fi apărată doar prin adresarea la Tribunalul Chișinău și nu la judecătorii de pace.

În domeniul penal judecătorii de pace aveau competența de a examina infracțiunile pentru care legea prevedea preîntâmpinări, amenzi până la 300 ruble, arestul la poliție până la 3 luni, privațiune de libertate în închisoare pînă la un an. Regulamentul cu privire la pedepsele aplicate de judecătorii de pace (Reg. ped. pace) enumera aceste infracțiuni: neexecutarea deciziilor organelor de stat și obștești, încălcarea ordinii publice, încălcarea regimului de pașapoarte, încălcarea regulilor de construcție, nerespectarea regulilor antiincendiare, încălcarea regulilor antiepidemice, nerespectarea regulilor de păstrare și folosire a armelor, insultele și amenințările, refuzul copiilor maturi de a întreține pe părinții săraci și inapți de muncă, infracțiunile contra averii, dintre care: folosirea neautorizată (cu de la sine putere) de averea străină și deteriorarea ei, furturile averii în valoare de până la 300 ruble, escrocheriile, însușirea prin fraudă a averii altuia. [276, p.411-419] Dacă prejudiciul cauzat de aceste infracțiuni era mai mare de 500 ruble, atunci aceste dosare nu țineau de competența judecătorilor de pace. Din competența judecătorilor de pace erau excluse cauzele țăranilor, care trebuiau să fie examinate de judecătoriile țărănești, de voloste. Sentințele definitive, pe care nu se admitea apelul, ci doar recursul, erau cele ce prevedeau pedepse ușoare, ca preîntîmpinarea, amenzi mai mici de 15 ruble, arestul de până la 3 zile, recuperarea prejudiciului, valoarea căruia nu depășea 30 ruble. Celelalte sentințe ale judecătorilor de pace puteau fi atacate cu apel în congresul judecătorilor de pace.

În calitate de instanță de gradul doi pentru judecătoriile de pace era Congresul judecătorilor de pace, care se convoca periodic, de obicei, o dată pe lună. Referindu-ne la importanța și necesitatea activității Congreselor judecătoriilor de pace putem evidenția următoarele atribuții ale acestui organ:

• stabilirea termenilor de soluționare a litigiilor;

• exercitarea căilor de atac împotriva hotărârilor judecătorilor de pace, având calitatea de instanță de apel, dar și calitatea de instanță de recurs pe acțiunile civile a căror valoare nu depășea 30 ruble;

• examinarea cererilor despre anularea deciziilor judecătorilor de pace în caz de apariție a unor noi circumstanțe sau de depistare a falsului în actele pe baza cărora a fost adoptată decizia judecătorului de pace.

În caz de necesitate puteau fi întrunite ședințe extraordinare. La emiterea hotărârilor de către Congresele judecătoriilor de pace urmau să fie prezenți trei membri, inclusiv președintele (atr. 180 al Reg. proc. civ.și art. 167 al Reg. proc. pen.).

Din cele expuse anterior, putem deduce că judecătoriile de pace au fost instituite cu scopul de a judeca mici cauze civile și penale. Analizând dosarele examinate de către judecătoriile de pace, observăm că prevalau litigiile civile.

Numărul dosarelor examinate de judecătoriile de pace din districtul de pace Orhei, în anii 1870-1879*

Anii	Numărul total	Inclusiv		Raportul, în %	
		Dosare civile	Dosare penale	Dosare civile	Dosare penale
1870	7900	5652	2248	71,5	28,5
1871	10835	7676	3159	70,8	29,2
1872	13978	9254	4724	66,2	33,8
1873	17843	13885	3958	77,8	22,2
1874	19995	16430	3565	82,2	17,8
1875	22465	17955	4510	79,9	20,1
1876	19473	15572	3901	80,0	20,0
1877	12617	9474	3143	75,1	24,9
1878	9814	6603	3211	67,3	32,7
1879	9460	6038	3422	63,8	36,2
În total	**144380**	**108538**	**35841**	**75,2**	**24,8**
În %	**100,0**	**75,2**	**24,8**	-	-

* *Сборник Бессарабского земства, издаваемый губернской земской управою*. 1878. Год восьмой, №. 4. – Кишинев, 1878, с. 35; *Вестник Бессарабского земства, издаваемый губернской земской управою*. 1882. Год двенадцатый, №. 1-2. – Кишинев, 1882, с. 19.

Datele din Tabelul 11 denotă că în perioada cercetată litigiile civile examinate în judecătoriile de pace ale districtului de pace Orhei constituiau 75,2%, iar cele penale – 24,8%, cu o anumită tendinţă de creştere a acestora din urmă, în special din 1875. Fiecare judecător de pace examina săptămânal, în afară de zilele de odihnă şi în care participa la şedinţele congreselor, circa 10 dosare.

Analizând legislația în vigoare putem să determinăm următoarea componență a completelor de judecată din cadrul Congreselor Judecătoriilor de pace:

- Președinte;

- Membri;
- Procuror;
- Secretar al ședinței;
- Ajutori de secretar;
- La necesitate puteau fi numiți și executori judiciari;
- Dacă nu erau implicați executorii judiciari, atunci era implicată poliția.

Controlul asupra judecătorilor de pace îl deținea Congresul judecătoriilor de pace, iar controlul suprem atât asupra judecătoriilor de pace cât și asupra Congreselor judecătoriilor de pace era înfăptuit de către Senat. Congresele judecătoriilor de pace și judecătoriile de pace pregăteau rapoarte pe care le prezentau Senatului în calitate de dare de seamă.

Activitatea judecătoriilor de pace era supravegheată şi de către Ministerul Justiției. Astfel, instanțele superioare au depistat că judecătorii de pace de multe ori în cazul examinării dosarelor penale, efectuau expertize, cheltuielile cărora erau mult mai mari decât valoarea probelor dobândite în urma expertizei. Din acest considerent a intervenit Ministerul Justiției. Pentru prevenirea apariției situației de acest gen Ministerul Justiției a hotărât ca judecătorii de pace de fiecare dată când considerău că au nevoie de efectuarea unei expertize urmau să prezinte o explicație prealabilă; - să ceară permisiunea efectuării expertizei de la organul superior; - să verifice dacă există surse financiare în bugetul instanțelor judecătorești, iar în cazul când Tribunalul nu avea surse, să anunțe Ministerul Justiției. [19, fila 35, nr. 15754]

După efectuarea reformei agrare atât în Basarabia cât și în întreg imperiu a apărut necesitatea implicării unor intermediari, care să participe la soluționarea conflictelor care apăreau între țărani și foștii proprietari de terenuri. Însă nu trebuie de confundat atribuțiile intermediarilor de pace cu atribuțiile judecătorilor de pace (fondul 50 al Arhivei naționale se numește Congresele județene, judecătorii de pace și intermediarii de pace, aceștea din urmă fiind în mod eronat amplasați împreună cu justiția de pace). Intermediarii de pace nu dețineau atribuții judecătorești.

Analizând materialele arhivei naționale de stat, concluzionăm că se ducea o evidență strictă a persoanelor care dețineau funcția de judecător de pace, și anume se ținea cont la angajare de: - proveniența familială; - avere; - studii; - dacă nu existau încălcări disciplinare. [92, p. 78]

La fel pentru îndeplinirea sârguincioasă a obligațiilor de serviciu judecătorii puteau fi decorați cu ordine și medalii din partea împăratului.

Ministerul Justiției avea dreptul să se adreseze cu o petiție împăratului prin care să solicite acordarea distincțiilor, diplomelor, medaliilor unor persoane speciale. Adică anume

Ministerul Justiției era acel organ care ghida și supraveghea activitatea judecătorilor și a celorlalți colaboratori ai instanțelor și deținea dreptul de a propune unele persoane spre decorare.

Un control al veniturilor (o revizie) Congreselor judecătoriilor de pace era efectuat de președintele congresului împreună cu judecătorii de pace de circumscripție, cu procurorul, cu șeful de zemstvă, iar rezultatele acestui control erau publicate în Бессарабские областные ведомости. [199, p. 1]

Au apărut unele neînțelegeri și anume referitor la numirea în funcție a executorilor judiciari, lucrătorilor din cancelarie și altor persoane care dețineau funcții auxiliare în cadrul Congreselor judecătoriilor de pace. Unii președinți ai Congreselor nu doreau să-și asume niște responsabilități și încercau să transmită aceste atribuții altor persoane cu un rang mai înalt, pe când alți președinți și-au asumat aceste responsabilități, făcând trimitere la art. 59 și 62 al Reg. inst. jud. Din acest motiv Ministrul Justiției la data de 07 iunie 1872 a emis circulara nr. 8.645 adresată președinților Congreselor judecătoriilor de pace prin intermediul căreia a explicat că atribuțiile de numire în funcție a executorilor judiciari și a altor colaboratori auxiliari aparțin anume președinților Congreselor judecătoriilor de pace. [202, p.1]

În primii ani de activitate a judecătoriilor de pace, au apărut unele neînțelegeri referitor la persoanele responsabile să pună în executare hotărârile acestor instanțe. Această problemă a apărut anume pe motiv că nu în toate judecătoriile de pace exista funcția de executor judiciar. Senatul a propus spre examinare situația creată după ce Guvernatorul Guberniei Poltava a depus un demers (nr. 4.145, din 23 mai 1872) prin intermediul căruia solicita o notă explicativă a legislației din domeniu. În urma examinării acestui demers de către Comisiile specializate, Senatul a venit cu următoarele explicații: ținându-se cont că într-adevăr nu toate judecătoriile de pace dețin funcția de executor judiciar, președinții judecătoriilor de pace au dreptul să se adreseze direct la organele de poliție pentru ca acestea să pună în executare hotărârile. Această hotărâre a Senatului a fost trimisă nu doar Guvernatorului Guberniei Poltava, ci tuturor Guvernatorilor, fiind obligatorie în tot Imperiul Rus, adică fiind aplicabilă și în Basarabia. [208, p.1]

În 1877 a fost modificat art. 26 al Reg. inst. jud. și anume referindu-se la modalitatea de selectare și alegere a membrilor judecătoriilor de pace. În cadrul localităților unde sunt organele de zemstvă dar nu sunt organe ale nobililor (*dvoreanschie predstavitelistvo)*, dreptul de a alege îi aparține președintelui congresului județean de zemstvă. [217, p.1]

În cadrul examinării cauzelor penale erau implicați anchetatorii judiciari.

Concluzionând, evidențiem că sistemul de organe judecătorești locale atât din Basarabia, cât și din întreg Imperiul Rus, a avut la baza formării lui și activității niște principii specifice doar acestui teritoriu. Comparând organele judecătorești de pace cu organele

judecătorești de pace existente în statele europene, putem relata că ele se deosebesc, în primul rând prin faptul alegerii lor de organele de autoadministrare locală (zemstve), pe un termen relativ mic (3 ani), erau asigurate material de către aceste organe, ceea ce-și punea amprenta asupra independenței judecătorești.

În literatură s-a exprimat și opinia că judecătorii de pace din Imperiul Rus (deci, și din Basarabia) dețineau atribuții mai vaste decât cei din alte state, ca argumente fiind adusă suma mică a valorii acțiunii civile (echivalentă cu numai 10 ruble , în opinia autorului A.Borșevschi, iar conform datelor autoarei Anastasia Cecmariova de competența judecătorilor de pace (juges de paix) din Franța și Italia țineau acțiunile cu o valoare mai mare - în Franța echivalentă cu 25 rub, în Italia – 75 ruble). [193, p. 26; 289, p. 84-85]

Scopul primordial ce a stat la baza instituirii unor astfel de organe judecătorești locale a fost de a găsi o modalitate de soluționare a cauzelor cu valoare medie. În așa fel răspunzând la doleanțele și declarația țarului de a avea o justiție accesibilă, echitabilă, rapidă, se urmărea să se ajungă la o împăcare a părților, ca judecătorul de pace ca persoană cu mult tact să poată elimina tensiunea dintre părți, să-i facă pe reclamant și pârât să se uite fără dușmănie, dar în mod treaz, real la celălalt. Avantajele instituirii justiției de pace au fost apreciate de unii autori care considerau ca atare alegerea judecătorilor de pace, faptul că puteau fi judecători și neprofesioniștii, dar oameni ce se bucurau de respect din partea populației, astfel rezolvând problema cadrelor juridice. [193, p.31; 225, p.67-68.] Fiind în principiu de acord cu aceste idei, considerăm totuși că pentru o apreciere obiectivă a instituției judecătoriilor de pace este necesară și enunțarea părților slabe ale acestei instituții. Printre acestea I.Foiniţki numea: termenul mic de trei ani pentru care era ales judecătorul de pace, dependența de cei ce-l aleg și lipsa unei unități a justiției locale, [287, p. 288] căci în afară de justiția de pace exista și justiția pentru țărani.

Acest ultim aspect trebuie avut în vedere și anume că justiția de pace în linii mari nu era pentru țărani, care constituiau, conform recensământului din 1897, 72% din Basarabia în acea perioadă, [230, p. 147] ci doar pentru celelalte categorii sociale. Deci, justiția rămânea în continuare una neegală, cu trăsături medievale vădite. Concluzia respectivă se bazează pe mai multe argumente și anume: înlocuirea amenzilor cu privațiunea de libertate, prevăzută de art.7 al Reg. ped. pace era imperativ prevăzută doar pentru țărani și orășeni, pe când pentru celelalte stări (nobili, cetățeni de onoare, cler) înlocuirea putea avea loc doar la cererea expresă a condamnaților. Caracterul medieval al justiției rusești rezultă și din art.181 al Reg. ped. pace care stipula că nobilii, clerul, cetățenii de onoare ce săvârșesc delicte de furt, escrocherie, însușire și fraudare a averii străine se determină de sentințele pronunțate de Tribunale, deci, nu de judecătoriile de pace. Faptul că justiția de pace era mai aproape de interesele nobililor indirect este demonstrat și de cheltuielile mari pe care zemstvele în care predominau nobilii (cum era și

cea din Basarabia) le alocau justiției de pace, [249, p. 196-197] pe când celelalte zemstve ca priortate pentru subvenții aveau învățământul.

4.2. Justiţia pentru ţărani

Imperiul Rus era un stat în care organizarea medievală era bazată pe un regim diferit al persoanelor în funcţie de starea socială şi nici reforma judiciară nu a schimbat această situaţie, păstrând pentru ţărani, stare socială inferioară, o justiţie specială, ţărănească. N.P.Ogariov scria: „Pentru mulțime (*cerni*) există judecătoriile sale, de voloste, iar pentru nobili - cele de pace. Chiar dacă judecătoriile de pace sunt de preferat judecății ispravnicului sau polițistului, totuși ele sunt judecătorii ce separă păturile sociale. [276, p.392] Justiția țărănească se încadra în ceea ce se numea administraţie ţărănească ce se constituia din administraţia sătească şi cea de voloste. Administraţia obştii săteşti era compusă din adunarea sătească (*сельский сход)* şi starosta(*староста)*, iar administraţia volostei – din adunarea de voloste (*волостной сход*) care alegea administraţia de voloste (*волостное правление*) şi judecata de voloste. Din administraţia de voloste (волостное правление) făceau parte şeful volostei (*волостной старшина*), staroştii satelor din voloste sau ajutorii şefului volostei şi perceptorii de impozite şi dări.

După efectuarea reformei judecătorești, totuși unele instanțe locale de judecată s-au menținut, fiind practic imposibil să dispară toate în același timp, însă totuși se tindea spre acest rezultat. În acest context, se formează o comisie specială care examinează problema judecătoriilor de voloste. Însăși Țarul Rusiei, după discursul Ministrului Justiției din 16 decembrie 1871, cere acestei comisii să abordeze problema acestor instanțe din următoarele perspective:

• Să determine în care localități ale imperiului sunt necesare să mai activeze aceste instanțe de judecată;

• Să examineze doleanțele colaboratorilor judecătoriilor de voloste, cât și a altor persoane implicate în activitatea lor;

• Să analizeze coraportul dintre competențele judecătoriilor de voloste, congreselor judecătoriilor de pace și judecătorilor de pace referitor la suprapunerea unor atribuții. [198, p. 8]

Organele țărănești în intregime erau menite să asigure ordinea în mediul ţărănesc şi îndeplinirea obligaţiunilor pe care ţăranii le aveau faţă de stat. În acest context, trebuie menţionată judecătoria de voloste, care se instituia pentru cauze minore, în care părţile erau în mod exclusiv ţăranii. Ea era alcătuită din membrii aleşi de adunarea de voloste (de la 4 la 12). Adunarea de voloste la rândul său întrunea administraţia satelor din voloste, a volostei şi câte un ţăran de la fiecare 10 gospodării. La şedinţa judecătoriei de voloste trebuiau să fie prezenţi nu mai puţin de 3 membri care în funcţie de hotărârea adunării puteau judeca timp de un an sau să

se schimbe periodic. Numărul membrilor se completa cu alţi membri aleşi pe măsura ce alţii plecau după realizarea mandatului.

În unele cazuri obligațiile președintelui judecătoriei de voloste erau atrubuite șefului de zemstvă. Fiecare obște sătească avea dreptul să prezinte câte o candidatură la funcția de judecător în cadrul judecătoriei de voloste. Numărul total de candidați nu trebuia să depășească opt persoane. În cazul în care nu se reușea alegerea a opt membri din cauza unui număr mai mic de obști sătești, se recurgea la alegerea celorlalți membri din cadrul obștilor sătești desemnate de către Congresul Județean. Din cei opt candidați se alegeau patru care îndeplineau funcția de judecători de voloste pentru o perioadă de trei ani. Iar ceilalți candidați își așteptau rândul de a deține acea funcție. Ei puteu fi incluși în activitate și mai degrabă de expirarea termenului de trei ani și anume când unul dintre cei patru judecători în exercițiu nu erau capabili să-și execute obligațiile pe motiv de boală sau alte motive întemeiate. În cazul în care unul dintre judecători își încheia activitatea înainte de expirarea termenului de trei ani, în locul lui era numit unul dintre acei candidați care își așteapta rândul. Consecutivitatea numirii în funcție se stabilea de către Șeful de zemstvă. [276, p. 316]

Nimeni nu era în drept să refuze serviciile unui judecător sau să ceară înlocuirea lui cu altul.

Solicitarea de a examina cauza anume de către un judecător putea fi satisfăcută doar în unele cazuri strict prevăzute:

• Dacă persoana avea vârsta trecută de 60 ani;

• Dacă i-a expirat mandatul de trei ani;

• Dacă suferea de o boală care servește drept impediment pentru executarea obligațiilor de serviciu;

• Dacă persoana a fost concediată în baza unor motive întemeiate.

Judecătorii de voloste și candidații la aceste funcții erau obligați să depună jurământul în fața Șefului de zemstvă. Odată cu depunerea jurământului ei se bucurau de toate drepturile și obligațiile deținute de reprezentanții organelor de voloste care au fost întăriți în funcție prin alegere.

Judecata de voloste era competentă să judece toate litigiile dintre ţărani, valoarea cărora nu depăşea 100 ruble. Acestea puteau să se refere la avere mobilă sau imobilă în cadrul cotei ţărăneşti, la credite şi alte acte juridice între ţărani, la recuperarea daunei pricinuite averii ţărăneşti. De asemenea, se accepta să se judece și cauzele care cădeau sub incidența regulilor generale, dacă una dintre părți nu avea domiciliul în cadrul acelei circumscripții judecătorești, dar era de acord și solicicita instanței să-i accepte cererea și să o judece. O altă categorie de litigii se referea la împărțirea averii succesorale, în cazul când averea succesorală era constituită anume

din bunurile imobile ce făceau parte din averea țărănească sau bunurile mobile ce serveau în calitate de bunuri accesorii. În aceste cazuri nu se ținea cont de valoarea bunurilor. Puteau să fie examinate și dosarele succesorale în cazul în care averea succesorală era compusă din alte bunuri decât din cele care se încadrau în averea țărănească, dar valoarea lor nu depășea 500 ruble. [242, p.61-62] Dacă ambele părţi erau ţărani, puteau conveni ca să fie examinate orice litigii, indiferent de suma acţiunii. În cazul în care suma acţiunii depăşea valoarea de 100 ruble, sau dacă se referea la imobil altul decât lotul ţărănesc, sau dacă erau implicate şi persoane din alte pături sociale, atunci litigiul urma să fie redirecţionat în instanţele judecătoreşti generale. Ţăranilor li se mai propunea să apeleze de comun acord la o judecată arbitrală, decizia căreia se fixa în registrul de voloste, după care ea devenea definitivă.

În cazul când se soluționa un litigiu obiect al căruia constituia un bun imobil, atunci competentă se considera acea judecătorie în circumscripția căreia se afla imobilul. Dar în cazul când obiectul litigiilor îl constituia un bun mobil, atunci se ținea cont de domiciliul sau reședința reclamantului.

Judecata de voloste era competentă să judece şi contravenţiile săvârşite de ţărani pe teritoriul volostei şi stabilea pedepse sub formă de: amenzi până la 3 ruble, arest până la 7 zile, lucrări publice până la 6 zile şi până la 20 lovituri cu nuiaua. Ultima pedeapsă nu se aplica ţăranilor mai bătrâni de 60 ani, persoanelor cu studii, reprezentanţilor administraţiei săteşti şi de voloste, perceptorilor de dări publice. [281, p. 62]

Şedinţele judecăţii de voloste se ţineau la fiecare 2 săptămâni şi se începeau cu reclamaţia reclamantului. Dacă partea vătămată era un minor, atunci acţiunea era înaintată de părinţi. Organele administraţiei săteşti şi de voloste sau chiar martorii unei contravenţii puteau să se adreseze în judecată, dacă partea vătămată era în imposibilitate să o facă. Dar art.104 menţiona expres că reprezentanţii administraţiei nu aveau dreptul să se amestece în examinarea cauzelor. [242, p.61-65]

În judecătoria de voloste procedura avea un caracter verbal, utilizând forme simple, lăsate la discreţia acesteia. Pe parcursul examinării litigiilor părțile care aveau domiciliu în cadrul circumscripției judecătoriei de voloste erau obligați să se prezinte personal în cadrul proceselor de judecată. Iar persoanele care locuiau în afara circumscripției judecătoriei și se aflau la o distanță mai mare de cincisprezece verste de la sediul judecătoriei puteau să fie reprezentate și de către alte persoane, cum ar fi rude, consăteni, etc, numai dacă ei nu prestau aceste servicii contra plată. Persoanele care participau la proces în calitate de parte vătămată sau chiar și în calitate de pârât, pe lângă faptul că puteau să fie reprezentate de alte persoane, mai aveau posibilitatea de a înlocui neprezența sa cu prezentarea scrisă a doleanțelor sale. Se utilizau declaraţiile martorilor, care puteau fi doar bărbaţii, şefi de familii şi gospodării, care participau şi

când se făceau cercetări la faţa locului sau se verificau probele aduse de părţi. Martorii dacă locuiau până la o distanță de cincisprezece verste de la sediul judecătoriei de voloste trebuiau să se prezinte personal în cadrul proceselor de judecată. Iar în cazurile în care locuiau mai departe și aveau motive întemeiate pentru neprezentare în process, ei nu erau obligați să se prezinte doar anunțau organele competente. La necesitate judecătorul se adresa președintelui volostei dacă martorul locuia în sat, sau reprezentanților poliției dacă locuia în oraș și îi ruga să invite martorul pentru a depune mărturiile. Mai târziu declarațiile în formă scrisă a lor erau prezentate judecătorului. În genere, scopul justiţiei de voloste era împăcarea părţilor, decizia de compromis era numită "mirovaya sdelka". Instanţa era abilitată să decidă în baza actelor juridice încheiate de părţi, iar în absenţa acestora se putea conduce de "obiceiurle locale şi regulile acceptate în mediul ţărănesc". [242, p.61-65]

Judecătorii din cadrul judecătoriilor de voloste judecau nu doar în cadrul sediilor ci puteau să se deplaseze și la fața locului în care a apărul litigiul, dacă acest fapt ajuta pentru soluționarea mai eficientă a cauzei.

Evidența proceselor verbale și a altor materiale ale procesului de judecată se ducea de unul dintre judecătorii de voloste sau de către secretari (*pisari*) care erau împuterniciți să înfăptuiască aceste obligații de președintele judecătoriei de voloste. Actele eliberate de către judecătoriile de voloste trebuiau să conțină ștampila instituției. Controlul asupra acestor instanțe judecătorești se efectua de către Șeful zemstvei, care era obligat de două ori pe an să efectuieze câte un control în fiecare judecătorie de voloste. [276, p. 21]

Deciziile judecăţii de voloste deveneau executorii după trecerea lor în registrul de voloste şi erau executate de starostele obştii săteşti (a căror membri erau părţile, sub controlul şi responsabilitatea generală a şefului volostei (*волостной старшина*). Aceste decizii putea fi atacate printr-o plângere timp de 30 de zile da la momentul aducerii la cunoștință a părților. În calitate de instanță competentă să examineze aceste plângeri era șeful zemstvei. Plîngerea se depunea în cadrul judecătoriei de voloste, se anexa decizia, ca mai apoi să fie transmisă șefului zemstvei pentru examinare. Șeful zemstvei este obligat să prezinte plângerile Congresului Județean timp de două săptămâni în următoarele cazuri:

• atunci când persoanei i s-a aplicat o sancțiune privativă de libertate mai mare de trei zile, cu o pedeapsă de mutilare sau cu o pedeapsă pecuniară mai mare de cinci ruble;

• atunci când s-a depistat că la emiterea deciziei au fost admise greșeli de procedură din vina instanței judecătorești.

4.3. Particularităţile exercitării justiţiei în sudul Basarabiei

Conform Tratatului de pace de la Paris din 30 martie 1856 teritoriul a trei judeţe de la sudul Basarabiei – Ismail, Bolgrad, Cahul (de fapt, câte o parte din judeţele Ismail, Cahul, Akkerman, Bender şi Chişinău) – a fost retrocedat Moldovei şi s-a aflat în componenţa statului național (mai întâi - Moldova, iar apoi prin unirea Principatelor Române - România) timp de 22 ani, perioadă în care s-au înfăptuit importante reforme, inclusiv în domeniul justiţiei şi populaţia de acolo a beneficiat de consecinţele acestor reforme modernizatoare.

Reprezentanții populației basarabene în număr de șase persoane – Costachi, Roșca, Știun, Cantacuzin, Sacalov, Galiandi - au participat la divanul ad-hoc al Moldovei din 1857, printre rezoluțiile cărora erau și doleanțele de unire a principatelor și de democratizare a vieții publice. [121, p. 164-165]

Dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza ca domnitor al ambelor principate a pus fundamentele constituirii statului modern național român, în care domnitorul Cuza a inițiat și supravegheat realizarea unor importante reforme instituționale. Implementarea principiului separării puterilor în stat a dus la separarea justiției de administrație și la crearea unor organe care se ocupau doar de exercitarea justiției. [93]

Prin Legea de organizare judecătorească din 1865, au fost stabilite următoarele instanţe de judecată: judecătoria de plasă (ce emitea cărţi de judecată), tribunalul de judeţ (ce emitea sentinţe şi hotărâri), Curtea de Apel, Curtea cu juri (numai în materie penală), Înalta Curte de Casaţie (ce dădea decizii). Instanţele de judecată erau împărţite în două categorii: ordinare şi excepţionale. Din categoria instanţelor ordinare, făceau parte tribunalele de judeţ şi Curţile de Apel. Din cea de a doua categorie făceau parte: tribunalele comerciale, Curţile cu juri, judecătoriile de plasă sau de ocol şi Curtea de Casaţie şi Justiţie.

Judecătoriile de plasă trebuiau să funcţioneze în plasă, unitate teritorială compusă dintr-un ansamblu de comune urbane şi rurale, și erau de trei grade, dintre care de gradul întâi erau judecătoriile din oraşele Bucuresti, Iaşi, Craiova, Galaţi, Brăila, Focşani, Botoşani, Giurgru, Ismail, Ploești, Bărlad, Turnu-Severin. Judecătorii de plăși sau ocole, au misiune de a împăca părţile litigante şi de a judeca, în prima sau ultima instanţă, toate cauzele câte li se atribuie prin procedura civilă. Judecătorul de plasă pe lângă vârsta nu mai mică de 25 ani trebuia să posede cunoașterea legilor și să fie cunoscut ca având purtare impecabilă.

Judecătoriile de plasă nu au putut fi organizate imediat şi cu atît mai mult - funcţiona din cauza lipsei personalului specializat, şi au fost desfiinţate în 1879. Până în 1879, atribuţiile lor au fost transmise subprefectului. Prin Legea pentru organizarea judecătorească din 1909, se înființează judecătorii de ocoale. Ele erau compuse dintr-un judecător, un ajutor de judecător sau magistrat stagiar, un grefier şi un arhivar.

Legea de organizare judecătorească din 1865 prevedea înființarea în fiecare județ a unui tribunal. Art. 16 al Legii stipula că tribunalele de judeţe se vor compune în toată România de câte un preşedinte, doi membri, un supleant, un procuror şi un substitut.

Unul din membri era numit judecător de instrucţiune. Art. 17 reglementa expres că circumscripţiunea teritorială a judecătorilor de judeţe va fi acea ca şi a prefecturii judeţului, afară de tribunalul judeţului Ismail care va cuprinde şi circumscripţiunea prefecturii de Bolgrad.

Tribunalele de judeţ aveau o competenţă generală civilă și penală, judecând, totodată şi apelurile împotriva cărţilor de judecată date de judecătoriile de plasă ori de ocol.

Curţile de Apel, în număr de patru (la Bucureşti, la Craiova, Iaşi şi Focşani), judecau apelurile în materie civilă, comercială şi corecţională. Fiecare curte era împărţită în mai multe secţiuni, iar fiecare secţiune avea în componenţa sa cinci membri, un procuror, un supleant şi grefier. Pentru fiecare curte de Apel erau arătate județele unde aveau domiciliul justițiabilii ce doreau să atace cu apel hotărârile tribunalului de județ. Astfel justițiabilii din județul Cahul se adresau la Curtea de Apel din Iaşi, care cuprindea judeţele: Iaşi, Botoşani, Dorohoi, Suceva, Neamţ, Roman, Cahul, Vaslui şi Fălciu. Pentru a ataca hotărârile tribunalului Ismail justițiabilii trebuiau să se adreseze la Curtea de Apel Focșani, care cuprindea judeţele: Covurlui, Putna, Tecuci, Ismail cu Bolgrad, Brăila, Râmnicu-Sărat, Bacău şi Tutova.

Curtea de apel din Iaşi şi cea din Focşani, aveau fiecare câte două secţiuni, iar fiecare secţiune a curţilor de apel avea câte un președinte, astfel încât Curtea de Apel avea atâţia preşedinţi cîte secţiuni erau. Unul dintre preşedinţi era numit prim-preşedinte.

Fiecare Curte de Apel avea un procuror general cu atîţia procurori de secţiuni cîte secţiuni avea Curtea, câte patru membri şi un supleant, câte un grefier pentu fiecare secţiune cu mai mulți ajutori.

Preşedintele Curţii de Apel sau locţiitorul său desemna pe membrii ce au să formeze camera de punere în acusaţiune sau curtea cu juraţi. Preşedinţii se vor schimba dintr-o sectie în alta, aşa încât fiecare să nu rămână, doi ani la rând în aceeaşi secţiune. La curţile unde sunt numai două secţuni, alternarea se va face în fiecare an între membrii curţii de către primul-preşedinte aşa încât acelaşi membru să nu servească doi ani la rând în aceeaşi secţiune. Când un membru judecător de lângă curtea cu juraţi va lipsi, primul-preşedinte al curţii de apel îl va înlocui provisoriu cu un alt membru al curţii de apel tras la sorţi. [126]

Curtea cu juraţi a fost reglementată în Codul de procedură penală din 1864 şi prin Legea asupra formării Curţii cu Juraţi din 1868. Curţile cu juraţi au fost înfiinţate pe lângă Curţile de Apel. Fiecare curte era compusă din trei membri ai Curţii de Apel şi din comisia juraţilor, compusă din 12 juraţi şi care asistând la proces, trebuiau în final să se pronunţe prin “da” sau “nu” asupra vinovăţiei. Curtea cu juraţi pronunţa sentinţa pe baza verdictului dat de juraţi.

Grefa curţii cu juraţi ţinea de competența grefierului curţii de apel sau a unui ajutor al său. Și Serviciul portăreilor se făcea pe lângă curtea cu juraţi de portăreii curţii de apel.

Pe lîngă aceeaşi curte cu juraţi se alătura un număr hotărât de aprozi pentru serviciul curţii şi mai ales pentru chemarea juraţilor. [126]

Curtea de Casaţie şi Justiţie era cea mai înaltă instanţă de judecată, fiind o instituţie nouă, ea intrase în preocupările legislative încă din 1859. Curtea de Casaţie şi Justiţie avea sub jurisdicţia sa toate tribunalele şi curţile de apel. Potrivit Legii pentru organizarea judecătorească din 1861, Curtea de Casaţie avea trei secţiuni, care judecau în complet de cel puţin 7 membri, iar hotărârile se luau prin întrunirea a cel puţin 5 voturi. În cauze penale şi civile, instanţa supremă funcţiona ca o Curte de Casaţie, iar în cauze politice şi de disciplină, instanţa supremă devenea Înalta Curte de Justiţie. Curtea de Casaţie judeca recursurile contra sentinţelor tribunalelor care nu puteau fi atacate în apel şi a hotărârilor rămase definitive ale Curţilor de Apel şi ale tribunalelor comerciale. Curtea de Casaţie nu judeca pricina în fond, ci casa acele hotărâri, în care a fost încălcată legea, trimiţând-o spre rejudecare unei alte instanţe de judectă de acelaşi grad. În calitate de Înalta Curte de Justiţie, Curtea judeca în fond infracţiunile săvârşite de către miniştri, judecători şi procurori. Ea exercita drepturile de cenzură şi disciplină asupra Curţilor de Aple şi asupra tribunalelor.

Pentru a deveni judecător, pretendentul urma să întrunească o serie de condiţii: să fie cetăţean român, să posede o diplomă de licenţă ori doctorat, să fi împlinit o anumită vârstă (35 de ani pentru judecătorii din Curţile de Apel, 27 de ani – pentru activitatea în tribunale şi 25 de ani pentru supleanţi şi grefieri).

Titlul IX reglementa chestiunea inamovibilității judecătorești, arătând că judecătorii nu puteau fi mutați în altă parte, chiar în avansare, fără voința lor real exprimată. Judecătorul era în exercițiul funcțiunii până la șaptezeci de ani, după care își putea exercita dreptul la pensiune.

Prin Legea de organizare judecătorească a fost creat și Ministerul Public. Procurorii vegheau aplicarea strictă a legii şi apărau interesele minorilor, femeilor, aşezămintelor publice şi ale statului. Ei nu aveau dreptul să asiste sau să ia parte la deliberările judecătorilor care erau secrete.

Corpul de avocaţi a fost organizat în 1864. Profesia de avocat putea fi exercitată numai de cetăţenii români, având diplomă eliberată de o facultate de drept şi o stagiere de doi ani. Orice avocat era dator să se înscrie într-un tablou special constituit pe judeţ (barou), având însă dreptul de a pleda înaintea oricărei instanţe de judecată. Acesta fiind sistemul de organe judecătorești instituite prin reforma judiciară a lui Alexandru Ioan Cuza, am arătat că și în județele de la sudul Basarabiei s-au organizat tribunale de județ, în care puteau să se adreseze locuitorii acelor județe

cu litigii civile sau în cazuri corecționale, iar pentru cei nemulțumiți de hotărârea primei instanțe era deschisă calea apelului în Curțile de Apel.

Dar în urma Tratatului de la Berlin din 1878 România a fost impusă să cedeze aceste teritorii Imperiului Rus, astfel încât au apărut mai multe întrebări cu privre la organele adiministrative și de exercitare a justiţiei în acele teritorii.

La 1883 Senatul Imperiului Rus în decizia sa menționa că guvernul rus atunci când considera necesar prin acte speciale ori anula ordinea stabilită de guvernul român, ori menținea existența unor instituții cu competența și puterea lor. În acest sens, se arăta că instituțiile comunale românești nu numai că nu au fost desființate în sudul Basarabiei, dar chiar s-a reluat activitatea lor pe baze vechi în virtutea poruncii țarului. Anexarea sudului Basarabiei la Rusia a însemnat extinderea puterii supreme asupra acestui teritoriu, dar nu a condus la abrogarea prezumată și necondiționată a tuturor legilor și instituțiilor existente acolo la momentul anexării. În această ordine de idei Senatul aducea exemplele Marelui Principat al Finlandei și al Ducatului Poloniei care, deși supuse puterii supreme a Imperiului Rus, aveau în continuare legi și instituții proprii, diferite de cele ce acționează în Imperiu. Stând pe poziția fermă a conceptului legii ca act de neclintit și de nezdruncinat, Senatul arăta că înlocuirea ordinii existente pe teritoriul anexat nici nu rezultă automat din faptul anexării, nici nu trebuie prezumată, ci poate fi făcută doar prin dispoziția expresă a țarului. De aceea pentru că nu urmase nici o dispoziție despre abrogarea pe teritoriul sudului Basarabiei a legilor românești despre instituțiile comunale, Senatul a dispus că aceste legi au rămas în vigoare. [152, p.52]

La 4 martie prin Decretul împăratului a fost aprobată Opinia Departamentului de Economie a Consiliului de Stat „Despre cheltuielile pentru gestionarea dosarelor transmise de Guvernul României”. Ţarul aproba Opinia Departamentului de Economie a Consiliului de Stat instituirea postului de Arhivarius adjunct pe lângă Tribunalul Chişinău pentru gestionarea acestor dosare care se referă la procesele judiciare şi registrele ipotecare în teritoriul Basarabiei cedat Imperiului Rus conform Tratatului de la Berlin din 1878. Funcţia aceasta se echivala cu cea a Secretarului adjunct al Tribunalului Chişinău, astfel încât renta anuală era stabilită la 600 ruble. Condiţiile de accedere în acest post prevedeau cunoaşterea limbii române, pentru că funcţionarul ce va ocupa acel post era obligat să elibereze certificate şi extrase din registrele ipotecare româneşti, de asemenea trebuia să certifice corectitudinea traducerilor acestor acte în limba rusă. Atrage atenţia faptul că în acest act limba este numită română chiar dacă actele întocmite în aceasta limbă erau destinate locuitorilor de la sudul Basarabiei.

Aceste acte urmau a fi transportate din Ismail în Chişinău, de aceea se prevedeau cheltuieli legate de transportarea lor, precum şi pentru a asigura depozitarea şi păstrarea acestor acte, cheltuieli pentru care urmau a fi găsite resurse din bugetul Ministerului de Justiţie, ce

trebuia să comunice Ministerului Finanţelor şi Consiliului de Stat din ce compartiment concret se vor face acele cheltuieli.

În 1878, conform ordinului Senatului, instituția judecătoriilor de pace a fost instituită și în sudul Basarabiei. Teritoriul județului Ismail era supus unor modificări, căci părți din acest județ se includeau în județele Akkerman, Bender și Chișinău, iar alte teritorii ale județelor Akerman și Bender se includeau în județul Ismail.

Pentru județul Ismail nou creat s-a instituit un districr (*okrug) - sudebno-mirovoi,* care trebuia să fie împărțit în sectoare, proces supravegheat și dirijat de guvernator și Președintele Tribunalului Chișinău, rezultatele acestui proces urmau a fi comunicate Ministrului Justiției. În acest okrug urma să activeze un Congres a judecătoriilor de pace separat, în componența căruia intrau șapte judecători: doi pentru Ismail, câte unul pentru orașele Reni și Cahul, iar încă trei activau în calitate de judecători de pace de sector. La fel în cadrul congresului activa un executor judiciar, un secretar, doi ajutori de secretari. La dispoziţia guvernatorului şi preşedintelui Tribunalului Chişinău, districtul Judecătoriei de pace Ismail urma să fie împărţit în sectoare judeţene şi orăşeneşti, în baza Regulamentului din 19 octombrie 1865. [155, p.59]

Judecătorii de pace din cadrul acestui județ în comparație cu alte județe au fost numiți direct de către organele centrale de conducere, adică după modalitatea prevăzută de legea română. Trebuie menționat faptul că acestor judecători (din județul Ismail) li se stabileau salarii destul de înalte plătite din bugetul central și nu local. Astfel, pentru Președintele Congresului era fixată suma de 3.500 ruble, pentru judecători – 2.865 ruble fiecăruia, secretarului – 600 ruble, iar adjuncților secretarului și executorilor judiciari – cîte 400 ruble fiecăruia. Suplimentar se prevedea și alocarea mijloacelor bănești pentru închirierea spațiilor necesare funcționării instanțelor și pentru cheltuieli de cancelarie. [274]

Cealaltă parte din sudul Basarabiei care a fost anexată la Imperiul Rus în 1878 a fost împărțită între congresele judecătoriilor de împăcare din Chișinău, Akerman și Bender. În Ordin se prevedea că acele teritorii se repartizează la aceste sectoare până la elaborarea noilor alegeri și formarea noilor instanțe de judecată.

S-a prevăzut și reglementarea după 1878 a situațiilor tranzitorii referitoare la dosarele penale și deciziile civile. În domeniul penal se prevedea pedepsirea acelor infracțiuni care erau incriminate de legislația românească și de cea rusă cu stabilirea pedepsei mai blânde. [273]

Autoritățile țariste au poruncit menținerea unor prevederi legale românești privind instituția tutelei, care în România avea un caracter egal pentru orice persoană aflată în această calitate, iar în Imperiul Rus era funcțional caracterul medieval al acestei instituții, căci depindea de grupul social din care făcea parte tutelatul. În acest sens, Senatul în 1884 amintea că în conformitate cu înalta poruncă din 24 ianuarie 1879 pentru locuitorii părții sud-basarabene a fost

lăsată în vigoare ordinea locală existentă anterior referitor la administrarea afacerilor și averilor minorilor prin concursul consiliilor de familie (adică conform legislației românești). Iar obligațiile fostelor tribunale și ale altor instituții și persoane pe aceste cauze sunt de competența instituțiilor de pace și anume: convocarea consiliului de familie și acțiunile privnd conservarea averii minorului până la numirea tutorelui ține de competența judecătorilor de pace din acest sector. Celelalte obligațiuni ale tutorelui și supravegherea activității lui sunt în competența Congresului judecătorilor de pace. [152, p.53] Deci pentru sud basarabeni s-a păstrat ordinea mai facilă a tutelei de model românesc, pe când pentru ceilalți basarabeni continua să fie tutela de model rus medieval. Mai mult decât atât, s-a prevăzut că reclamațiile pe deciziile congresului judecătorilor de pace se prezintă Curții de Apel Odesa în ordinea stabilită de Regulile înalt aprobate la 17 februarie 1869 pentru atacarea deciziilor tribunalelor. Este remarcabil faptul că prin această decizie a Senatului indirect se recunoșteau de fapt inconvenientele organizării judecătorești ruse, conform căreia exista un singur Tribunal la Chișinău pentru întrega Basarabie, iar conform legislației românești doar pentru județele de la sudul Basarabiei erau două Tribunale – la Ismail și Cahul și populației îi era mai ușor să se deplaseze până acolo decât până la Chișinău. Iar în al doilea rând, prin indicarea Curții de Apel Odesa ca instanță competentă cu soluționarea reclamațiilor ce atacau deciziile Congresului județean al judecătorilor de pace, țarismul recunoștea și incoerența sistemului judiciar rus care avea două componente: al judecătoriilor locale și al judecătoriilor generale, componente care nu se intersectau în cadrul modelului imperial, dar erau perfect comunicabile în cadrul modelului unitar al organizării judecătorești românești.

4.4. Antireforma şi justiţia locală la începutul secolului al XX-lea

Necesitatea înfăptuirii unor modificări radicale în cadrul organizării judecătorești la puțin timp după efectuarea reformei judecătorești a fost supusă unor dezbateri controversate. Părerile au fost împărțite, exprimându-se atât pro cât și contra. Discuțiile în contradictoriu vizau stabilirea necesității efectuării acestor modificări și specificul intervențiilor care urmau a fi înfăptuite. Totodată, părerile erau separate și referitor la necesitatea acordării unor atribuții judecătorești șefilor de zemstve.

O lovitură considerabilă organizării judiciare instituite de reformă a produs Legea din 12 iulie 1889 despre şefii de zemstve, care a instituit instituția şefilor de zemstvă (*земские участковые начальники*) în loc de judecătoriile de pace, acestea din urmă păstrându-se doar în Chişinău și în sudul Basarabiei. În 1911, la Chișinău activau 32 de judecători de pace de onoare. [72] De exemplu, la 03 octombrie 1903, în baza Deciziei Senatului Guvernant nr. 10118, au fost confirmați 6 judecători de pace de sector și 30 judecători de pace de onoare. [71, fila 5] Şefii de

zemstvă erau numiţi de ministrul de interne şi îndeplineau atât funcţii executive, cât şi judecătoreşti. *O condiție obligatorie pentru a ocupa postul de șef al zemstvei era apartenența la nobilime, deci, principiul medieval al stărilor era reintrodus.* În oraşe judecătorii orăşeneşti (*gorodskie sudii*) erau numiţi de Ministrul Justiţiei.

În Basarabia această lege a intrat în vigoare la 1 septembrie 1892. [275] În legătură cu acest proces ministerul Justiţiei a trimis o circulară adresată preşedinţilor Congreselor judeţene de pace, prin care era determinată ordinea în care urma să fie transmise dosarele de la judecătoriile de pace către noile instituţii ce urmau să le înlocuiască. [fila.1, 1 verso]

Dosarele ce ţineau de competenţa judecătorilor de pace au fost distribuite judecătorilor orăşeneşti (gorodskie sudii) – în oraşe de judeţe, *şefilor de zemstvă* şi membrilor judeţeni ai judecătoriei orăşeneşti (pentru locuitorii satelor), câte unu la judeţ, toţi numiţi de Ministrul Justiţiei). Din mesajul lui Grigoriev, membru al Tribunalului Chişinău pentru judeţul Orhei, se desprinde faptul că implementarea noului sistem a fost obiectul examinării în 1890 în Senatul Imperiului Rus, apoi în Ministerul Justiţiei, care a trimis o circulară, în conformitate cu care preşedintele Trinunalului Chişinău cerea de la membrii judeţeni să supravegheze executarea deciziilor şi sentinţelor date de judecătoriile de pace şi să trimită Preşedintelui Tribunalului Chişinău lista cu indicarea dosarelor rezolvate. [21, fila.2, 2 verso]

Judecătorii orăşeneşti (*gorodskie sudii)* – în oraşe de judeţe şi membrii judeţeni ai judecătoriei orăşeneşti (pentru locuitorii satelor) aveau numai atribuţii judiciare, dar şefii de zemstve şi congresul judeţean *(uezdnii siezd*) şi Autoritatea gubernială (*gubernscoe prisutstvie*) aveau atât atribuţii administrative, cât şi judiciare.

Autoritatea judiciară a congresului judeţean (*Sudebnoe prisutstvie uezdnogo siezda*) în frunte cu mareşalul nobilimii judeca în calitate de instanţă de apel şi soluţiona dosarele, pe care şefii de zemstvă şi judecătorii orăşeneşti pronunţase hotărâri supuse apelului, iar ca instanţă de casaţie soluţiona cererile de recurs asupra deciziilor definitive date de aceiaşi judecători.

În componenţa autorităţii judiciare a congresului judeţean (*Sudebnoe prisutstvie uezdnogo siezda*) se includea mareşalul nobilimii, judecătorul orăşenesc, membrul judeţean al judecătoriei districtuale, şeful de zemstvă, judecătorii de pace de onoare. Observăm că cei care pronunţau decizia, participau şi la apel.

Pentru congresul judeţean (*uezdnii siezd*) autoritatea gubernială (*gubernscoe prisutstvie*) sub preşedinţia guvernatorului era instanţă de casaţie. Prezența președintelui Tribunalului Chișinău era obligatorie și doar în cazuri excepționale, explica Ministerul Justiției, putea fi înlocuit de unul din membrii Tribunalului pe care îl desemna adunarea secțiunilor unite ale Tribunalului. Dând curs acestei circulare, la 8 ianuarie 1894 adunarea generală a secțiunilor

unite ale Tribunalului Chișinău îl numea în această poziție pe membrul Tribunalului, Goleanițki. [19, fila 64]

Explicațiile, interpretările pe care le formula autoritatea gubernială erau obligatorii pentru congresul județean, membrii județeni ai Tribunalului, șefului de zemstvă, adică așa cum s-a exprimat Senatul, pentru toate instituțiile administrativ-judicare introduse prin legea din 1889. [19, fila 94]

Autoritatea gubernială era compusă din guvernator, vice-guvernator, mareşalul nobilimii din gubernie, procurorul (sau adjunctul lui), preşedintele sau un membru al Tribunalului, 2 membri obligatoriu incluşi în componenţa autorităţii guberniale (*nepremennîe cilenî*). Aceşti 2 membri erau numiţi de guvernator de comun acord cu mareşalul nobilimii dintre nobili şi erau aprobaţi de Ministerul de Interne.

Membrul judeţean al Tribunalului Chişinău avea competenţă să examineze acele dosare civile şi penale pe care Regulamentele din 1864 le-au atribuit judecătorilor de pace şi care nu erau supuse judecăţii nici judecătorului orăşenesc, nici celei a şefului de zemstvă, adică este vorba despre unele litigii patrimoniale care nu depășeau suma de 500 ruble, infracțiunile de furt cu pătrunderea forțată prin efracțiune în depozite și dosarele cu privire la vânzarea neautorizată, fără patent a băuturilor spirtoase și a articolelor de tutunărit - art. 170 Reg. jud. pace .

Rezultă că repartizarea competenţei fostelor judecătorii de pace nu se acoperea integral de competenţa şefului de zemstvă şi a judecătorului orăşenesc, astfel încât era necesară implicarea şi a membrului judeţean al Tribunalului, căruia totuși, îi reveneau puține dosare, după cum atestă actele din acel timp. Trebuie remarcat că în calitate de instanță de apel pentru deciziile membrului județean al Tribunalului era însăși Tribunalul, iar instanță de casație Senatul Imperiului Rus.

Competenţa membrului judeţean al Tribunalului a fost modificată prin legea din 3 iunie 1891 în sensul lărgirii competenţei de examinare a tuturor cauzelor civile indiferent de valoarea acţiunii, dacă este examinată în procedură simplificată, iar pârâtul se află pe teritoriul judeţului. Membrul judeţean al Tribunalului urma să întrunească toate cerințele înaintate față de judecători, de aceea în 1894 (31 august) Ministerul Justiției prin circulara nr.17935 atenționa Președinții și Procurorii Curților de Apel și ai Tribunalelor să recomande persoane cu pregătire juridică și cu calități morale și intelectuale înalte, arătând că poziția membrului județean al Tribunalului conform rangului este superioară celei de anchetator judiciar, judecător orășenesc, a judecătorilor de pace și a președinților Congresului județean al judecătorilor de pace și chiar al membrilor Tribunalului din secțiuni și trebuie să fie ca o treaptă de trecere către funcțiile de Președinte adjunct al Tribunalului, al Procurorului Tribunalului și al membrului Curți de Apel. [19, fila 120]

Prin decret al împăratului membrilor judeţeni ai Tribunalului li se punea în vedere că nu au dreptul să contacteze direct Senatul, prezentând rapoarte, ci trebuie să se adreseze cu toate actele Ober Procurorului Secțiunilor unite ale Senatului. În opinia Ministerului Justiţiei, membrului judeţean îi reveneau puţine dosare, în schimb Tribunalele erau supraîncărcate. În plus, justiţiabilii sunt nevoiţi să facă deplasări lungi şi costisitoare până la Tribunal, în care însăşi procedura este mai greoaie, cu mai multe formalităţi, ceea ce încetineşte realizarea justiţiei şi poate fi în detrimentul accesului la justiţie. Din aceste considerente, la 1893 Ministerul Justiţiei a înaintat Consiliului de Stat o serie de propuneri în regim de iniţiativă legislativă:

1. Lărgirea competenţei membrului judeţean al Tribunalului în sensul atribuirii în competenţa acestuia a dosarelor, în care sancțiunea era privațiunea de libertate, dar fără privarea sau limitarea de drepturi şi a acţiunilor civile, valoarea cărora nu depăşea 2000 ruble (la momentul depunerii propunerii suma era de 500 ruble);

2. Obligaţiunile judecătorului de pace reveneau membrului judeţean al Tribinalului, iar cele ale congresului judeţean erau transferate în competenţa Tribunalului;

3. Procedura de examinare era cea prevăzută de Regulamentul cu privire la judecătoriile de pace;

4. Sentinţele pronunţate de membrul judeţean al Tribunalului sunt definitive în cazul sancţiunilor: arest până la 7 zile şi amendă (dacă cumulată cu suma plătită pentru recuperarea prejudiciului nu depăşeşte 100 ruble). [21, fila 117-119]

În literatură s-a menționat că situația judecătorilor de pace din Imperiul Rus (și implicit din Basarabia) era mai benefică pentru justițiabili, [192, p.26-27] dar avem rezerve față de această teză, căci materialele concrete demonstrează altceva și anume dependența (în primul rând, materială) a judecătorilor de pace de organele ce-i alegeau, adică de cele de zemstvă. Organele de zemstvă controlau activitatea judecătorilor de pace în special în ceea ce privește cheltuielile, arendarea încăperilor, fiind posibile conflicte între părți. Astfel, în 1888 consiliul județean de zemstvă Bălți a depus la Senat o plângere referitor la acțiunile Congresului județean al judecătorior de pace Bălți, în care se descria ignorarea de către Congres a solicitărilor Consilului de zemstvă despre trimiterea rapoartelor financiare, în care să descrie detaliat cheltuielile de orice natură și să explice pricinile de reducere a sumelor colectate prin intermediul taxelor judiciare. Plângerea a fost examinată de Senat de abia în 1892, când judecătoriile de pace fusese deja lichidate, de aceea Senatul a respins reclamația și a trimis Tribunalului Chișinău răspunsul său, pe care Tribunalul trebuia să-l transmită Consiului județean de zemstvă Bălți. [16, fila 59-62] Deciziile pe dosarele civile ale instituțiilor administrativ-judiciare, adică ale șefilor de zemstvă, judecătorilor orășenești, și a autorității județene erau aduse la îndeplinire de poliția județeană și de poliția de voloste.

La începutul secolului al XX-lea împăratul Rusiei Nicolai al II-lea a semnat decretul din 12.12.1904 către Senat, solicitând să fie modificată justiţia locală astfel încât ea să fie în ajutorul "clasei de agricultori". Acestei cereri din partea ţarului i s-a dat curs abia în 1912, fiindcă câţiva ani, între 1907- 1910, Duma a discutat acest subiect, apoi a fost transmis în Consiliul de Stat şi abia 15 iunie 1912 a fost votată de Dumă Legea despe reorganizarea justiţiei locale.

Trebuie remarcat că prin această lege se întroduceau modificări în actele normative în baza cărora a fost realizată reforma judiciară din 1864, dar ele au fost puse în aplicare din 1914 doar în câteva (10) gubernii, printre care Basarabia nu figura şi doar în 1917 Guvernul Provizoriu a decis extinderea ei asupra întregului teritoriu al Rusiei. Deşi aceste modificări introduse prin Legea din 15 iunie 1912 nu au fost aplicate în Basarabia, examinarea lor este importantă tocmai pentru că arătau acele lacune ale organizării judecătorești în general și ale justiţiei de pace în particular ce s-au relevat pe parcursul anilor după reforma judiciară.

Transformările sociale în relaţiile agrare (reforma stolâpinistă) făceau lipsite de sens instituţiile şefilor de zemstvă şi judecătoriile de voloste (ţărăneşti). Ele trebuiau reformate şi era reactivată justiţia de pace, dar nu în forma ei anterioară. Sistemul judecătoriilor de pace rămânea acelaşi: judecători de onoare, de sector şi suplimentari. Dar competenţa teritorială nu era strict limitată de teritoriul judeţului. Activitatea judecătorilor era supravegheată de Curţile de Apel, care urmau să transmită în Ministerul Justiţiei şi Senat rapoarte privind funcţionarea justiţiei de pace. [248, p.142]

A doua instanţă îngloba de fapt judecătoria de voloste, căci aşa numita judecătorie sătească includea preşedinţii judecătoriilor de voloste sub preşedinţia judecătorului de pace. În general, toate acţiunile privind constituirea judecătoriei săteşti erau tutelate de judecătorii de pace. Situaţia nouă era că se crea o structură comună a justiţiei locale, un pas spre a crea instanţe universale, adică pentru toţi şi a elimina principiul de castă al judecătoriilor pentru ţărani.

Preşedintele congresului judecătorilor de pace era numit de ţar la recomandarea Ministrului Justiţiei. Candidatul putea proveni fie din membrii Tribunalelor, fie din judecătorii de pace ce aveau un stagiu profesional de minim trei ani. Dar în Chişinău (ca şi în alte oraşe mari) preşedintele congresului se alegea conform vechii proceduri.

Pentru judecătorii de pace existau cenzuri: de studii (medii), de durata (3 ani) aflării în funcţie în domeniul juridic (şef de zemstvă, avocat, notarius, procuror-adjunct pe lîngă tribunal, judecător de pace, judecător orăşenesc, judecător de instrucţie) şi de avere. Pentru judecătorii de pace din Basarabia valoarea averii imobile trebuia să fie mai mare de 3 mii ruble. Dacă candidatul avea studii superioare, pentru a fi înscris ca şi candidat era suficient ori cenzul de serviciu, ori doar jumătate din valoarea cenzului de avere. Legea din 1912 mai adăuga 2 categorii

de persoane ce nu puteau candida la funcţia de judecător de pace: cei eliminaţi din barouri şi adjuncţii lor, precum şi evreii (art.21 Reg. inst. jud.).

În competenţa justiţiei de pace erau litigiile până la o mie de ruble, iar jurisdicţia penală era determinată de pedeapsă, incluzând şi privarea de libertate, 150 de infracţiuni (art.332 Reg. proc. pen.) erau excluse din competenţa justiţiei de pace, în special infracţiunile pentru care se prevedeau cumulativ şi alte măsuri de constrângere.

S-a perfecţionat şi procedura judiciară, introducându-se unele norme ce tindeau să faciliteze activitatea organelor de justiţie. Astfel, pentru prima dată se arătau motivele pentru care cererea era returnată reclamantului: nu este arătat numele reclamantului sau pârâtului, esenţa cererii nu este indicată, cauza nu ţine de competenţa justiţiei de pace (art.53 Reg. proc. civ.).

Cererea nu se punea pe rol dacă: la cererea de chemare în judecată nu era anexată dovada plăţii taxei judiciare, nu era arătat domiciliul reclamantului sau pârâtului, valoarea acţiunii (art.541-542 Reg. proc. civ.). În aceste cazuri reclamantul avea la dispoziţie 7 zile pentru a remedia neajunsurile, în caz contrar, cererea se restituia reclamantului, iar dacă domiciliul acestuia era necunoscut, decizia despre refuzul de a primi cererea era afişată în sala de audienţe a judecătorului.

Schimbări au avut loc şi în procesul penal, în primul rând, s-a mărit numărul acelora care puteau din oficiu intenta acţiune: judecătorii de instrucţie şi procurorii (art. 42 Reg. proc. pen.).

Se prevedeau unele garanţii pentru cei reţinuţi de poliţie care în 24 ore urmau să fie ori eliberaţi, ori aduşi în faţa judecătorului de pace. Judecătorul de pace avea la dispoziţie de asemenea 24 ore pentru a-l interoga pe cel reţinut şi a lua decizia despre eliberarea sau reţinerea în continuare a persoanei reţinute (art.511-512 Reg. proc. pen.). A fost abrogat articolul 104 al Reg. proc. pen. ce impunea judecătorului de pace ca în cauzele de incriminare privată să se mărginească la materialele prezentate de părţi. Astfel, judecătorul dobândea o poziţie activă în procesul penal.

Instituţia opoziţiei, adică a căii de atac a deciziilor judecătoreşti date în lipsa uneia din părţi, a fost supusă unor limitări şi anume în procesul penal judecătorul admitea opoziţia doar dacă considera motivul absenţei părţii la proces întemeiat. De obicei, în funcția de judecător de pace de onoare erau numite persoane care anterior dețineau funcții publice în stat. Ca exemplu putem aduce cazul președintelui upravei de zemstvă din județul Orhei care în anul 1912 este numit judecător de pace de onoare.

După 1912 în Basarabia Judecătoriile de pace, înainte de venirea la putere în Rusia a Guvernului provizoriu în mai 1917, existau numai în orașul Chișinău, având fiecare ca circumscripție o parte a orașului, precum și în județul Ismail, unde s-au menținut, împreună cu

codul civil român, ca o rămășiță din vechea organizare judecătorească românească a acestor teritorii.

În 03 martie 1917 Guvernul provizoriu a procedat la reorganizarea sistemului judiciar, la 4 martie s-au desfiinţat colegiile speciale ale Tribunalului cu participarea reprezentanţilor stărilor şi a fost instituită o comisie care urma să redacteze proiecte de regulamente judiciare noi. Dar pentru Basarabia aceste lucrări nu au avut un efect practic în legătură cu redobândirea de către basarabeni a dreptului de a se dezvolta în cadrul statului național român prin unirea cu România.

4.5. Concluzii la capitolul IV

1. Exista o neconcordanță între ceea ce prevedea în calitate de instanțe locale Regulamentul privind instituțiile judecătorești și ceea ce exista în realitate. Conform Regulamentului privind organizarea judecătorească se evidențiază două feluri de organe judecătorești locale și anume Judecătoriile de pace și Congresele Județene ale Judecătorilor de pace. Dar în baza altor acte normative neabrogate prin legile reformatoare, deci, în vigoare, deși anterioare reformei judiciare la acel moment în calitate de instanță locală mai activau și judecătoriile de voloste (țărănești), hotărârile emise de aceste instanțe fiind recunoscute legale.

2. Instituirea unui sistem judecătoresc cu identificarea instanțelor locale și generale a condiționat delimitarea strictă a competenței acestora în funcție de valoarea declarată a acțiunii, apartenența socială a părții în proces și de gravitatea acțiunii sau inacțiunii considerate în calitate de contravenții.

3. Măsurile de antireformă din legea din 12 iulie 1889 a îndepărtat și mai mult majoritatea populației Basarabiei de sistemul judiciar modern prin faptul că s-a introdus instituția șefului de zemstvă, iar ca organe de apel – autoritatea judiciară a congresului județean și instanță de casație – autoritatea gubernială, astfel cercul vicios se închidea. Aceste instituții aveau atât atribuții executive, cât și judecătorești, deci se făcea un pas mare înapoi comparativ cu prevederile regulamentelor judiciare.

4. Un alt element distinct al organizării judecătorești reprezintă justiția în sudul Basarabiei. Sistemul judecătoresc din cadrul acestei regiuni a fost diferit de cel din restul Basarabiei, din cauza că acest teritoriu o perioadă a constituit parte componentă a Moldovei, iar apoi odată cu unirea Principatelor - a României. Acest fapt prezintă o posibilitate rar întâlnită în istorie: de a afla ce organizare judecătorească ar fi avut intreaga Basarabie, dacă nu ar fi existat dominația țaristă.

5. Prin deciziile Senatului Imperiului Rus date pentru clarificarea situației juridice la sudul Basarabiei după reanexarea la Rusia se recunoșteau de fapt inconvenientele organizării

judecătorești ruse cu existența unui singur Tribunal la Chișinău pentru întreaga Basarabie, și incoerența sistemului judiciar rus care avea două componente: al judecătoriilor locale și al judecătoriilor generale, componente care nu se intersectau în cadrul modelului imperial rus, ceea ce era în detrimentul accesului la justiție.

CONCLUZII GENERALE SI RECOMANDĂRI

Rezultatele cercetării științifice a materialelor expuse în teză permit formularea următoarelor concluziii generale :

1.Procesul de modernizare a justiției a fost influențat de ideile marilor filosofi ai antichității și perioadei medievale. Platon considera justiția în calitate de virtute individuală și socială, Aristotel susținea că justiția reprezintă scopul dreptului. Aceste idei au fost dezvoltate de Toma d'Aquino și alții. J. J. Rousseau punea accentul pe recunoașterea și garantarea deplină a drepturilor naturale ale omului, astfel încât justiția și utilitatea sa să nu să se afle în contrazicere. Începând cu Hugo Grotius în conținutul noțiunii de justiție pătrunde o nouă idee: ideea libertății pe care o preia și J. Locke.

2. Analizând opiniile doctrinarilor ruși și francezi ai perioadei moderne evidențiem clar două abordări doctrinare distincte ale justiției. În doctrina rusă justiția era privită ca un susținător al puterii statului, adică ceea ce a constituit modelul civilizațional rus, cu un stat puternic și omniprezent, pe când în cea franceză justiția era considerată în calitate de arbitru echidistant de părți, indiferent dacă acestea sunt persoane particulare (fizice sau juridice) ori însăși organele statului. În Imperiul Rus modelul respectiv nu s-a implementat din cauza implicării directe a autorităților statale (în primul rând, a țarului) în procesul de realizare a reformei judecătorești.

3. Având în vedere că în prezenta teză procesul de modernizare al justiției este abordat din perspectiva organizării judecătorești, principiile justiţiei s-au clasificat în două grupuri: Principii generale şi speciale. Principiul egalităţii în faţa legii şi a justiţiei a fost unul din primele asupra căruia şi-au canalizat energia elitele politice la începutul perioadei moderne, fiindcă anume inegalitatea era fenomenul cel mai clar perceput de majoritatea populaţiei discriminate.

4. Pe materiale concrete basarabene s-a demonstrat posibilitatea promovării independenței puterii judiciare de celelalte două puteri politice doar în cazul existenței unui regim politic democratic, justiția ca putere nepolitică va realiza dreptatea în relațiile sociale, indiferent de calitatea socială, puterea politică sau/și economică a părților în proces.

5. Abordarea comparativă a elementelor de modernizare a justiției naționale în Principatul Moldovei a relevat că implementarea acestor elemente a debutat cu mult mai devreme decât în Imperiul Rus, având un avans de un secol, iar în Basarabia anexată la Imperiul Rus aceste elemente au început a se prefigura doar odată cu reforma judiciară din anii 60 ai secolului al XIX-lea.

6. Conștientizarea necesității reformei judiciare în Imperiul Rus a impus autoritățile statului să elaboreze acte legislative privind domeniul justiției. În acest proces elitele intelectuale ale Imperiului Rus au utilizat experiența altor state europene, în special, a Franței. La nivel basarabean conștientizarea necesității de reformă a generat și revindecări suplimentare ca:

introducerea limbii române în justiție, codificarea legilor locale ale Basarabiei, înființarea a două Tribunale pe teritoriul Basarabiei.

7. La începutul procesului de modernizare a justiției justițiabilii basarabeni se puteau adresa în următoarele instanțe generale de judecată: Tribunalul Chișinău, Curtea de Apel Odesa, Senatul Imperiului Rus. Actele normative au prevăzut implementarea unor principii democratice cum ar fi: independența judecătorilor, inamovibilitatea, fiind asigurate cu anumite garanții. Organele care participau la exercitarea justiției aveau o importanță enormă în aplicarea principiilor democratice: anchetatorii judiciari, jurații, avocații, procurorii și executorii judiciari. Prin intermediul curților cu juraţi și a avocaturii a fost posibilă o participare mai largă la exercitarea justiției, o înțelegere mai adecvată a misiunii justiției, responsabilizarea corpului judecătoresc pentru actul de justiție.

8. Cu timpul potențialul democratic al principiilor de independență și inamovibilitate a fost limitat în legătură cu înăsprirea regimului politic, astfel încât competența Tribunalului Chișinău, a Curții cu juraţi a fost restrânsă, o parte a atribuțiilor fiind transmise Curții de Apel Odesa care le examina cu participarea reprezentanților stărilor, iar inamovibilitatea anchetatorilor judiciari a fost redusă în rezultatul introducerii postului de anchetator judiciar interimar care nu se bucura de inamovibilitate. Ca o încercare de a nu politiza justiția și de a împiedica implicarea judecătorilor și anchetatorilor judiciari în viața politică (incipientă după evenimentele din 1905-1906) se prezintă interdicția impusă magistraților de a face parte din partide și asociații.

9.Senatul Imperiului Rus avea și atribuții referitor la răspunderea disciplinară a judecătorilor, inclusiv a anchetatorilor judiciari. Ca instanță de recurs, Senatul s-a manifestat negativ, căci deciziile sale pe dosarele basarabene erau străine spiritului juridic românesc al legilor locale, care nu au mai fost codificate, cerință ce se înaintase încă la stadiul pregătirii reformei judiciare. Aceiași soartă tragică a avut-o și revendicarea limbii române ca limbă a procedurii judiciare.

10. Exprimând propriul punct de vedere cu privire la calitatea de instanțe locale a Judecătoriilor de pace și Congreselor Județene ale Judecătorilor de pace, dar și a judecătoriilor de voloste (țărănești), s-ar putea concluziona că marea majoritate a populației – țăranii, au fost cel mai puțin vizați de reforma judiciară. Prin aceasta a fost adusă atingere gravă principiului egalității în faţa justiţiei. Pe cântarul istoriei avantajele instituirii judecătoriilor de pace cântăresc mult mai puțin decât dezavantajele: posibilitatea organelor executive locale de a afecta independența judecătorilor de pace, neacceptarea majorității populației – a țăranilor - în calitate de justițiabili a justiției de pace.

11. Abordarea comparativă a organizării judecătorești locale în Basarabia (conform modelului rus) și a justiției din județele de la sudul Basarabiei (conform modelului românesc)

relevă diferența dintre acestea. S-a declanșat o situație istorică inedită: în spațiul basarabean s-au întâlnit două sisteme ale organizării justiției pentru justițiabilii basarabeni: cel românesc și cel imperial, ambele au avut același model (francez), dar au ajuns la rezultate diferite în funcție de regimul politic.

12. După reanexarea sudului Basarabiei la Imperiul Rus în 1878 implicit prin deciziile Senatului Imperiului Rus, date pentru clarificarea situației juridice la sudul Basarabiei se recunoșteau inconvenientele organizării judecătorești ruse și incoerența sistemului judiciar rus care avea două componente care nu se intersectau în cadrul modelului imperial, dar erau perfect comunicabile în cadrul modelului unitar românesc.

Referitor la valorificarea experienţei istorice și a învățămintelor acesteia în vederea redresării situației în domeniul actual al justiției Republicii Moldova înaintăm următoarele **recomandări:**

a/ Depolitizarea instanțelor judecătorești și a organelor ce participă la exercitarea justiției este necesară pentru intensificarea independenței justiției,care ar trebui să fie supusă unei singure puteri – puterea dreptului.

b/ Totodată, independența nu trebuie percepută ca beneficiu al judecătorilor și aceasta va fi posibil de realizat doar în cadrul unui regim politic democratic, care acceptă ca fundament indispensabil democrația deliberativă (participativă), proces în care poporul suveran să fie consultat, ascultat.

c/ În contextul unui regim politic democratic trebuie privit și procesul de responsabilizare al judecătorilor, în care un loc important revine unui organ de tipul Senatului Imperiului Rus, care putea decide, fiind mai puțin afectat de spiritul de breaslă al judecătorilor.

d/ O anumită similitudine există între instituția anchetatorilor judiciari din perioada supusă cercetării în prezenta teză și instituția judecătorilor de instrucție de astăzi din Republica Moldova. Independența acordată acestora este binevenită în scopul repunerii prestigiului acestei funcții pe picior de egalitate cu judecătorii de drept comun.

e/Aceluiași scop ar servi și perfecționarea modalităților de numire în funcție a judecătorilor de instrucție, inamovibilitatea judecătorilor de instrucție este o garanție a activității eficiente a acestei categorii de magistrați, ce poate și trebuie să amelioreze nivelul de înfăptuire a justiției în Republica Moldova, de protecție a drepturilor și libertăților fundamentale.

f/ Este de luat în calcul experiența pe care o dobândeau candidații la funcțiile judecătorești, când erau repartizați a asista judecătorii în activitatea lor. Posibil că o modalitate asemănătoare ar fi oportună și în prezent.

Problema ştiinţifică soluţionată rezidă în valorificarea învățămintelor bazate pe experienţa istorică din spaţiul naţional într-o perioadă de dominaţie străină și depistarea elementelor structurale şi funcţionale ale procesului de modernizare a justiţiei, precum și a dificultăților apărute în calea modernizării.

BIBLIOGRAFIE

Bibliografie în limba română:

1. Albu E. De la Înalta Curte de Casaţie la Curtea Supremă de Justiţie. O istorie a legilor de organizare şi funcţionare (1861–2001). http://www.infopolitic.ro/wp-content/uploads/2010/12/Istoria-ICCJR.pdf – vizitat 16.06.2015.
2. Aramă E. Repere metodologice pentru studierea și aplicarea dreptului. Chișinău: CEP USM, 2009. 210 p.
3. Aramă E. Istoria dreptului românesc . Chişinău: Tipografia centrală, 1995. 235 p.
4. Aramă E. Istoria dreptului românesc. Chişinău: RECLAMA, 1998. 199 p.
5. Aramă E. Istoria Dreptului Românesc. Chişinău: S.A. RECLAMA, 2003. 202 p.
6. Aramă E. Problema aplicării izvoarelor de drept național în Basarabia anexată. În: Basarabia după 200 de ani. (Lucrările Conferinței Internaționale: Basarabia după 200 de ani. Iași, 12 mai 2012), Iași: Editura Institutului European, 2012, p.255-268.
7. Aramă E., Coptileț V. Evoluţia dreptului public pe teritoriul dintre Prut şi Nistru în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Chișinău: Știința, 2003. 170 p.
8. Aramă E., Coptileț V. Istoria Dreptului Românesc. Chişinău: Cartea juridică, 2015. 310 p.
9. Avornic Gh. Organizarea și activitatea avocaturii în Republica Moldova. Teză de doctor în drept. Chișinău, 1996. 178 p.
10. Avornic Gh. Tratat de Teoria Generală a Statului și Dreptului. Vol. I. Chişinău, 2009. 440 p.
11. Avornic Gh., Grecu R., ș.a. Tratat de Teoria Generală a Statului și Dreptului. Vol. I. Iași. Vasiliana ′98, 2015. 475 p.
12. Arseni A. Drept constituțional și instituții politice. Tratat elementar. Chișinău: CEP USM, 2005. 503 p.
13. Arseni A. Autoritatea judecătorească – veritabilă instituţie de realizare a puterii de stat în condiţiile statului de drept. În: Revista Naţională de Drept, 2013, nr.11, p.16-25.
14. Arseni A., Dabija T. Curtea Constituţională a Republicii Moldova – garant al supremaţiei Constituţiei. În: Revista Naţională de Drept, 2013, nr. 12, p. 48-54.
15. Afonso O. Puterea judecătorească – un garant al protecţiei DOM. Curier judiciar, 2002, nr.1-2, p.19-21.
16. ANRM, fond 39, inv. 1, dos. nr. 1.
17. ANRM, fond 39, inv.1, dos.6.
18. ANRM, fond 39, inv.1, dos. nr. 7.

19. ANRM, fond 39, inv. nr. 1, dos. nr. 17.
20. ANRM, fond 39, inv. nr. 1, dos. nr. 20.
21. ANRM, fond 39, inv. nr 1, dos. nr. 27.
22. ANRM, fond 39, inv.1, dos. nr. 34.
23. ANRM, fond 39, inv. 1, dos. nr. 42.
24. ANRM, fond 39, inv. 1, dos. nr. 93.
25. ANRM, fond 39, inv. nr. 1, dos. nr . 102.
26. ANRM, fond 39, inv. nr. 1, dos. nr. 103.
27. ANRM, fond 39, inv. nr. 1, dos. nr . 105.
28. ANRM, fond 39, inv. nr. 1, dos. nr. 106.
29. ANRM,. fond 39, inv. nr. 1, dos. nr. 455.
30. ANRM, fond 39, inv. nr. 1, dos. nr. 2058.
31. ANRM, fond 39, inv. nr .1, dos. nr. 2233.
32. ANRM, fond 39, inv. nr. 1, dos. nr. 2234.
33. ANRM, fond 39, inv. nr. 2, dos. nr. 1.
34. ANRM, fond 39, inv. nr. 2, dos. nr. 2.
35. ANRM, fond 39, inv. nr. 2, dos. nr. 3.
36. ANRM, fond 39, inv. nr. 2, dos. nr. 4.
37. ANRM, fond 39, inv. nr. 2, dos. nr. 5.
38. ANRM, fond 39, inv. nr. 2, dos. nr. 449.
39. ANRM, fond 39, inv. nr. 2, dos. nr. 450.
40. ANRM, fond 39, inv. nr. 2, dos. nr. 451.
41. ANRM, fond 39, inv. nr. 2, dos. nr. 452.
42. ANRM, fond 39, inv. nr. 3, dos. nr. 1.
43. ANRM, fond 39, inv. nr. 3, dos. nr. 2.
44. ANRM, fond 39, inv. nr. 3, dos. nr. 3.
45. ANRM, fond 39, inv. nr. 3, dos. nr. 4.
46. ANRM, fond 39, inv. nr. 3, dos. nr. 5.
47. ANRM, fond 39, inv. nr. 3, dos. nr. 443.
48. ANRM, fond 39, inv. nr. 3, dos. nr. 544.
49. ANRM, fond 39, inv. nr. 3, dos. nr. 545.
50. ANRM, fond 39, inv. nr. 3, dos. nr. 546.
51. ANRM, fond 39, inv. nr. 3, dos. nr. 547.
52. ANRM, fond 39, inv. nr. 3, dos. nr. 548.
53. ANRM, fond 39, inv. nr. 3, dos. nr. 549.

54. ANRM, fond 39, inv. nr. 3, dos. nr. 550.
55. ANRM, fond 39, inv. nr. 3, dos. nr. 551.
56. ANRM, fond 39, inv. nr. 3, dos. nr. 552.
57. ANRM, fond 39, inv. nr. 3, dos. nr. 553.
58. ANRM, fond 39, inv. nr. 3, dos. nr. 554.
59. ANRM, fond 39, inv. nr. 3, dos. nr. 555.
60. ANRM, fond 39, inv. nr. 10, dos. nr. 805.
61. ANRM, fond 39, inv. nr. 10, dos. nr. 1271.
62. ANRM, fond 39, inv. nr. 11, dos. nr. 631.
63. ANRM, fond 39, inv. nr. 11/II, dos. nr. 632.
64. ANRM, fond 39, inv. nr. 13, dos. nr. 18.
65. ANRM, fond 39, inv. nr. 13, dos. nr. 22.
66. ANRM, fond 39, inv. nr. 13, dos. nr. 1261.
67. ANRM, fond 39, inv. nr. 14, dos. nr. 1.
68. ANRM,. fond 50, inv. nr. 2, dos. nr. 16.
69. ANRM,. fond 50, inv. nr. 2, dos. nr. 23.
70. ANRM,. fond 50, inv. nr. 2, dos. nr. 27.
71. ANRM,. fond 50, inv. nr. 2, dos. nr. 34.
72. ANRM,. fond 50, inv. nr. 2, dos. nr. 85.
73. ANRM,. fond 8, inv. nr. 1, dos. nr. 4.
74. Baltag D. Teoria generală a dreptului. Chișinău: ULIM, 2010. 534 p.
75. Baltag D. Idealul social de justiţie. Edificarea statului de drept. În: Materialele conferinţei ştiinţifico-practice. 26-27 septembrie 2003. Chişinău: Bons Office, 2003, p. 109-114.
76. Bârsan C. Convenţia Europeană a Drepturilor omului, comentarii pe articole. Vol.1. București: ALL BECK, 2005. 1273 p.
77. Boldur A. V. Istoria Basarabiei. Contribuții la studiul: Istoria Românilor. Istoria Basarabiei sub dominația rusească (1812 – 1918) politica, ideologia, administrația. Vol. III. Chișinău, 1940. 215 p.
78. Boldur A. V. Dreptul local al Basarabiei. Chişinău, 1932. 42 p.
79. Boldur A. Autonomia Basarabiei sub stăpânire rusească 1812-1828. Chișinău: Tipografia Eparhială Cartea Românească, 1929. 106 p.
80. Casso L. Dreptul bizantin în Basarabia. Chișinău: Glasul Țării, 1923. 119 p.
81. Casso L. Rusia și bazinul dunărean, Iași. 1940. 32 p.
82. Cicero. Despre stat. Bucureşti: Ed. Ştiinţifică, 1983. 54 p.

83. Chirtoacă L. Reforma judecătorească din a doua jumătate a secolului al XIX-lea în Basarabia. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2003. 161 p.
84. Chirtoacă L. Reforma judecătorească în Basarabia: aspecte privind organizarea judecătorească şi izvoarele dreptului în a II jumătate a secolului al XIX-lea. În: Buletinul Asociaţiei Tinerilor Jurişti. Revistă de Drept, Chişinău, 1998, nr.9 (13), p.16-19.
85. Chirtoacă L., Coptileţ V. Unele aspecte comparative ale evoluţiei sistemului judecătoresc din Basarabia în secolul al XIX-lea. În: Funcţionarea instituţiilor democratice în statul de drept. Chişinău, 2003, p. 602-610.
86. Chirtoacă L. Pregătirea şi efectuarea reformei judiciare în Basarabia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În: Analele Ştiinţifice ale Universităţii de Stat din Moldova, Seria „Ştiinţe socio-umane", Chişinău, 1999, p. 22-25.
87. Chisari-Lungu Oxana. Evoluţia istorică a organizării judecătoreşti în Moldova şi Țara Românească în prima jumătate a secolului al XIX-lea. În: Universitatea de Stat din Moldova, Studia Universitatis, Seria Științe Sociale, nr. 1 (11), Chișinău, 2008, p. 16-19.
88. Chisari-Lungu Oxana. Aspecte istorice ale realizării dreptului la justiţie în Basarabia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În: Materialele Conferinței Științifice Internaționale "Reafirmarea drepturilor și libertăților fundamentale la 60 de ani ai Declarației Universale a Drepturilor Omului.", Chișinău, 2008. p. 99-101.
89. Chisari-Lungu Oxana. Premisele reformei judecătorești din Basarabia (a doua jumătate a sec. al XIX-lea). În: Dimensiunea științifică și praxiologică a dreptului. Materialele conferinței științifice internaționale "Contribuții la dezvoltarea doctrinară a dreptului", 14-15 martie 2009, Chișinău: Bons Offices, 2009, p.106-112.
90. Chisari-Lungu Oxana. Unele considerațiuni privind esența justiției ca putere. În: Materialele Conferinței Științifice Internaționale cu genericul: Rolul științei și educației în implementarea acordului de asociere la Uniunea Europeană. Chișinău, 5 februarie 2015, p. 128- 132.
91. Chisari-Lungu Oxana. Unele considerații privind organizarea și funcționarea Tribunalului Chișinău. În: Revista Națională de Drept, 2015, nr. 11, p. 80 – 82.
92. Chisari-Lungu Oxana. Reflecții cu privire la instituirea judecătoriilor de pace în Basarabia (a II jumătate a secolului al XIX-lea). În: Revista Națională de Drept, 2015, nr. 12, p. 76 – 79.
93. Chisari-Lungu Oxana, Aramă Elena. Probleme de organizare judecătorească în Basarabia la finele secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea. În: Revista Institutului Național al Justiției, 2016, nr.1, p.56-60.
94. Chiuzbaian G. I. Sistemul puterii judecătoreşti – organizare şi funcţionare. Editura Continent XXI. 178 p.

95. Cârnaț T. Drept constituțional, ed. II, revăzută și adăugită. Chișinău: PRINT-CARO, 2010. 513 p.
96. Coptileț V. Procedura de judecată în Basarabia în I jumătate a secolului al XIX-lea. În: Revista Națională de Drept, nr, 7, 2001, p. 44-47.
97. Coptileț V. Organizarea judecătorească în Basarabia în I jumătate a secolului al XIX-lea. În: Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova, Seria ”Științe socioumanistice”, Vol. I, p. 16-21.
98. Coptileț V. Exercitarea justiției în Basarabia și în Principatul Moldova în secolul al XIX-lea. În: Lucrările Conferinței Internaționale Basarabia după 200 de ani. Iași: Institutul European, 2012. p. 269-292.
99. Contractul social. București. 1957. http://epistematic.blogspot.fr/2012/02/jean-jacques-rousseau-contractul-social.html – vizitat la 15.10.2015.
100. Condica de porunci, corespondenţe, judecăţi şi cheltuieli a lui Constantin Mavrocordat ca domn al Moldovei (1741-1742). http://www.unibuc.ro/CLASSICA/iorgastudii2/11condica.pdf – vizitat la 12 04.2015.
101. Craiovan I., Istrate M. Ipostazele justiţiei. Bucureşti: Universul juridic, 2012. 296 p.
102. Cuzneţov A. Influenţa reformelor din 1864, înfăptuite în Imperiul Rus, asupra dreptului procesual penal din Basarabia. În: Revista Naţională de Drept, nr. 5, 2004, p. 49-54.
103. Dănileţ C. Independenţa justiţiei în statul de drept (I). Standardele de independenţă structurală. www.cristidanilet.ro –vizitat la 24.01.2015.
104. Danileţ C. Corupţia şi anticorupţia în sistemul juridic. 2009, p.2. https://cristidanilet.files.wordpress.com/2009/11/coruptia-si-anticoruptia-text.pdf – vizitat la 09.05.2015.
105. Decizia din 26.04.1979 Sunday Times vs the United Kingdom sau relativ decizia din 25.07.2002 Sovtransavto Holding v. Ukraina http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-60634#{"itemid":["001-60634"]} – vizitat 20.01.2015.
106. Deleanu I. Drept constituţional şi instituţii politice. Vol. 1. Iași: Chemarea, 1993. 251 p.
107. Deleanu I. Instituții și proceduri constituționale. Arad: Servo-Sat, 2003. 297 p.
108. DEX. http://Dexonline.ro – vizitat la 19.07.2014.
109. Dâmbu A. Aspecte privind noţiunea serviciului public în context actual. În: Revista transilvană de ştiinţe administrative, VIII, 2002, p. 51-60.
110. Djuvara M. Teoria generală a dreptului (Enciclopedia juridică). Drept rațional, izvoare și drept pozitiv. București: All, 1995. 516 p.

111. Drăganu T. Introducere în teoria şi practica statului de drept. Cluj-Napoca: Dacia, 1992. 222 p.
112. Dobrinescu I. Dreptatea și valorile culturii. București: Editura Academiei Române, 1992. 166 p.
113. Dolea I. Curțile cu juraţi în procesul penal (originea, probleme, perspective). Chișinău, 1996. 120 p.
114. Erbiceanu V. Legiuiri locale basarabene. Istoric, texte şi jurisprudenţă. Chişinău, 1921. CXXIX p. + 207 p. + VIII p.
115. Erbiceanu V. Naţionalizarea justiţiei şi unificarea legislativă. Bucureşti: Imprimeria națională, 1934. 215 p.
116. Firoiu D., Marcu L. Istoria dreptului românesc. Vol. II. Partea întâi. Bucureşti: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1984. 439 p.
117. Firoiu D. Istoria Dreptului Românesc. Iași: Editura Fundației ”Chemarea”, 1993. 391 p.
118. Georgio del Vecchio. Lecţii de filosofie juridică. Bucureşti: Europa Nova, [f.a.] 352 p.
119. Georgescu V., Strihan P. Judecata domnească. vol. II. (1740 – 1831). București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1981. 234 p.
120. Georgescu Şt. Filosofia dreptului. O istorie a ideilor din ultimii 2500 de ani. Ediţia a II. Bucureşti: All Beck, 2001. 192 p.
121. Grama D. Tendințele evoluției doctrinelor juridice în Moldova (1774-1859). București: Actami, 2000. 272 p.
122. Grama D., Costachi Gh. ș. a. Probleme ale edificării statului de drept în Republica Moldova. Chișinău: Tipografia Centrală, 2003. 538 p.
123. Grecu R. Stere în luptă pentru drepturile omului. Chişinău: Universul, 2009. 252 p.
124. Guceac I. Liberul acces la justiţie în legislaţia naţională şi prevederile Convenţiei Europene pentru apărarea drepturilor omului şi libertăţilor fundamentale. În: Academos, 2011, nr.2, p. 42-57.
125. http://media.hotnews.ro/media_server1/document-2010-04-12-7120823-0-strategia-dezvoltare-justitiei-serviciu-public-2010-2014.pdf – vizitat la 12.08.2015.
126. http://lege5.ro/Gratuit/heztqnbx/legea-nr-982-1865-pentru-organizarea-judecatoreasca - vizitat la 09.05.2015.
127. Hotărârea Curţii Constituţionale a Republicii Moldova din 4.03.1997. http://www.constcourt.md/pageview.php?l=ro&idc=51 - vizitat la 27.05.2014.
128. Hotărârea Curţii Constituţionale a Republicii Moldova nr. 35 din 1.12.1997. http://www.constcourt.md/pageview.php?l=ro&idc=51 - vizitat la 30.05.2014.

129. Ionescu S. Justiţie şi jurisprudenţă în statul de drept. Bucureşti: Universul Juridic, 2008. 368 p.
130. Ionescu C. Tratat de drept constituţional. București. 2003, 798 p.
131. Ionescu C. Principii fundamentale ale democraţiei constituţionale. Bucureşti: Lumina Lex, 1997. 228 p.
132. Ionescu C. Culegere de documente „Dezvoltarea constituțională a României. Acte și documente. 1741-1991". București: ed. Monitorul Oficial, 2000. 867 p.
133. Lupaşcu Z. Instituţiile politice şi cele juridice din Basarabia 1812 – 1917. Chişinău: Editura ARC, 2004. 201 p.
134. Mihail P., Mihail Z. Acte în limba română tipărite în Basarabia. 1812-1830. București: Editura Academiei Române, 1993. LVI+ 411 p.
135. Marcu L. Istoria Dreptului românesc, București: Lumina Lex, 1997. 375 p.
136. Negru B. Teoria Generală a Dreptului și Statului. Chișinău, 1999. 314 p.
137. Negru A. Consolidarea justiţiei în statul contemporan democratic (aspecte teoretico-practice). Autoref. tezei de dr. hab. în drept. Chișinău, 2013. 46 p.
138. Negru A. Consolidarea justiţiei în statul contemporan democratic. Chișinău: Sirius, 2012. 239 p.
139. Negru A. Justiţia – putere sau autoritate în stat. În: Bilanţul activităţii ştiinţifice în anii 2002-2003. Conferinţa corpului didactico-ştiinţific. Vol.I, Chișinău, 2003, p.153.
140. Novac T. Justiţia în expresia de serviciu public. În: Revista Naţională de Drept, nr.10, 2014, p.65.
141. Novac T. Esența și axiologia răspunderii serviciului public al justiției. În: Materialele conferinței internaționale jubiliare "Rolul justiției și educației din Republica Moldova în contextul integrării europene" în honorem academicianului Valeriu Canțer, Chișinău, 2015, p. 210-216.
142. Oroveanu M. T. Istoria dreptului românesc și evoluția instituțiilor constituționale. București: Editura Cerma, 1992. 326 p.
143. Popa N. Teoria generală a dreptului. Ediția 5. București: C.H.Beck, 2014. 256 p.
144. Popa N. ș.a. Filosofia dreptului. Marile curente. Ediția 2. București: C.H.Beck, 2007. 543 p.
145. Pavelescu T., Moinescu G. Regimul juridic al serviciilor publice. http://fs.portocaliu.ro/dd86c58062cb45eb2119afae73b07311.pdf - vizitat la 08.05.2014.
146. Poalelungi M. Conduita legală și justiția. Chișinău: Cartdidact, 2007. 106 p.
147. Popescu S. Statul de drept în dezbaterile contemporane. Bucureşti: Editura Academiei Române, 1998, 217 p.

148. Puşcaş V. Autoritatea judecătorească în exercitarea puterii de stat. Teză de doctor în drept. Chişinău, 2007, 163 p.
149. Puşcaş V. Demonopolizarea puterii judecătorești în viziunea președintelui Curții Supreme de Justiție. În: Legea şi viaţa, 1997, nr.5, p. 3-9.
150. Reforma instituției judecătorului de instrucție în Republica Moldova (alc. V.Gribincea ș.a.). Chișinău, 2015. 63 p.
151. Rădulescu Andrei, Pagini inedite din istoria dreptului vechi românesc, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1991. 268 p.
152. Savenco M. Legile locale din Basarabia și jurisprudența Imperiului Rus. (Ediție îngrijită, traducere și note de E.Aramă, M.Tașcă). Chișinău: Cartea juridică, 2012. 132 p.
153. Smochină A. Istoria universală a statului și dreptului. Epoca modernă și contemporană. Chișinău : Tipografia centrală, 2002. 296 p.
154. Smochină A. Esenţa dreptului în Republica Moldova. Principii doctrinare de dezvoltare (mai 1990-iunie 1994). În : Revista Națională de Drept nr.10, 2005, p. 9-14.
155. Taşcă M. Particularităţile aplicării dreptului local în Basarabia în judeţele Izmail şi Cetatea Albă în perioada anexării la Imperiul Rus. În: Revista Naţională de Drept, nr.5, 2005, p.56-64.
156. Tașcă M. Instanțe cu caracter special în sistemul judecătoresc al Basarabiei (1812-1917). În: Dimensiunea științifică și praxiologică a dreptului. Materialele conferinței științifice internaționale "Contribuții la dezvoltarea doctrinară a dreptului", 14-15 martie 2009. Chișinău: Bons Offices, 2009, p. 358-378.
157. Tomuleț V. Basarabia în sistemul economic și politic al Imperiului Rus (1812-1868). Chișinău: CARTDIDACT, 2012. 610 p.
158. Tomuleț V. Basarabia în epoca modernă (1812-1918). Instituții, regulamente, termeni. Volumul I. Chișinău: CEP USM, 2012. 418 p.
159. Tomuleț V. Basarabia în epoca modernă (1812-1918). Instituții, regulamente, termeni. Volumul II. Chișinău: CEP USM, 2012. 290 p.
160. Tomuleț V. Basarabia în epoca modernă (1812-1918). Instituții, regulamente, termeni. Volumul III. Chișinău: CEP USM, 2012. 308 p.
161. Vällimărescu A. Tratat de enciclopedia dreptului. București: Lumina Lex, 1999. 423 p.
162. Vitcu D., Bădărău G. Regulamentul Organic al Moldovei. Iași: Junimea, 2004. 614 p.
163. Zaharia V. Accesul la justiţie: concept, exigenţe, realizări, perspective. Chişinău: Cartier juridic, 2008. 188 p.

Bibliografie în limba rusă:

164. Адрес календарь Общая роспись начальствующих и прочих должностных лиц по всем управлениям Российской Империи на 1877. Часть I. Санктпетербург: в типографии Правительствующего Сената, 1877. 330 с.
165. Адрес календарь Общая роспись начальствующих и прочих должностных лиц по всем управлениям Российской Империи на 1878. Часть II. Санктпетербург: в типографии Правительствующего Сената, 1878. 328 с.
166. Адрес календарь. Общая роспись начальствующих и прочих должностных лиц по всем управлениям Российской Империи на 1879. Часть I. Санктпетербург: в типографии Правительствующего Сената, 1879. 323 с.
167. Адрес календарь. Общая роспись начальствующих и прочих должностных лиц по всем управлениям Российской Империи на 1880. Часть II. Санктпетербург: в типографии Правительствующего Сената, 1880. 330 с.
168. Адрес календарь. Общая роспись начальствующих и прочих должностных лиц по всем управлениям Российской Империи на 1881. Часть I. Санктпетербург: в типографии Правительствующего Сената, 1881. 332 с.
169. Адрес календарь. Общая роспись начальствующих и прочих должностных лиц по всем управлениям Российской Империи на 1882. Часть I. Санктпетербург: в типографии Правительствующего Сената, 1882. 334 с.
170. Адрес календарь. Общая роспись начальствующих и прочих должностных лиц по всем управлениям Российской Империи на 1883. Часть I. Санктпетербург: в типографии Правительствующего Сената, 1883. 302 с.
171. Адрес календарь. Общая роспись начальствующих и прочих должностных лиц по всем управлениям Российской Империи на 1884. Часть I. Санктпетербург: в типографии Правительствующего Сената, 1884. 270 с.
172. Адрес календарь. Общая роспись начальствующих и прочих должностных лиц по всем управлениям Российской Империи на 1885. Часть I. Санктпетербург: в типографии Правительствующего Сената, 1885. 250 с.
173. Адрес календарь. Общая роспись начальствующих и прочих должностных лиц по всем управлениям Российской Империи на 1887. Часть I. Санктпетербург: в типографии Правительствующего Сената, 1887. 270 с.
174. Адрес календарь. Общая роспись начальствующих и прочих должностных лиц по всем управлениям Российской Империи на 1888. Часть I. Санктпетербург: в типографии Правительствующего Сената, 1888. 294 с.

175. Адрес календарь. Общая роспись начальствующих и прочих должностных лиц по всем управлениям Российской Империи на 1889. Часть I. Санктпетербург: в типографии Правительствующего Сената, 1889. 286 с.
176. Адрес календарь Бессарабской губернии на 1911 год. Кишинев: Губернская типография, 1911. 550 с.
177. Адрес календарь Бессарабской губернии на 1912 год. Кишинев: Губернская типография, 1911. 364 с.
178. Иллюстрированный адрес календарь Бессарабской губернии на 1914 год. Кишинев: издание Бессарабского губернского статистического комитета, 1914. 538 с.
179. Алексеев С. С. Теория права. Москва: Бек, 1995. 320 с.
180. Арамэ Е. Эволюция правовых институтов средневековой Молдовы Кишинэу, 1999. 322 с.
181. Анишина В И., Гаджиев Г.А. Самостоятельность судебной власти, с.8 http://ecsocman.hse.ru/data/2010/12/13/1214861925/Anishina.pdf-vizitat la 22.03.2015.
182. Бессарабский Адрес календарь на 1873 год. Кишинев: в типографии областного правления, 1873. 244 с.
183. Бессарабский Адрес календарь на 1874 год. Кишинев: в типографии губернского правления, 1874. 230 с.
184. Бессарабский Адрес календарь на 1875 год. Кишинев: в типографии губернского правления, 1875. 228 с.
185. Бессарабский справочный календарь на 1890 год. Кишинев: Типография Э. Б. Шлиомовича, 1890. 92 с.
186. Бессарабский календарь на 1893 год. Кишинев: Типография Бессарабского губернского правления, 1892. 242 с.
187. Бессарабский календарь на 1896 год. Кишинев: Типография Бессарабского губернского правления, 1895. 264 с.
188. Бессарабский календарь на 1897 год. Кишинев: Типография Бессарабского губернского правления, 1896. 269 с.
189. Бессарабский календарь на 1899 год. Кишинев: Типография Бессарабского губернского правления, 1898. 366 с.
190. Бессарабский календарь на 1900 год. Кишинев: Типография Бессарабского губернского правления, 1899. 286 с.
191. Бессарабский календарь на 1901 год. Кишинев: Типография Бессарабского губернского правления, 1900. 338 с.

192. Боршевский А. П. Мировая юстиция Бессарабии (60-х – 70-е гг. XIX в. Кишинев, 2008. 120 с.
193. Боршевский А. Институт мировых судей в Бессарабии по судебной реформе 1869 года. В: Закон и Жизнь, № 5, 2003, с. 47 – 49.
194. Боршевский А. Эволюция судоустройства и судопроизводства в России и Молдове (с середины 60-х годов XIX века до наших дней). В: Закон и Жизнь, №7, 2003, с. 43-48.
195. Боршевский А. Проведение буржуазных реформ и контрреформ второй половины XIX в. в России и их особенности в Бессарабии. В: Закон и Жизнь, № 8, 2003, с. 28-31.
196. Будак И. Г. Буржуазные реформы 60 – 70-х годов XIX века в Бессарабии. Кишинев: Государственное издательство „Картеа Молдовеняскэ", 1961. 219 с.
197. Бессарабские областные ведомости. № 1, 05 января 1872г., 8 с.
198. Бессарабские областные ведомости. № 12, 12 февраля 1872г., 8 с.
199. Бессарабские областные ведомости. № 23, 22 марта 1872г., 1 с.
200. Бессарабские областные ведомости. № 24, 25 марта 1872г., 1 с.
201. Бессарабские областные ведомости. № 36, 10 марта 1872г., 3 с.
202. Бессарабские областные ведомости. № 49, 24 юния 1872г., 1 с.
203. Бессарабские областные ведомости. № 3, 10 января 1873 г., 1 с.
204. Бессарабские областные ведомости. № 49, 23 юния 1873 г., 1 с.
205. Бессарабские областные ведомости, №. 18, 03 марта 1873, 1 с.
206. Бессарабские губернские ведомости. № 6, 23 января 1874 г., 1 с.
207. Бессарабские губернские ведомости. № 11, 09 февраля 1874 г., 1 с.
208. Бессарабские губернские ведомости. № 37, 15 мая 1874 г., 1 с.
209. Бессарабские губернские ведомости, № 52, 06 юлия 1874, 1 с.
210. Бессарабские губернские ведомости. № 24, 22 марта 1875 г., 1 с.
211. Бессарабские губернские ведомости. № 39, 17 мая 1875 г., 1 с.

212. Бессарабские губернские ведомости. № 45, 07 юния 1875 г., 1 с.

213. Бессарабские губернские ведомости. № 55, 12 юлия 1875 г., 1 с.

214. Бессарабские губернские ведомости. № 57, 19 юлия 1875 г., 1 с.

215. Бессарабские губернские ведомости. № 70, 03 сентября 1875 г., 1 с.

216. Бессарабские губернские ведомости. № 89, 08 ноября 1875 г., 1 с.

217. Бессарабские губернские ведомости. № 53, 09 юлия 1877 г., 1 с.

218. Бессарабские губернские ведомости. № 36, 11 мая 1877 г., 1 с.

219. Виленский В. В. Судебная реформа и контрреформа в России. Саратов, 1969. 400 с.

220. Васильев А. А. Закон о преобразование местного суда. 15 июня 1912 г. С.-Петербург: изд. юридического книжного магазина В. П. Анисимова, 1913. 371 с.

221. Возвращение к истокам права судебные уставы. Основные начала судебных преобразований. В: Законность, № 5 (715), 1994, с. 47-50.

222. Гольмстен А. Х. Учебникъ русскаго гражданскаго судопроизводства. С. Петербургъ, 1913. 411 с.

223. Дмитриев Ю. А., Черемных Г. Г. Судебная власть в механизме разделения властей. В: Государство и право, 1997, № 8, с.44-50.

224. Дополнение к адрес календарю Бессарабской губернии на 1910 год. Кишинев, Губернская типография. 1910. 158 с.

225. Ефремова Н.Н., Немытина М.В. Местное самоуправление и юстиция в России (1864 – 1917 гг.) В: Муниципальное право, 2001, nr. 2, p.67-68.

226. Ерошкин Н. П. История государственных учреждений дореволюционной России. Москва, 1968. 368 с.

227. Загайнова С. К. Судебные акты в механизме реализации судебной власти в гражданском и арбитражном процессе. Москва: Волтерс Клувер, 2007. 400 с.

228. Захария С. Причины реформы суда. Подготовка и принятие „Основных положений преобразования судебной части России" и судебных уставов Александра II 20 ноября 1864 г. В: Закон и Жизнь, № 4, 2002, с. 42-44.

229. Захария С. Реформы 60 – 70-х гг. XIX в. В России и их особенности в Бессарабии. В: Закон и Жизнь, nr. 1, 2003, p. 30-34.

230. Зеленчук В. С. Население Бессарабии и Поднестровья в XIX в. 287 с.

231. Зиннуров Р. Н. Взаимодействие органов уголовной юстиции в пореформенный период В: История государства и права, №1, 2003, с. 5-12.

232. Исаев И. А. История государства и права России. Москва: изд-во МГУ, 1996. 767с.

233. Коробович А. Судебная реформа в Польском Королевстве В: Судебные уставы 1864 года. Москва: Статут, 2014, с.39-54.

234. Кекконен Юкка (Kekkonen Jukka). «Золотой век законотворчества» в Финляндии 1863–1879 гг. В: Судебные уставы 1864 года. В: Статут, 2014, с. 110-125.

235. Котляревский С. А. Власть и право. Москва, 1915. 214 р.

236. Кони А. Ф. Судебные следователи. В: Собрание сочинений, т. 1. Москва, 1966. 567 с.

237. Конин В. В. Конституционно-правовая природа суда с участием присяжных заседателей В: Российская юстиция, №3, 2011, с. 56-59.

238. Кобликов А. Судебные реформы в России. В: Законность, №3, 1998, р 49-54.

239. Конституционное право зарубежных стран. Т. I-II. Общая часть. Отв. Ред. Б.И.Страшун. Москва: БЕК, 1996. 757 с.

240. Коркунов Н.М. Лекции по общей теории права. СПб., 1914. 364 с.

241. Коротких М. Г. Самодержавие и судебная реформа. Воронеж, 1989. 183 с.

242. Крестьянская реформа в России 1861 года. М.: Госполитиздат, 1954, 275 с.

243. Кустрябова С. Позиция правоведов и общественности Бессарабии по вопросу статуса местных законов и молдавского языка в судах области. В: Закон и Жизнь, № 3, 2002, с. 39-43.

244. Калиниченко А. В. Сенат – орган высшей судебной власти в Российской Империи. В: Российская юстиция, 2001, № 3, с. 44-47.

245. Лейст О.Э. Сущность и исторические типы права. В: Вестник МГУ. Серия 11, Право, 1992, № 1, с. 3-7.

246. Лившиц Р. З. Теория права. Москва: Бек, 1994. 224 с.

247. Лившиц Р. З. Государство и право в современном обществе: необходимость новых подходов. В: Государство и Право, № 10, 1990, с. 21-30.

248. Лонская С. В. Мировая юстиция в России. Калининград, 2000. 215 с.

249. Лонская С. В. Мировой судья в судебной системе пореформенной России. В: Правоведение, 1995, №3, с. 97-102.

250. Малешин Д. Вместо предисловия: Прадеды и правнуки судебной реформы 1864 г. В: Судебные уставы 1864 года, Москва: Статут, 2014, с.7-13.

251. Мамонтов А. Г. Россия 1860: учреждение судебных следователей В: Государство и Право, № 3, 1996, с. 142-150.

252. Мартынчик Е. Г. Судебная власть в Молдове. Создание и функционирование. Часть 1. Кишинев, 1999. 147 с.

253. Мартынчик Е. Г. Судебная власть: к разработке концепции. В: Вопросы философии и права, № 1992, с. 44-51.

254. Марченко М. Н. Судебное правотворчество и судейское право. Москва: Проспект, 2008. 512 с.

255. Малько А. В. Теория государства и права в вопросах и ответах. Москва: Юрист, 1999. 272 с.

256. Малько А. В., Матузов Н. И. Теория государства и права. Москва: Юрист, 2004. 245 с.

257. Малько А. В., Храмов Д. В. Судебная правовая политика: общетеоретический аспект. В: Российская Юстиция, 2012, № 1, с. 26-28.

258. Михайловская И. Б. Суды и судьи. Независимость и управляемость. Москва: Проспект, 2015. 128 с.

259. Михайловская И. Б. Судебная власть в системе разделения властей (Судебная власть). Под ред. И.Л. Петрухина. Москва: Проспект, 2003. 720 с.

260. Монтескъе Ш. Избранные произведения. Москва: Госполитиздат, 1955. 296 с.

261. Насонов С. А. Модель производства в суде присяжных по Уставу уголовного судопроизводства России 1864 года // Право: история, теория, практика: материалы II междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, июль 2013 г.). — СПб.: Реноме, 2013, с. 96-109.

262. Немытина М. В. Пореформенный суд в России. В: Правоведение, №. 2, 1991, с.101-105.

263. Орлова С. А. Сенат как высший надзорно-контрольный и судебно-административный орган России.В: Правоведение, № 2, 2000, с. 227-235.

264. Петрухин И. Л. Проблема судебной власти в России. В: Государство и право, № 7, 2000, с. 15-21.

265. Познышев С. В. Элементарный учебник русского уголовного процесса. Москва, 1913. В: Allpravo.ru-2004 –vizitat la 11.03 15.
266. Подолина А. В. Институт судебных следователей в дореволюционной России //http://conf.omui.ru/content/institut-sudebnyh-sledovateley-v-dorevolyucionnoy-rossii – vizitat la 10.01 14.
267. Полное Собрание Законов Российской Империи, Т. б, № 4227.
268. Полное Собрание Законов Российской Империи, № 46950.
269. Полное Собрание Законов Российской Империи, № 47617.
270. Полное Собрание Законов Российской Империи, № 47776.
271. Полное Собрание Законов Российской Империи. Т. 39. № 41476. Ст. 905, 934.
272. Полное Собрание Законов Российской Империи, собрание 2, Т. 52, отделение 1, 1878, № 58488, с.335.
273. Полное Собрание Законов Российской Империи, № 59254.
274. Полное Собрание Законов Российской Империи, №58863.
275. Полное Собрание Законов Российской Империи, №8741.
276. Российское законодательство X – XX веков. В 9 томах. Т. 8. Судебная реформа (под ред Б. В. Виленского). Москва, 1991. 471 с.
277. Рощина Ю. В. Судебный следователь в уголовном процессе дореволюционной России. Москва, 2006. 152 с.
278. Рощина Ю. В. Роль судебного следователя в уголовном процессе дореволюционной России. В: Российская юстиция, 2002, № 12, с. 64-65.
279. Случевский В. К. Учебник русского уголовного процесса. Ч. 1 Судоустройство. Москва: Зерцало, 2008. 374 с.
280. Салимзеанова Р. Р. Независимость судебной власти как гарантия правового государства: Моногр. Казань, 2007. kalinovsky-k.narod.ru în salimziyanova. 2007 – vizitat 14.01.2015.
281. Софроненко К. А. Аграрное законодательство в России (вторая половина XIX - начало XX вв.). Москва: изд. МГУ, 1981. 160 с.
282. Стецовский И. И. Судебная власть. Москва: Дело, 1998. 399 с.
283. Терехин В. А., Герасимова А.А. Современная реформа в России и развитие функций судебной власти. В: Российская Юстиция, 2011, № 10, с. 42-45.
284. Терехин В. А. Самостоятельность судебной власти и независимость судей как гарантия прав граждан. В: Государство и Право, 2001, № 8, с. 42-50.

285. Тутынина Е.Г. Цели и средства судебной политики в современной России. В: Современное право, 2011, № 12, с. 86-88.

286. Устав гражданского судопроизводства с позднейшими узаконениями, законодательными мотивами и разъяснениями по решениям Гражданского кассационного департамента, Общего собрания и соединенного присутствия Правительствующего Сената. Систематический сборник. Составитель В. И. Гордон. СПб., 1901. 345 с.

287. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства. Т.1. (под ред. А. В. Смирнова). СПб.: Альфа, 1996. 607 с.

288. Холявицкая Н. Э. Был ли суд независим после реформы 1864 года? В: Вестник Московского университета, № 4, 1993, с.24-34.

289. Чекмарева А. Становление института мировых судей по реформе 1864 года. В: Судебные уставы 1864 года. Москва: Статут, 2014, p. 82-91

290. Шимановский В. В. Судебные следователи в пореформенной России В: Правоведение № 3, 1973, с. 112-115.

291. Шутило О.В. Становление и модернизация мировой юстиции в России (вторая половина XIX – начало XX вв.). Историко-правовое исследование: Автореф. Дис. канд. юрид. наук. Саратов, 2006. с. 14.

292. Шувалова В.А. Подготовка судебной реформы 1864 года в России. Автореф. дис. канд. юрид. Наук. Москва, 1965. 17 с.

Bibliografie în limba franceză și italiană:

293. Claude Didry., L.Duguit. Ou le service public en action În: Revue d´ Histoire moderne et contemporaine, Julie-septembre 2005, p. 88-97.

294. Braconnay Nicolas. La justice et les institutions juridictionnelles. Documentation francaise, 2012. 168 p.

295. Bourgeois B. La justice dans la philosophie du droit În : Archives de philosophie du droit, t.51, 2008, p. 373-383.

296. Castaldo Andre. Introduction historique au droit. Paris : Dalloz, 1998. p. 414-416.

297. Cattaneo Mario A. Stato di diritto e despotismo dei judice În: Sociologia del diritto, nr.3, 1994, p.91-93.

298. Deguergue Maryse. Les disfonctionnements de service public de la justice. În: Revue francaise d´ administration publique, nr.1, 2008, p.151-157.
299. Halperin J.L. L histoire du droit constituee en discipline: consecration ou repli identitaire? http://www.cairn.info/revue-histoire-des-sciences-humaines-2001-1-page-9.htm - vizitat 10.06.2015.
300. http://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/moderniser/51950. – vizitat 05.11.2014.
301. http://www.vie-publique.fr/decouverte- institutions/justice/definition/principes/quels-sont-grands-principes-organisation-fonctionnement-justice.html. – vizitat 05.07.2015.
302. http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000030248562&categorieLien=id (vizitat la 24.07.15).
303. J.-L. Bergel. Theorie generale du droit. 5-eme edition. Paris : Dalloz, 2012. 412 p.
304. Jousserandot L. Du pouvoir judiciaire et de son organisation en France. Paris: A Marescq Aine, 1878. 187 p.
305. Moderne Franck. Actualite des principes generales du droit. În: Les regles et les principes non ecrits en droit public, Paris: LCDJ, 2000, p.47-53.
306. Picard Edmond, Le droit pur: Cours d'encyclopedie du droit. Les permannences juridiques abstraites. Paris: Elibron Classics, 2001. 519 p.
307. Storia del Diritto Romano (a cura de L.Pezza). Roma, 4 edizione, 2002 / 2003. 474 p.
308. Terre D. Les questions morales du droit. Paris: PUF, 2007. 368 p.
309. Terre F. Introduction generale au droit. Paris: Dalloz, 2012. 700 p.
310. Vatier B. La justice – est-elle un service public? În : Melanges offerts a Pierre Drai, Dalloz, 2000, p.141-144.

Declaraţia privind asumarea răspunderii

Subsemnata, Chisari-Lungu Oxana, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări şi realizări ştiinţifice. Conştientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecinţele în conformitate cu legislaţia în vigoare.

Numele de familie, prenumele

Semnătura

Data

CURRICULUM VITAE

Chisari – Lungu Oxana

Magistru în drept, lector universitar

Data naşterii:	*04 februarie 1982*
Domiciliu:	*mun. Chişinău, str. Petricani 88/2, ap.19*
Telefon:	*+ 373 22 317448, +373 69460127*
email:	*oxana-lungu@mail.ru*
Studii:	• *şcoala medie generală: 1988-1999 Satul Tabani, raionul Briceni, Republica Moldova* • *Studii superioare de licenţă: 1999-2004 Facultatea de Drept, USM* • *Studii de masterat: 2004-2005 Facultatea de Drept, USM* • *Studii de doctorat: 2007- 2011 Facultatea de Drept, USM*
Experienţă profesională:	*• lector universitar la catedra Teoria şi Istoria Dreptului (în prezent Departament Drept Public),* ***Facultatea de Drept, USM.*** *Angajată din 01.09.2004 – pînă în prezent (cursurile: teoria generală a dreptului, istoria dreptului românesc, istoria doctrinelor politice şi de drept, deontologia juridică).* *• lector universitar la catedra Asistenţă Socială,* ***Facultatea Sociologie și Asistență Socială, USM*** *(2008-2010; 2013-pînă în prezent).*
Alte activităţi:	*• consultant juridic în domeniul dreptului familiei, dreptului muncii şi dreptului protecţiei sociale;* *• stagiar în cadrul Biroului Notarial Daniela Ţurcan (05 octombie 2014 – 05 octombrie 2015).*

Publicații:	1. *Principiul libertății muncii și neîngrădirii dreptului la muncă. În: Rezumatele comunicărilor la Conferința Științifică Studențească. Universitatea de Stat din Moldova. Chișinău, 2002.* 2. *Conceptul asistenței sociale. În: Rezumatele comunicărilor la Conferința Științifică Studențească. Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, 2003.* 3. *Lege și obicei în evul mediu românesc: două realități diferite. În: Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova, Seria "Științe socioumanistice", Volumul I. Chișinău, 2005.* 4. *Evoluţia istorică a organizării judecătoreşti în Moldova şi Țara Românească în prima jumătate a secolului al XIX – lea. În: Studia Universitatis, Seria Științe Sociale. Universitatea de Stat din Moldova. nr. 1 (11). Chișinău, 2008. p. 16-19.* 5. *Aspecte istorice ale realizării dreptului la justiţie în Basarabia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Conferința științifică internațională. În: "Reafirmarea drepturilor și libertăților fundamentale la 60 de ani ai Declarației Universale a Drepturilor Omului.". Chișinău, 2008, pag. 99-101.* 6. *Premisele reformei judecătoreşti din Basarabia (a doua jumătate a sec. al XIX-lea). În: Dimensiunea științifică și praxiologică a dreptului. Materialele conferinței științifice internaționale "Contribuții la dezvoltarea doctrinară a dreptului". 14-15 martie 2009. Chișinău: Bons Offices, 2009. p. 106-112.* 7. *Unele considerațiuni privind esența justiției ca putere. În: Materialele Conferinței Științifice Internaționale cu genericul: Rolul științei și educației în implementarea acordului de asociere la Uniunea Europeană. Chișinău, 5 februarie 2015. p. 128- 132.* 8. *Debutul reglementărilor juridice în domeniul asistenței sociale în spațiul românesc. Materialele*

	Conferinței Științifice Naționale cu Participare Internațională, Integrare prin Cercetare și Inovare, USM, 2015. 9. *Începutul dezvoltării asistenţei sociale a copilului şi familiei cu copii. Materialele Conferinței Științifice Naționale cu Participare Internațională, Integrare prin Cercetare și Inovare, USM, 2015.* 10. *Unele considerații privind organizarea și funcționarea Tribunalului Chișinău. În: Revista Națională de Drept. 2015. nr.11. p.80-82.* 11. *Reflecții cu privire la instituirea judecătoriilor de pace în Basarabia (a II jumătate a secolului al XIX-lea). În: Revista Națională de Drept. 2015. nr.12. p.76-79.* 12. *Probleme de organizare judecătorească în Basarabia la finele secolului al XIX-lea - începutul secolului al XX-lea. În: Revista Institutului Național al Justiției. 2016. nr.1, p.56-60..(coautor: Aramă Elena).*
Conferințe științifice, alte întruniri:	1. *Seminar: „Accesul la infomație: prevederi și implimentare a legislației în Replublicii Moldova”, 16 noiembrie 2001.* 2. *Conferința Științifică Studențească, Ediția a VII-a, dedicată Zilei USM, 17 – 22 aprilie 2002.* 3. *Conferința Științifică Studențească, Ediția a VIII-a, dedicată Zilei USM, 16 – 21 aprilie 2003.* 4. *Conferința Științifică Studențească, „Dreptul la administrarea publică” consacrată jubileului de 10 ani ai Academiei de Administrare publică pe lîngă Preşedintele Republicii Moldova, 22 aprilie 2003.* 5. *Conferința Științifică „ Metode alternative de soluționare a disputelor în sectorul agrar: realizări și perspective”, 13 februarie 2004.* 6. *Conferința studențescă organizată de Ministerul Învățămîntului al Republicii Moldova, Angajarea în*

	cîmpul muncii – problemă primordială a tinerilor, 18 aprilie 2004. 7. *Seminar: „Asigurarea calităţii învăţământului juridic prin reformarea metodologiei de predare”, 04 decembrie 2008.* 8. *Conferinţa internaţională ştiinţifico – practică „Reafirmarea drepturior şi libertăţilor fundamentale la 60 de ani ai Declaraţiei Universale a Drepturilor Omului”, Chişinău, 12 decembrie 2008.* 9. *Conferinţa ştiinţifică internaţională „ Contribuţii la dezvoltarea doctrinară a dreptului”, In honorem Elena Aramă, doctor habilitat în drept, profesor universitar. Om emerit. Chişinău, 14 – 15 martie 2009.* 10. *Seminar „Integrarea interactivă a materialelor video în predarea dreptului”, februarie 2010.*
Limbi străine cunoscute:	*limba rusă – bine, limba franceză – mediu, limba engleză-mediu.*